

אסופת מאמרי **הרה"ג רבי ישראל דנדרוביץ שליט"א** **שפורסמו בחודש תשרי תשע"ח**

תוכן האסופה:

"התפילה שאינה נאמרת לאחר תקיעת שופר"
 (קובץ "מוריה", תיחדתב, תשרי תשע"ח)

•

"שופר נאה – מהו נוי שופר"
 (קובץ "אור ישראל", עה, תשרי תשע"ח)

•

"גדולה תענית – צער הגוף או איבוד ממון, מה קשה ממה?"
 (קובץ "בית אהרן וישראל", קצנ, תשרי תשע"ח)

•

"האתרוג – פרי האדמה?"
 (קובץ "שורון", לו, תשרי תשע"ח)

•

"צדיקים שיצאו מקברם"
 (קובץ "עין חיים", כה, תשרי תשע"ח)

•

"אותן שלש מאות להיכן הלכו?"
 (קובץ "היכלא", ז, תשרי תשע"ח)

הרב ישראל דנדרוביץ

ראש בית המדרש 'באר האבות'

מח"ס 'הנחמדים מזהב', ערך

התפילה שאינה נאמרת לאחר תקיעת שופר

קושיית שני גאוני וילנא, הרש"ש ורבי בצלאל הכהן: מה שייכות יש לתפילת 'יהי רצון שיבנה בית המקדש' אחר קיום מצות תקיעת שופר, עד שבעלי התוספות הוצרכו לנמק מדוע היא אכן לא נאמרת באותה שעה, והלא חייב המצוה אינו עתיד להשתנות בזמן הבית מחיובו בזמן הזה?

רבותינו בעלי התוספות יצאו לדון מהי הסיבה שאחר קיום מצות תקיעת שופר ונטילת לולב אין אנו נוהגים לומר את הבקשה והתפילה 'יהי רצון שיבנה בית המקדש'. תפילה אשר נוסחה הקדום מצוי כבר, בהקשר אחר, במשנה במסכת תמיד (פ"ז מ"ג): 'זה הוא סדר התמיד לעבודת בית אלהינו, יהי רצון שיבנה במהרה בימינו, אמן'.

התוספות מצביעים על המנהג הקיים, לפיו אחר קיום מצות ספירת העומר בזמן הזה מבקשים ומתפללים על בנין בית המקדש, והם דנים מה נשתנה מצות ספירת העומר, בה כאמור היו נוהגים בתפילה זו, ממצוות אחרות, תקיעת שופר ונטילת לולב, בהם לא נהגו להתפלל בנוסח זה. ואלו הם דברי התוספות במסכת מגילה (כ ב ד"ה כל הלילה):

"ואחר שבירך על הספירה אומר: יהי רצון שיבנה וכו'. מה שאין כן בתקיעת שופר ולולב. והיינו טעמא, לפי שאין אלא הזכרה עתה לבנין בית המקדש, אבל לשופר ולולב יש עשיה".

היינו: כשמדובר במצוה המתקיימת רק בדיבור גרידא, כמו ספירת העומר המתקיימת בביטוי שפתים, יש מקום להוסיף תפילה על בניין בית המקדש. מה שאין כן במצוות השופר והלולב המתקיימות על ידי מעשה בפועל, בתקיעה ובנטילה, אין מקום לתפילה זו.

מתוך דברי התוספות יש להסיק, שלאחר קיום מצות הפרשת תרומות ומעשרות, ועוד מצוות כיוצא באלו שיש בהם מעשה בפועל, אין מקום לתפילה על בניין בית המקדש, למרות שיש הנוהגים כך, שהרי אין זה דיבור גרידא. ואמנם, הבנת תירוץ התוספות התולה זאת בחילוק בין 'דיבור' לבין 'עשיה' וההשלכות של חילוק זה על סוגי המצוות השונים הוא עניין הראוי להרחבת דברים בפני עצמו.

אולם במאמרינו זה לא נדון בתירוצם של התוספות והמסתעף מכך, כי אם בקושייתם, עליה נתחבטו גדולי האחרונים בתמיהה עצומה: מהיכי תיתי יעלה על הדעת סברא שכזאת לפיה אחר תקיעת שופר יש מקום לתפילה על בית המקדש, בעוד שמה עניין מצות תקיעת שופר לבית המקדש.

תנו דעתכם למצוה כהנחת תפילין. גם לאחר קיום מצוה זו לא מתפללים 'יהי רצון שיבנה בית המקדש'. והנה תוספות אינם שואלים ולא כלום מפני מה לאחר מצוה זו לא באה תפילה על בניין בית המקדש. וכך בדיוק הוא גם ברוב המצוות, שאין מבקשים על בניין בית המקדש לאחר עשייתם, ואין תוספות דנים בהם כלל.

♦ מוריה, שנה שלושים וחמש, גליון יב (תיח—תכ), תשרי תשע"ח

והסיבה לכך היא פשוטה בהחלט: לכל מצוות אלו אין משמעות אם מקיימים אותם בזמן שבית המקדש בבניינו או בחורבנו. חיובם מדאורייתא תקף באותה מידה בזמן הזה כמו לעתיד לבוא. כך שאין כל סיבה לבקש על בניין בית המקדש בהקשר למצוות אלו, אם בית המקדש אינו מעלה או מוריד כלפי חיובם.

דווקא מצוות בהם מצויה משמעות לבניין בית המקדש כלפי חיוב ומהות המצוה, לשם משל: אם המצוה בזמן הזה היא מדרבנן ולעתיד תהיה מדאורייתא, או באופן אחר: אם צורת קיום המצוה בזמן הזה שונה מצורת קיומה לעתיד לבוא, אכן ראוי להתפלל לאחר קיום המצוה על בניית בית המקדש. אולם במצוות בהם מעמדן ההלכתי אינו עתיד להשתנות בבנין בית המקדש, אין מקום לתפילה זו.

ואכן, מצות ספירת העומר שונה לחלוטין בחיובה בזמן הזה מחיובה לעתיד לבוא, ולכן בדין הוא שאחר קיומה יתפללו על בנין בית המקדש, וכמו שפירש זאת בשולחן ערוך הרב (או"ח סי' תפט ס"א):

"אחר הספירה נוהגין לומר 'יהי רצון שיבנה בית המקדש' כו', לפי שעכשיו אין אנו סופרים אלא זכר למקדש, ואין בספירה זו עשיית מצוה כלל, שהמצוה הוא לספור לעומר ועכשיו אין לנו עומר לספור לו, אלא שחכמים תקנו לספור זכר למקדש לפיכך מתפללין שיבנה בית המקדש ונקיים המצוה כתקונה".

כיוצא בזה ניתן להבין את ההצעה של התוספות שיתפללו כזאת גם לאחר קיום מצות נטילת לולב, שהרי בשונה מהיום הראשון של סוכות בו החיוב הוא מהתורה הרי שבמשך שאר הימים אין נטילת לולב בזמן הזה חיוב מהתורה כי אם זכר למקדש (סוכה מא א). אילולי שבאו תוספות ותירצו שבנטילת לולב 'יש עשיה', ולכן אין מתפללים בה.

אולם, צריך עיון גדול, מה הוקשה לתוספות כלפי תקיעת שופר, מדוע אין בה תפילה על בנין בית המקדש, והלוא מצות שופר הוא מדאורייתא גם בזמן הזה, כך שאין בו כל שינוי בזמן הזה מלעתיד לבוא, ואין כל סיבה שבמצוה זו יתפללו על בניין בית המקדש.

יש השואלים בלולב ולא בשופר

אכן יש מרבתינו הראשונים שאף הם התלבטו בשאלת התוספות, אלא שהם לא הציבו את השאלה כי אם על לולב לחודיה ולא גם על שופר. כך ראה לאחד מרבתינו הראשונים ששמו לא פורש (קובץ 'צפונות', גליון יט, עמוד ה):

"יש שואלין: למה אומרים בברכת ספירת העומר אחר ברכה: יהי רצון שיבנה בית המקדש במהרה בימינו, ואין אומרים כן בנטילת לולב בזמן הזה, זכר למקדש... ויש שנותנין הטעם, משום הכי אומרים בברכת ספירת העומר, שבניסן עתידין ליגאל ובתשרי אין עתידין (ר"ה יא ב). ולפי טעם זה אין אומרים כן אלא במה שסופרין תוך ניסן, אבל לא מניסן ואילך".

(והעתקנו כאן גם את תירוצו המחודש, עליו יש להעיר מהמבואר בספר 'טורי אבן', ר"ה יא ב, שזמן 'אחישנה' הוא בכל יום ויום מימות השנה, ושפיר ראוי להתפלל על בנין בית המקדש גם שלא בחודש תשרי). וכן ראה בספר 'שבולי הלקט' (סדר חג הסוכות, סי' שסו) ועוד.

ומסתברא מילתא כוותיה, לפי שעל שופר לא קשיא ולא מידי, כי שופר חיובו מדאורייתא הן בזמן הזה והן לעתיד לבוא, ואין כל חילוק בקיום המצוה בין הזמן שבית המקדש קיים לזמן שבית

מוריה, שנה שלושים וחמש, גליון יב (תיח—תכ), תשרי תשע"ח ♦

המקדש בחורבנו, ושפיר אין כל מקום לתפילה בו על בניין בית המקדש. ולפיכך לא באה קושייתם אלא כלפי לולב ותו לא.

אלא שהקושיה במקומה עומדת כלפי התוספות שהזכירו את תקיעת שופר בקושייתם, ולכאורה מה מקום יש לתפילה זו אם חיוב מצות השופר בזמן הזה שווה לחיובו לעתיד לבוא.

גירסת הסמ"ע בדברי התוספות

חשוב להראות מקום לקיומה של גירסא שונה בדברי התוספות, עליה כותב הגאון רבי ירוחם פישל פערלא בפירושו לסה"מ לרס"ג (עשה נא, ד"ה איברא דעיקר) שלפיה קושיה מעיקרא ליתא. גירסא זו היא גירסת רבינו הסמ"ע אשר כך כתב בדרישתו (או"ח סוף סי' תפט):

"ואחר שבייך על הספירה אומר יהי רצון וכו', לפי שהספירה אינה אלא הזכרה לבנין בית המקדש, מה שאין כן בשופר ולולב שהן מצוות עשה. תוספות פרק הקורא למפרע".

מסביר איפוא הגרי"פ פערלא ששינוי גירסא זה פותר לכאורה את הבעיה בה אנו דנים:

"וראיתי בדרישה שהעתיק בדברי התוספות 'מה שאין כן בשופר ולולב שהן מצוות עשה' עיין שם. כנראה שמפני שהוקשה לו דשופר ולולב גם בזמן הזה מדאורייתא ניהו, ולא משום זכר למקדש בעלמא ניהו. ולכן הבין ככוונת התוספות, דאין הכי נמי, דרצו לומר דיש בהן עשה מן התורה גם בזמן הזה ולא משום זכר למקדש בלבד עבדינן להו".

מסביר הגרי"פ פערלא לגירסת הסמ"ע, שאכן שאלתנו היא גופא תירוצם של התוספות. והסיבה שאין מקום לתפילת 'יהי רצון שיבנה בית המקדש' בתקיעת שופר ובנטילת לולב, היא לפי שבשניהם חיובם בזמן הזה הוא בדיוק כמו שיהיה חיובם לעתיד לבוא: חיוב מדאורייתא. תקיעת שופר – כפשוטו, וכפי שהסברנו לעיל; ונטילת לולב – ביום הראשון, שתמיד חיובו מדאורייתא. אולם הגרי"פ פערלא אינו מסכים כלל ועיקר עם גירסתו החדשה של הסמ"ע בדברי התוספות, ושלוש תמיהות הוא מציב כנגדה, והחוט המשולש לא במהרה ינתק:

"אבל זה תמוה, דאם כן מאי סלקא דעתיה מעיקרא ודקרי לה מאי קרי. גם אמאי לא הזכירו אלא שופר ולולב ולא סוכה ושאר מצוות עשה. וגם אין לשון התוספות משמע כדבריו כלל".

גאוני וילנא – בשנת תרי"ט

את שני גאוני וילנא מצאנו מתחבטים בתמיהה זו שהעלנו בהבנת שאלת התוספות: הגאון רבי שמואל שטראשון, הרש"ש, בהגהותיו למסכת מגילה, כותב כדרכו בקיצור: "לא ידעתי מאי שייך יהי רצון כו' לתקיעת שופר, הא מדאורייתא היא אף בזמן הזה". והגאון רבי בצלאל הכהן, בדברי תורתו שנדפסו בסוף המהדורה השניה של ספר 'נתיבות עולם' (להג"ר צבי הירש קצנלבוגן, וילנא תרי"ט, עמוד קכד). ולימים, חזרו ונדפסו בספרו שו"ת 'ראשית בכורים' (וילנא תרכ"ט, ח"ב סי' ב), אשר גם תמה שהלוא שופר הוא מצוה שאינה תלויה במקדש 'ואין שייך כלל יהי רצון אחריו'.

תירוצו של הראשית בכורים

על קושייתו זו מעלה רבי בצלאל הכהן תירוץ מחודש:

"ונראה דשופר רצונו לומר בראש השנה שחל להיות בשבת, דהתקין רבי יוחנן בן זכאי אחר החורבן לתקוע בכל מקום שיש בית דין, וסבירא ליה להתוספות כהרי"ף ז"ל דגם עתה תוקעין בבית דין בשבת, עיין שם בר"ן ז"ל פ"ד דר"ה, וסבירא ליה גם כן דהוא משום זכר למקדש, דבמקדש תוקעין בשבת שאין שם שבות".

פירוש: הנה משנה שלימה שנינו (ר"ה כ"ב): "יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת, במקדש

היו תוקעין, אבל לא במדינה. משחרב בית המקדש התקין רבן יוחנן בן זכאי שיהיו תוקעין בכל מקום שיש בו בית דין. ידועה גם שיטת הרי"ף (ראה ר"ן ר"ה ח א מדה"ר ד"ה ונראה; רא"ש פ"ד ס"א), שדין תקיעת שופר בשבת נוהג גם בזמן הזה, בכל מקום שיש בו בית דין. ועל כך יש לחדש, שתקיעה זו הנוהגת בזמן הזה במקום שיש בו בית דין, היא תקיעה הבאה משום 'זכר למקדש'. שהרי שורש מניעת התקיעה בשבת היא משום 'שבות', שגזרו 'שמא יעבירונו', ובבית המקדש לא גזרו משום שבות. וכשתקין ריב"ז לתקוע בכל מקום שיש בו בית דין, מבלי לחשוש ל'שמא יעבירונו', באו תקיעות אלו משום 'זכר למקדש' שאף בו לא חששו זאת.

ואם כך, מסיים רבי בצלאל הכהן, יש לפרש שדברי התוספות לא באו אלא על תקיעת שופר שתוקעים בזמן הזה בראש השנה שחל להיות בשבת, במקום שיש בו בית דין, שהתקיעה היא משום 'זכר למקדש'. ומילתא דמסתברא שאחר תקיעה שכזאת יתפללו 'הי רצון שיכנה בית המקדש'. ועל זה באו התוספות ופירשו מדוע אכן אין תפילה שכזאת אחר תקיעת שופר זו.

דחיית הגרי"פ פערלא והבית יצחק

אולם הגרי"פ פערלא, שכבר הבאנו לעיל את דחייתו לתירוץ המיוסד על גירסת הסמ"ע, גם אינו מסכים עם תירוצו של הראשית בכורים. הגרי"פ מביא את הדברים בשם 'וראיתי מי שכתב', מבלי לציין את שם הכותב, וחולק עליהם בהחלט:

"אבל זה לא יתכן כלל, דההיא לא משום זכר למקדש הוא כלל. ולא נזכר בזה בשום דוכתא זכר למקדש כלל. דהא מדאורייתא אין חילוק בין מקדש למדינה, אלא דמדרבנן גזרו במדינה משום שמא יעבירונו ארבע אמות ברשות הרבים. ומשחרב בית המקדש התקין ריב"ז שלא לבטל לגמרי מצות עשה דשופר כשחל ראש השנה להיות בשבת, והתיר מיהת בכל מקום שיש בו בית דין מטעם שכתבו התוספות ושאר ראשונים שם עיין שם. אבל מיהת מכל מקום לא שנה בחול ולא שנה בשבת, תקיעת שופר מצות עשה דאורייתא בגבולין כבמקדש, בין בזמן הבית בין בזמן הזה ולא שייך בזה זכר למקדש כלל".

טוען הגרי"פ פערלא: כל תקנת רבי יוחנן בן זכאי אינה אלא לבטל במקום שיש בו בית דין את גזירת רבנן של 'שמא יעבירונו', ומאליו נמצא כי חיוב תקיעת שופר מדאורייתא על מקומו הוא עומד. כך שברור שתקיעה זו שתוקעים בשבת היא מדאורייתא ואין היא תקנה משום 'זכר למקדש'. ואם כן, הדרה קושיה לדוכתא: מה ענין תפילה על בניין בית המקדש לתקיעת השופר שחיובה תמיד הוא מדאורייתא.

וכבר קדמו בדחייה זו לתירוץ הנוכחי אותו כתב מדיליה, בספר 'בית יצחק' עמ"ס מגילה (ווייס, מונקאטש תרנ"ז. בדברי התוספות שם):

"אמנם מה שכתבו התוספות מתקיעת שופר לא הבינותי כלל, דהא תקיעת שופר היא מדאורייתא בכל מקום ובכל זמן. ואולי כוונתם על תקנת רבי יוחנן בן זכאי שיהיו תוקעין בראש השנה שחל להיות בשבת בכל מקום שיש בו בית דין כמבואר בפ"ד דר"ה. אבל אין זה ענין כלל לדוכא, דלאו משום זכר למקדש התקין כן, וצ"ע".

אם רבנן עקרו את מצות התורה

אך האמת תאמר שהנחת היסוד אותה קבעו הגרי"פ פערלא והבית יצחק בקושייתם כלפי התירוץ האמור, שנויה היא במחלוקת האחרונים. הגרי"פ פערלא והבית יצחק סבורים כי גם לאחר גזירת 'שמא יעבירונו' נשארה המצוה מדאורייתא בעינה, אלא שחכמים הורו שלא לקיימה ובטלוהו בשב ואל תעשה, ונמצא שריב"ז בבטלו את הגזירה במקום שיש בו בית דין החזיר עטרת המצוה ליושנה והרי היא מדאורייתא כפי שהייתה בתחילה.

מוריה, שנה שלושים וחמש, גליון י"ב (תיח—תכ), תשרי תשע"ח ♦

וכשיטה זו מצאנו להגאון רבי עקיבא אייגר בספרו 'דרוש וחדוש' (מע' ה ד"ה והנה) אשר כתב, שהתוקע בשופר בראש השנה שחל להיות בשבת, הגם שעבר על איסור דרבנן שגזרו לא לעשות כן, מכל מקום קיים את המצוה מדאורייתא. אולם הגאון החלקת יואב בקונטרסו 'קבא דקשייתא' (קושיה צט) כתב על חידושו של הגרע"א כי הוא 'דבר תמוה', והפליג לכתוב ש'מאוד לפלא על גאון כמותו שיאמר דבר כזה', ובודאי שנעקרה המצוה מדאורייתא מכל וכל.

וסוגיא זו יש בה להאריך טובא (וראה מה שאסף בזה הגרד"א מנדלבוים במהדורת 'קבא דקשייתא' שבהוצאתו, ומשם תקחנו). אך ברור שדברי החלקת יואב וכל הני דעימיה תואמים עם דברי רבי בצלאל הכהן, כי אם אכן התבטלה מצות תקיעת שופר בשבת, הרי שריב"ז בתקנתו שיתקעו במקום שיש בו בית דין חידש מצוה זו מדיליה כתקנה שהיא 'זכר למקדש', ונאמנו דברי הראשית בכורים בפירושו לדברי התוספות.

ואכן מצאתי בספר 'כלי חמדה' (פיטרקוב תרפ"ב, פרשת כי תצא עמוד רכד) אשר כתב מדיליה כתיורין רבי בצלאל הכהן. והטעים כי עם גזירת רבנן התבטלה לה תקיעת שופר בגבולין, וריב"ז הוא שתיקן לתקוע כזכר למקדש. ויותר מכך האיר ה' את עיני לראות כי רבינו הרי"ד בפסקיו לראש השנה (כט ב) כתב להדיא כי תקנתו של ריב"ז באה כזכר למקדש, והן הן הדברים שאמרנו.

תקנות חז"ל לעתיד לבוא

בר מן דין, גם אם נסכים ונאמר שמצות תקיעת שופר בזמן הזה, במקום שיש בו בית דין, אין היא תקנת זכר למקדש אלא היא מצוה דאורייתא לכל דבר, עדיין אין אנו יכולים להתעלם מהמציאות הברורה כי אין תקיעת שופר זו באה אלא מפני שחרב בית המקדש, וכשיבנה בית המקדש במהרה בימינו לא יתקעו כי אם במקדש ולא בגבולין, כגזירה קמייתא שחששו שמא יעברנו.

וחילי מדברי התוספתא הערוכים (ר"ה פ"ב ה"ט):

"אמר רבי יהושע בן קרח: דברים אלו התקינו רבן יוחנן בן זכאי משחרב בית המקדש, לכשיבנה הבית במהרה יחזרו דברים אלו ליושנן."

וכתב הגאון רבי דוד פארדו בפירושו 'חסדי דוד', כי 'מכאן ראייה גמורה שכל הגדרים וגזרות ותקנות רז"ל אינן בטלין לעתיד לבוא'. ועיין שם מה שדן בזה כלפי טעם התקנות שלכאורה לא יהיו שייכים לעתיד לבוא, ומכל מקום התקנות ישארו על מכונם.

כך שהתוקע בשבת בזמן הזה, גם אם הוא מקיים מצוותו מדאורייתא ולא משום 'זכר למקדש', עדיין הוא יודע בברור כי אין מצוותו זו נעשית אלא מפני שבית המקדש חרב. ושפיר יש מקום לתפילה על בניין בית המקדש, בה תתקיים המצוה בהתאם לתקנת רבנן שאין תוקעים כי אם במקדש ולא במדינה.

והגם שבתפילתו זו הוא למעשה מבקש כי הוא עצמו, המצוי בגבולין, לא יוכל יותר לקיים המצוה מדאורייתא, מכל מקום פשיטא כי אין בכך כל ריעותא, כי הרי התכלית והשלימות בעולם הוא בנין בית המקדש, אף אם בבנינו לא יתקעו בגבולין. מה גם שהרי גדול כוח הציות לתקנת חכמים להמנע מתקיעת שופר בגבולין כעקידת יצחק ממש, אשר לעורר את זכותה אנו תוקעים בשופר, וכמו שכבר יסד לנו הגאון בעל 'משך חכמה' (ויקרא כג כד): "זה גופיה מה שאין אנו תוקעים בראש השנה שחל בשבת, זה גופא עקידה רוחנית מופלגת ומועיל לרצות אותנו, כמו שמרצה זכרון שופר". כך שבודאי יש מקום לתפילה על בניין בית המקדש, לאחר קיום מצוה זו העתידה להתבטל לעתיד.

♦ מוריה, שנה שלושים וחמש, גליון יב (תיח-תכ), תשרי תשע"ח

מה יהיה טוב יותר בזה במה שיבנה בית המקדש?

שוב מצאתי בספר 'דרכי ישר' (עמ"ס אבות, ברדיטשוב תרס"ב. 'קונטרס אבות', כ א) שהביא את דברי רבי בצלאל הכהן ותמה עליהם:

"מה שייך לבקש אחר תקיעת שופר בשבת במקום שיש בית דין שיבנה בית המקדש ואז יהיה מחויב מן התורה לתקוע בשבת, שגם עתה הוא מחויב מן התורה אפילו במקום שאין בית דין, אלא שאסור משום גזירה שמא יעבירו ד' אמות ברה"ר בשבת, ובמקום בית דין לא גזרו. ואם כן, מה יהיה טוב יותר בזה במה שיבנה בית המקדש, אדרבא כשיבנה בית המקדש אין תוקעין אלא במקדש לבד ועתה תוקעין בכל מקום שיש שם בית דין, ואינו דומה לספירה ומה צריך התוספות לעשות חילוק בזה".

והנה, החלק הראשון של שאלתו, לפיה גם כיום המצוה היא מדאורייתא, זו היא טענת הגרי"פ פערלא והבית יצחק, שעליה כבר השבנו בארוכה. ואילו החלק השני של דבריו, הרי ששורש העניין הוא זה הנקודה עליה הערנו לאחר מכן, שהתפילה על בניין בית המקדש הרי היא למעשה תפילה שלא יוכל יותר לתקוע במקום המצאו, וכך הוא לשונו: 'ואם כן, מה יהיה טוב יותר בזה במה שיבנה בית המקדש, אדרבא כשיבנה בית המקדש אין תוקעין אלא במקדש לבד ועתה תוקעין בכל מקום שיש שם בית דין'.

ודבר שפתיים אך למותר מלהשיב כי בוודאי ולמעלה מכל ספק יהיה יותר טוב בזה במה שיבנה בית המקדש! ואמונתנו ברורה כי בניין בית המקדש הוא טובה מוחלטת בכל דבר ועניין, וגם כלפי מצות תקיעת שופר שתבטל קיומה בגבולין, נקבל שכר על הפרישה. כך שאם אכן יש שינוי במצות השופר מקיומה בזמן הזה לקיומה בזמן הבית, גם אם השינוי הוא שהמצוה תבטל, בוודאי שיש מקום להתפלל אחר קיום מצוה זו על בניין בית המקדש.

תקיעת שופר בתענית

עד כה פירשנו את דברי התוספות על 'תקיעת שופר' במובן הפשוט שלו: תקיעת שופר של ראש השנה. אם כי היו כאלה שצמצמו את דברי התוספות והגבילו זאת דווקא לתקיעות של ראש השנה שחל להיות בשבת. אולם יש שמכוח הכרח קושייתי, העדיפו להוליך את דברי התוספות ממשמעותם הפשוטה ולפרשם כי מעולם לא הייתה כוונתם על תקיעת שופר של ראש השנה כי אם תקיעת שופר של מועדים וזמנים אחרים.

בעל 'אמבואה דספרי' (לוד' תרפ"ט. פרשת בהעלותך, עמוד 260) הביא את הקושיה בשם הרש"ש. וכתב לתרץ, שאין כוונת התוספות אלא לתקיעת שופר אותה היו תוקעים בימי התעניות! תקיעה זו היא בזמן הזה מדרבנן, ואילו בזמן הבית היא מהתורה, ועל זה הוא שסברו תוספות כי היה ראוי להתפלל בה על בניין הבית.

וכך הוא לשונו בחידושו זה:

"ואפשר לומר קצת דכוונת התוספות לשופר של תעניות, דבזמן הראשונים היו תוקעין בשופר בתענית ציבור, וכמו שכתב ברז"ה ומלחמות ובר"ן פ"ג דר"ה. אבל היה רק מדרבנן, דאין תענית ציבור בבבל, וכמו שכתב בחידושי הריטב"א תענית יב ובתוספות ישנים רפ"ב, יעוין שם והבין".

וכבר דיבר איתו קשות בספר 'טעם הצבי' (עה"ת. ח"ג, ענייני ספירת העומר, עמוד קמח):

"ולפי ענ"ד במחילת כבוד תורתו לפום חורפיה שבשתייה, שהרי יהיה רצון הוא בקשה שמה שאנו מקיימין עתה ואינו אלא מדרבנן נזכה לקיימו בתורת מצוה דאורייתא. ולפי

מוריה, שנה שלושים וחמש, גליון י"ב (תיח—תכ), תשרי תשע"ח ♦

פירושו בדברי התוספות נמצא דהתוספות בקשו ליתן טעם דכשבאה צרה ח"ו על הצבור ואנו תוקעין בשופר בעת התענית, דאמאי אין אנו מבקשים שנזכה כביכול לקיים מצוה זו מדאורייתא, היינו שתבוא ח"ו צרה על הצבור בזמן שינהג הדין דתענית צבור, שאז נוכל לקיים מצות תקיעת שופר מדאורייתא, וזה דבר בטל מעצמו".

היינו: לא יעלה על הדעת לומר שבתקיעת שופר של תענית יתפללו על בנין בית המקדש, והתפילה תהא שאם עתה חיוב שופר של תענית הוא מדרבנן באה נפשו בשאלתו שהחיוב יהיה מהתורה, שהרי פשוט שאין אדם מבקש שתבוא צרה עליו ויחויב לקבוע תענית ולתקוע בשופר.

ויש להוסיף ולהעיר בעצם דברי האמבואה דספרי, שגם אם אין תענית ציבור בבבל, מכל מקום חיוב התקיעה בעת צרה נותר מדאורייתא (עיין בזה במה שכתב המגן אברהם סי' תקעו, והדברים עתיקין).

ושמא יש להוליק את דבריו למשמעות שונה, שאכן התפילה בשופר של תעניות על בנין בית המקדש ראויה להיאמר במשמעות שאכן לא תקום פעמיים צרה ולא נזדקק יותר לתענית ולתקיעותיה כלל, על ידי בנין בית המקדש והגאולה השלימה. ועוד יש להוסיף ולדון בזה.

תקיעת שופר ביום כיפור

הגרי"פ פערלא עצמו וכן עוד רבים מהאחרונים, בהם רבינו כ"ק מרן אדמו"ר האמרי אמת במכתבו משנת תרפ"ח אל הגאון רש"מ זילברמן מויערשוב אשר הקשה כך מעצמו (ונדפס בספר 'מכתבי תורה', ת"א תשנ"ז, מכתב קה) ובעל שו"ת 'התעוררות תשובה' (סי' רצג), תירצו כי אין כוונת התוספות כי אם לתקיעת שופר של יום הכיפורים!

במוצאי יום הכפורים נהגו בתפוצות ישראל לתקוע בשופר. ותקיעה זו היא זכר למקדש אשר בבניינו היה היובל נוהג, כדברי רבינו האי גאון הידועים הכותב כי לא מצא טעם לחיוב תקיעה זו אלא שהיא באה כזכר ליובל (ראה 'אוצר הגאונים' יומא עמוד 42). ועל תקיעה זו סברו התוספות כי היה מן הראוי לכאורה להתפלל לאחריה על בנין בית המקדש בו נזכה לקיום מצות תקיעת היובל מדאורייתא.

ולא כמחזורים שכתוב בהן שהתקיעה זכר ליובל

דא עקא כי ראוי לנו לידע כי שיטת בעלי התוספות עצמם נחרצת היא כי תקיעת שופר של מוצאי יום הכיפורים אין היא באה כזכר ליובל, וכדברי ר"י הזקן במסכת שבת (קיד ב ד"ה ואמאי):

"וכן אומר ר"י מה שתוקעים במוצאי יום הכיפורים אינו אלא להודיע שהוא לילה ויאכילו את בניהם שהתענו, וגם להכין סעודת מוצאי יום הכיפורים שהיא כעין יום טוב, כמו שיסד הפייטן אחר גמר מיצוי אכול בדצוי ורצוי. ולא כמחזורים שכתוב בהן שהתקיעה זכר ליובל, כי למה תוקעין בכל שנה ושנה וכי היה יובל בכל שנה ושנה".

אמנם מצאנו לבעלי התוספות במסכת מגילה (ד ב ד"ה ויעבירנה ב) שכתבו על תקיעה זו, בשם ר"י הלוי, מרביתו של רש"י, שהיא 'תקיעה אחת שאינה אלא משום זכר ליובל'. כך שלמעשה עדיין אנו יכולים לומר כי בעלי התוספות במסכת מגילה בדיונם אודות התפילה על תקיעת שופר סוברים כדעת ר"י הלוי שהובאה על ידיהם, גם במסכת מגילה, שתקיעת שופר במוצאי יום הכיפורים היא זכר ליובל, ולזו כוונתם.

אולם אין להתעלם מכך שפירוש זה דחוק ביותר, שהלוא סתם תקיעת שופר אין הכוונה אלא לראש השנה שהם תקיעות של חובה ולא למוצאי יום הכיפורים שהוא מנהג בעלמא (והרי התוספות ציוותו שופר ללולב, ואף הקדימו את השופר – ונראה ששניהם חיוב ממש יש בהם). ובפרט שדעת

♦ מוריה, שנה שלושים וחמש, גליון יב (תיח–תכ), תשרי תשע"ח

ר"י הזקן שהוא מבעלי התוספות כבר אמורה שאין תקיעת מוצאי יום הכפורים באה כזכר ליובל. ואם כוונת התוספות הייתה לתקיעה זו (של מוצאי יום הכיפורים) ודווקא לטעם מסוים זה (של זכר ליובל), אין ספק כי היה להם לפרש זאת ולא לסתום.

בחצוצרות וקול שופר

וככלות הכל מחזורתא שהאמת בכוונת התוספות היא כפשוטה: 'תקיעת שופר' היינו המצוה המתקיימת בראש השנה; לא דווקא כשחל בשבת, ועל אחת כמה וכמה שלא בתקיעת שופר של תעניות או של מוצאי יום הכיפורים. ואכן מצאנו כמה וכמה דרכים בספרי האחרונים בהם ניתן להבין מה מקום יש לתפילה על בניין בית המקדש אחר קיום מצות תקיעת שופר, הגם שלכאורה כבר נתבאר היטב שחיובו בזמן הזה שווה לחיובה בזמן הבית.

בספר 'נפש חיה' (ברדיטשוב תר"ע. מגילה שם) הביא את קושיה זו בשם הרש"ש וכתב בזה תירוץ ברור: בבית המקדש לעתיד לבוא יתקעו בשופר עם שתי חצוצרות מן הצדדים (ר"ה כו ב) שנאמר (תהלים צח ו): "בחצוצרות וקול שופר הריעו לפני המלך ה'" (שם כו א), והיא שלמות המצוה. ועל זה היה מקום להתפלל בעת תקיעת שופר בזמן הזה, שנזכה לבניין בית המקדש בו יתקעו בשופר יחד עם החצוצרות.

ולמים כוונתו לתירוץ זה חכמים נוספים, בראשם הגאון רבי צבי פסח פראנק, אשר בספריו 'הר צבי' על הש"ס (ר"ה כו א) ו'מקראי קודש השלם' (ימים נוראים, סימן מג) האריך מאוד בבירור עניין תקיעת שופר וחצוצרות בבית המקדש, והביא מהגר"י קלמס שחקר בגדר החיוב: אם זה מדין שופר הנעשה בבית המקדש באופן מיוחד עם חצוצרות, או שהוא מדין חצוצרות שיש להוסיף להם בר"ה גם את השופר. והנפקא מינה בין הצדדים, אם תקיעת שופר זו יכולה להוציא אחרים ידי חיובם בתקיעות של ראש השנה, ע"ש היטב.

וכתב הגרצ"פ פראנק, שחתן בנו, הגר"י כהן, ביקש להוכיח שהוא דין שופר מיוחד בבית המקדש, מדברי התוספות האמורים, וכוונתם היא שהיה ראוי להתפלל שנזכה לקיום מצות שופר בצורת חיובו בבית המקדש. אולם הגרצ"פ פראנק סבר כי אין להוכיח מזה כלום, לפי שבשני צדדי החקירה ברור שיש בבית המקדש תוספת לקיום המצוה, עם תקיעת החצוצרות, ועל זה הוא שהייתה יכולה התפילה להיאמר.

בדרך הרעיון

גם הגאון רבי יוסף ענגיל בספרו 'גליוני הש"ס' (וינה תרפ"ד. מגילה שם) תירץ כתירוץ זה. ועוד הוסיף לתרץ בדרך הרעיון: "אולי משום דכיון דלזכרון אתי כפנים דמי, עיין ראש השנה כו א, על כן יש להתפלל שיהיה הפנים בפועל".

ואם ניתנה רשות הנה מקום אתנו לומר באופן אחר, כי הנה בעשרת טעמי רס"ג לתקיעת שופר בראש השנה, אותם הביא רבינו דוד אבודרהם, הובא: "כתב רבי סעדיה מה שצונו הבורא יתברך לתקוע בשופר בראש השנה יש בזה עשרה ענינים... וענין התשיעי, להזכירנו קבוץ נדחי ישראל ולהתאוות אליו שנאמר בו (ישעיה כו יג) והיה ביום יהיה יתקע בשופר גדול ובאו האובדים בארץ אשור". ומעתה אתי שפיר לאחר תקיעת שופר מתעוררת התפילה והבקשה שהקב"ה יתקע בשופר גדול לחירותנו ויבנה בית מקדשנו ותפארתנו במהרה.

השינויים בתקיעת שופר לעתיד לבוא

ובעצם הקושיה היה נראה לענ"ד לומר דבר פשוט ומחזורי מאוד: בוודאי כוונת התוספות היא לתקיעת שופר של ראש השנה, שבה הוא שיש מקום לתפילה על בניין בית המקדש! דהנה לכד

♦ מוריה, שנה שלושים וחמש, גליון יב (תיח—תכ), תשרי תשע"ח

נידוק נחזי שלעתיד לבוא, בגאולה השלימה, יחולו שינויים מהותיים בעצם מצות תקיעת שופר עצמה מהצורה בה היא נעשית ומתקיימת כיום: בקול התקיעות, במספר התקיעות ובזמן התקיעות. בקול התקיעות: כי הנה אמרו (ר"ה לד א) שרבי אבהו נסתפק מהו קול התרועה, ורק מתוך ספיקו הוא שעמד ותיקן להם לישראל לתקוע תשר"ת תש"ת תר"ת. וכך הוא לשון הרמב"ם בהלכות שופר (פ"ג ה"ב): "תרועה זו האמורה בתורה נסתפק לנו בה ספק לפי אורך השנים ורוב הגלויות ואין אנו יודעין היאך היא, אם היא היללה שמיללין הנשים בנהייתן בעת שמיבבין, או האנחה כדרך שיאנח האדם פעם אחר פעם כשידאג לבו מדבר גדול, או שניהם כאחד האנחה והיללה שדרכה לבא אחריה הן הנקראין תרועה, שכך דרך הדואג מתאנח תחלה ואחר כך מילל, לפיכך אנו עושין הכל".

במספר התקיעות: כי הנה אמרו (ר"ה טז א): "למה תוקעין ומריעין כשהן יושבין, ותוקעין ומריעין כשהן עומדין, כדי לערבב השטן". ופירש רש"י: "כדי לערבב - שלא ישטין, כשישמע ישראל מחבבין את המצוות - מסתמין דבריו". ובתוספות (ד"ה כד): "פירש בערוך, כדאיתא בירושלמי, בלע המות לנצח וכתוב והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול כד שמע קל שיפוצא זימנא חדא בהיל ולא בהיל וכד שמע תניין אמר ודאי זהו שיפוצא דיתקע בשופר גדול ומטא זימניה למתבלע ומתערבב ולית ליה פנאי למעבד קטגוריא".

בזמן התקיעות: כי הנה אמרו (ר"ה לב ב): "תקיעה נמי נעביד בראשון, משום דזריזין מקדימין למצות. אמר רבי יוחנן: בשעת השמד שנו". ופירש רש"י: "בשעת השמד שנו - אויבים גזרו שלא יתקעו, והיו אורבין להם כל שש שעות לקץ תפלת שחרית, לכך העבירה לתקוע במוספין". ובתוספות (ד"ה בשעת): "ואף על פי שבטלה גזרת המלכות לא עבדינן כדמעיקרא אף על גב דזריזין מקדימין למצות דחיישינן שמא יחזור דבר לקלול ולפירוש הירושלמי נחא טפי דמפרש שם שדמו האויבים שנתאספו לתקוע תרועת מלחמה ועמדו עליהם והרגום ולכך תקנו תקיעות וברכות במוסף דכי חזו דקרו בקריאת שמע ומתפללין וקורין בתורה וחוזרין ומתפללין ותוקעין אמרי בנימוסייהו אינון עסקין כלו' בחוקיהם ובתורתם".

והנה לעת הגאולה השלימה בבנין בית המקדש, תשבי יתרץ קושיות ואיבעיות ויפתרו כל הספיקות וידעו הפירוש הנכון מהי תרועה שאמרה תורה; כיוצא בזה, אף לא יצטרכו לערבב את השטן, שהרי עתיד הקב"ה להביאו ולשוחטו (סוכה נב א); ואף יוכלו לתקוע בשחרית, שכבר אין לחשוש שמא תשוב שעת השמד ויחזור דבר לקלולו.

כך שבדודאי יש מקום לתפילה על בניין בית המקדש לאחר קיום מצות תקיעת שופר, בבקשה כי נזכה לקיים את המצוה כפי שניתנה מסיני, ובפרט כי על ידי זה יתקנו כמה עניינים במצוה כגון שנוכל לתקוע בזריזין המקדימין למצוות, או שאם יתברר למשל שהתש"ת או התר"ת הוא הקול תרועה האמיתי, הרי שנקדימם ונסמיכם אל הברכה.

ואם כי אכן אין לעצם בנין בית המקדש השפעה ישירה על עצם שינויים עתידיים אלו כי אם לגאולה העתידה, מכל מקום הדברים עתיקים שכבר תפסו מטבע תפילה זה של בקשה לבניין בית המקדש כבקשה על עצם הגאולה השלימה, שבמרכזה מצוי בניין בית המקדש.

הרב ישראל דנדרוביץ

ראש בית המדרש 'באר האבות'
ומח"ס 'הנחמדים מזהב', ערד

'שופר נאה' – מהו נוי שופר?

למרות שהמשנה מציינת כי השופר של ראש השנה היה מצופה זהב ולמרות שההלכה דנה באופני ציור וחקיקת צורות נאות על השופר – מסתבר כי דעת הרמב"ם וסיעתו היא שאין כל הידור מצוה בכגון דא! # עיון מקיף בסוגיא זו הפותר קושיות חמורות שנתחבטו בהם גדולי האחרונים

שופרא דשופרא

שמו של השופר בא לו משורש 'שפר' שמשמעותו: נוי ויפוי! את ידיעה מעניינת זו, המובאת בשמו של רבינו הרמב"ן, למרות שהיא אינה מופיעה בכתביו שלפנינו, כותב רבינו הריטב"א (ר"ה כו א):

"לכך פירש רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל... 'שופר' הוא לשון הדור ותקון, מלשון (תהלים טז ו): "אף נחלת שפּרה עלי".

גילוי דקדוקי זה הביא את אחד מחכמי הדור הקודם, הגאון רבי יעקב סגל לייבוביץ אב"ד קאפיש, למסקנה מפתיעה. וכך הוא כותב (במכתבו משנת תרפ"ט, הנדפס בקובץ 'עולת החודש' אלול תש"מ):

"מצאתי בראשונים דשופר לשון הידור, מלשון 'אף נחלת שפּרה עלי', ואם כן צריך ליזהר בשופר נאה יותר מכמה מצוות, יען ששמו מעיד עליו, והוא כאתרוג ששמו 'הדר' שכתבו הפוסקים שצריך ליזהר בהידורו. ועיין מג"א סימן תרכו שלא כתב כן".

אצל אתרוג מצאנו ששמו 'פרי עץ הדר' מחייב את הידורו יותר משאר מצוות (השווה: סוכה לא א "אבל באתרוג דברי הכל הדר בעינן"), ומשכך – מחדש אב"ד קאפיש – מן הראוי שגם שופר, ששמו הוא לשון נופל על לשון הידור, יחייב כי יהדרו בו יותר משאר מצוות שההידור אינו חלק משמם.

שופר נאה

את עצם העובדה כי ראוי להשתמש ב'שופר נאה' לקיום מצות היום בראש השנה, כבר מצאנו הן בתלמוד הבבלי (שבת קלג ב):

"רתניא, זה אלי ואנוהו – התנאה לפניו במצות; עשה לפניו סוכה נאה, ולולב נאה, ושופר נאה, ציצית נאה, ספר תורה נאה וכתוב בו לשמו בדיו נאה, בקולמוס נאה, בבלבלר אומן וכורכו בשיראין נאין".

והן בתלמוד הירושלמי (פאה פ"א ה"א):

"תני רבי ישמעאל, 'זה אלי ואנוהו' – וכי אפשר לו לאדם לנוואות את בוראו, אלא אנוהו לפניו במצות, אעשה לפניו לולב נאה סוכה נאה שופר נאה ציצית נאין תפילין נאין".

לעומת זאת, חשוב להבחין כי במקומות אחרים בהם נמנים המצוות שראוי לנאותם, מושמט השופר מתוך הרשימה הכוללת. כך למשל בתחילת מסכת נזיר (ב ב) ובמקומות נוספים (השווה: מכילתא, פרשת בשלח, ועוד).

בפשטות, אין השמטה זו מלמדת כלום, כיון שאין תנא כי רוכלא לפרט בכל מקום את כל הדוגמאות של המצוות בהם ראוי לנאות את המצוה, אולם מתוך הדברים שיעלו בהמשך הדברים יתברר כי ייתכן והשמטה זו באה בכוונה תחילה.

איזבורים קדומים לסוגי נוי שופר

עיון בדברי חז"ל ובספרי הראשונים מעלה כי נוי השופר יכול להעשות באופנים שונים. במשנה כבר מוזכר ציפוי השופר בזהב. כך שנינו (ר"ה כו ב): **"שופר של ראש השנה של יעל, פשוט, ופיו מצופה זהב".** הגמרא דנה על כך מברייתא העוסקת בכשרות ציפוי זהב על השופר (שם כז א): **"והתניא: ציפהו זהב, במקום הנחת פיו – פסול, שלא במקום הנחת פיו – כשר".** והיו כמובן שציפו את השופר במתכות אחרות (השווה: ריטב"א ר"ה כז ב, "וצפהו זהב אורחא דקרא נקט").

היו כאלה שציירו צורות יפות ונאות על השופר. התייחסות לכך אנו מוצאים בדברי הרמב"ן (בדרשתו לראש השנה):

"לפיכך אלו שמציירין בו צורות לנאותו... ואף על פי שאין כולו מצופה במיני הצירין..."

הבית יוסף מטעים שדברי הרמב"ן אמורים בציורים שמציירים במיני צבעונים, והוא מתייחס לאפשרות נוספת הקיימת בנוי שופר: חקיקת צורות יפות ונאות על השופר. וכך כתב (או"ח סי' תקפו):

"ומבואר הוא שצורות אלו דקאמר היינו שמציירין במיני צבעונים דהוי כמו ציפהו מבחין, אבל אם אין שם מיני צבעונים כלל אלא שחקק בו צורות כדי לנאותו..."

לא נהגו כן

בפועל נראה כי בימי עבר כמעט ולא היה מקובל ליפות את השופר באמצעים אלו, לא בציפוי מתכות ולא בציורים או בחקיקות. והדיונים דלעיל לא נאמרו אלא כהלכה לאלו שעשו כך, אך לא שהיה זאת מנהג רווח.

כך אנו יודעים בוודאות שהיה המנהג לפני כשלוש מאות שנה, וכפי העולה מעדותו של הגאון רבי יוסף מולכו משאלוניקי ובסוף ימיו בירושלים, הכותב בספרו 'שלחן גבורה' (או"ח סי' תקפו סוף ס"ק מו) **"זהמנהג שלא לצייר שום ציור בשופר אפילו בחקיקה".** והעתיק דבריו בהסכמה, הגאון בעל 'כף החיים' (שם ס"ק קכב).

במאסף 'נחלת אבות' (גנוזות משפחת ששון, כרך א עמ' 150) הובא מכתבו של הרב ש"י הילמן משנת תרפ"ח: "לעשות ציורים בשופר... מעולם לא ראיתי מי שעשה כן".

הד מסוים לכך שגם בעבר לא נהגו כך, ניתן לשמוע גם מדברי רש"י המסביר את דברי המשנה שהבאנו לעיל על שופר של ראש השנה: "ופיו מצופה זהב – בשל מקדש קאמר". רש"י מדגיש לנו כי ציפוי השופר בזהב לא היה אלא בשופר שתקעו בו בבית המקדש ולא בכל מקום אחר! אמנם רש"י מדבר על חובת הציפוי ואנו מדברים על האפשרות של ההידור והנוי בציפוי. אך דינו עתה בידיעה שסתם שופרות בהם קיימו את מצות שופר בראש השנה לא היו מחויבים בציפוי זהב.

ומצאנו גם המלצה אותה נתן רבינו מנוח, שראוי לו לאדם שלא יצייר שום דבר על השופר! ואלו דבריו בספר 'המנוחה' (פ"א מהל' שופר ה"ו):

"ובעבור זה יש לדקדק בשופרות המצויירים ולבדוק אם נשתנה קולו מפני הציור שהרי דרכן של ציירין לתת בגד תחת הציור דהוי כזהב דהכא.

וראוי להרחיק שלא יצייר אדם שום דבר על השופר. תדע דלא חזינן בגמרא ומתניתין שום נוי נזכר בלכתחלה גבי שופר אלא 'פיו מצופה זהב', דהיינו פיו הרחב כדמוקי לה בגמרא והתם ליכא למיחש למידי. אבל על גבי השופר לא אשכחן דלשתרי לכתחלה, ד'צפהו זהב' קא אמרינן דיעבר אין לכתחלה לא. ודין הוא משום דלמא איכא שינוי קול דלא מינכר להדיא ואין אדם יכול לעמוד עליו".

אכן, לא מדובר, כנראה, בהמלצה גורפת כיון שאף לדעתו של רבינו מנוח אין כל מיוחד בציפוי הפה הרחב של השופר, אולם המסר די ברור: כל נידון הציפויים והציורים הוא בעייתי מבחינה הלכתית וראוי להמנע לכך.

מבית הגנוזים

אלא שלאחר כותבי זאת הופתעתי לגלות כי יתכן והמציאות היא שונה מכפי שתיארתי לעיל.

בכתבי ידות עתיקים מופיעים איורים של שופרות, וניתן להבחין בחלק מהם כי השופרות היו מקושטים בעיטורים ובכיתובים שונים. אמנם יש כאלה בהם נראה השופר חלק בלא עיטור, ואמנם ניתן לשער כי הציירים לדורותיהם העדיפו לצייר את השופר כשהוא מעוטר, ליופי הציור, אך דומה שכמעט ברור שבעבר הייתה קיימת תופעה שכזו של קישוט השופר כהנה וכהנה.

בשולי המאמר הבאתי דוגמאות בודדות לאיורים כאלה, אך הם כטיפה מהים. קצרה ידי מלתור ולחפש אחר דוגמאות נוספות, ויבואו אלו וילמדו על הכלל.

טעמא דמילתא

אנו במאמרינו לא נעסוק כלל ועיקר בכל אופני האיסור וההיתר של כל סוגי נוי השופר, המצדיקים ברור הלכתי נרחב ומסועף, ובפרט שכבר כתב רבינו מנוח שאין אדם יכול לעמוד על פרטי עניין שינוי הקול כתוצאה מנוי השופר בציפוי מתכות או בציורים וחקיקות.

המאמר שלפנינו יבוא להעלות את המסקנה שאין כל עניין להדר את מצות שופר בנוי

שופר מסוג כזה של ציפויי מתכות יקרות או ציורים במיני צבעונים וחקיקות המסותתות על השופר! גם נוי כזה שיצליח לעמוד במבחנים המחמירים ביותר של ההלכה, והשופר יהיה כשר למהדרין מן המהדרין, לא יטביח את השופר בכלום.

כך שגם מחבבי מצוות והמבקשים לקיימה בתכלית ההידור ראוי להם לידע כי לא יעלו ולא יורידו כלום אם ינסו לנאות את השופר בציפויי זהב או בריקועי כסף; לצייר על השופר או לחקוק בו צורות שונות. אין בכך כל נוי מצוה, ומה יתן להם ומה יוסיף להם כל השקעה זו.

חשוב לחדד זאת, כיון שכפי הנשמע מציעים חנויות יודאיקה וסוחרים זריזים למכירה שופרות בהם מצויים הידורים ונוי מצוה מסוגים כאלו, והלקוחות התמימים סבורים כי יש בכך מההידור, ולא היא וכפי שיתבאר.

שופרות מבריקים

מתוך הקדמה זו נתייחס גם לתופעת השופרות המבריקים. הגאון בעל שו"ת 'קנין תורה בהלכה' (ח"ה סי' נה) מביא כי הוא נשאל אודות כשרות שופרות אלו, כי עלה החשש שמא הם משוחים בשמן הגורם להברקתם, ואולי יש בכך סירכת איסור.

בתשובתו הוא מעיד כי הברק כלל אינו מגיע מהשמן כי אם ממברשות מיוחדות בהם מברשים את השופר והם המבריקים אותו. הוא מציין כי באמתחתו שופר ישן, ואף עליו מצוי ברק כזה, מה שמעיד כי מעולם לא חששו לפסול את השופרות המבריקים, ע"ש עוד בדבריו הנכוחים.

אלא שבהמשך לאמור לעיל חשוב לציין כי אילו הברקת השופר לא באה אלא משום נוי השופר, הרי שאם כי אכן אין בכך כל חסרון אולם גם אין בכך כל מעלה, ואין סיבה להעדיף שופר מבריק על פני שופר שאינו מבריק, כי אין כל תכלית בנוי שופר מסוג כזה של ברק חיצוני של השופר.

תורה המאמר

ברור שהשאלה על דברינו אלו נצבת ועומדת מציטוטי חז"ל אותם הבאנו לעיל: דין 'שופר נאה' אותו למדו חז"ל מהפסוק 'זה אלי ואנוהו', או העובדה כי בבית המקדש ציפו את השופר בזהב. כיצד ניתן איפוא לקבוע בפסקנות ולומר שאין בנויי השופר כל עניין?

התשובה לכך היא כי הן דין שופר נאה והן דין ציפוי השופר בזהב בבית המקדש הם בעלי פרשנות שונה לחלוטין! ואין כל קשר בין דינים אלו לנוי מדומה של שופר, והדברים מוכרחים מתוך בירור סוגיית הגמרא וליבון קושיותיהם העצומות של גדולי האחרונים, וכפי שהניחו לנו בקעה להתגדר בה בס"ד.

הסוגיא במסכת ראש השנה

המשנה במסכת ראש השנה (כו ב) מחדדת את החילוק בין התקיעות בראש השנה לתקיעות בתעניות:

"שופר של ראש השנה של יעל, פשוט ופיו מצופה זהב, ושתי חצוצרות מן הצרדין.

שופר מאריך וחצוצרות מקצרות, שמצות היום בשופר. ובתעניות בשל זכרים, כפופין ופיהן מצופה כסף, ושתי חצוצרות באמצע. שופר מקצר וחצוצרות מאריכות, שמצות היום בחצוצרות".

שואלת על כך הגמרא (כז א):

"מאי שנא התם דזהב, ומאי שנא הכא דכסף".

והגמרא מתרצת שני תירוצים:

"איבעית אימא, כל כינופיא דכסף הוא, דכתיב 'עשה לך שתי חצוצרות כסף'. ואיבעית אימא, התורה חסה על ממונן של ישראל. התם נמי נעביר דכסף. אפילו הכי, כבוד יום טוב עדיף".

קושיה א': הרי החילוק פשוט?

והנה קושיית הגמרא תמוהה ביותר: כיצד יתכן שהגמרא תתפלל מדוע שופר של ראש השנה מצופה בזהב ושופר של תעניות מצופה בכסף, והרי התשובה לכך ברורה ופשוטה: שופר של ראש השנה מצופה בזהב כי מצות היום בשופר, ומחמת חשיבותו כמצודה העיקרית של היום – ראוי לנאותו ולצפותו בזהב. לעומת זאת, שופר של תעניות מצופה בכסף, כי אין הוא אלא טפל לחצוצרות ואין בו מצוות היום – ודיו בציפוי של כסף.

מה גם שסברא זו מוזכרת להדיא בדברי המשנה, כלפי שינוי אורך התקיעות: "שופר של ראש השנה... שופר מאריך וחצוצרות מקצרות – שמצות היום בשופר; ובתעניות... שופר מקצר וחצוצרות מאריכות – שמצות היום בחצוצרות", ופשוט שהיינו טעמא דשינוי אורך התקיעות והיינו טעמא דציפוי השופרות, שדבר שמצוותו בכך יש להאריכו ולכבדו יותר מאשר דבר שאין מצוותו בכך.

על קושיה זו עמדו רבותינו הטורי אבן והשפת אמת ועוד, כשהשפת אמת אף מוסיף ומחדד יותר את השאלה: לא זו בלבד ששופר של תעניות אין מצות היום בכך ולכן דיו בציפוי כסף, אלא שגם לא ראוי שיצפודו זהב כל עוד שהחצוצרות, שהם עיקר מצות היום בתעניות, מצופות בכסף; ואין כל יכולת להדר את השופר, הטפל למצודה, יותר מהחצוצרות העשויות כסף, שהם עיקר המצודה, וכי יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא?!

הטורי אבן, מכוח קושיית ברזל זו, קובע נחרצות בתחילת דבריו: "דלאו שופר אשופר קשיא ליה, דודאי שאני הא מהא וכדאמרן", והוא אף חוזר ומסיים שלא ניתן לומר "שופר דתענית אשופר דראש השנה פריך – והא לא קשיא מיד". אלא הוא מסביר שכוונת הגמרא היא להקשות באופן שונה לחלוטין: מדוע לא ציפו את פי החצוצרות בתעניות בזהב, בדומה לכך שציפו את פי השופרות בראש השנה בזהב, שהרי שניהם הם עיקר מצות היום.

הגאון רבי אלעזר פלקס בעל שו"ת 'תשובה מאהבה' (ח"א סי' ד) כותב כעין זה, שהקושיה אינה על ציפוי החצוצרות בזהב כי אם שיעשו אותם מזהב:

"יען לולא דמסתפינא הוינא אומר 'מאי שנא התם דזהב ומאי שנא הכא דכסף' הכי פירושו: מאי שנא שופר של ראש השנה דפיו מצופה בזהב משום דמצות היום בשופר, ומאי שנא התם דתענית דמצות היום בחצוצרות והמה בכסף וראוי למיעבדם בשל זהב..."

ובזה הרווחנו קושיא רבתי, מאי פריך הש"ס הלא שאני התם דגוף המצוה של יום בשופר ולכך היה מצפין בזהב, משא"כ גבי תענית דאין מצות היום בשופר, ולכך סגי בצפוי כסף".

מעניין לראות כיצד בעל שו"ת 'תשובה מאהבה' מסיים את דבריו, שבעוד שבצעירותו מתיירא היה לומר חידוש שכזה, הרי שבזקנותו שמח לראות בספר 'טורי אבן', שבימי צעירותו עדיין לא נדפס, כי הוא כיוון קצת לדבריו:

"וחדדי נפשי מאד, מלתא דמיסתפינא כי הוינא טלייא – אשתכח כעת לסבא כוונתי שכוונתי קצת להגאון בעל טורי אבן שנדפס אח"כ שנים רבות".

גם השפת אמת כיוון לתירוצו של הטורי אבן, ע"ש באריכות דבריהם בביאור קושיית הגמרא ותירוציה, אך אחרי הכל אין דעתו של השפת אמת נוחה מתירוץ זה, וכלשונו: **"שוב ראיתי בטורי אבן כתב קצת מזה, ועדיין לא נתיישב לי ע"ש"**.

ואכן, פשטות דברי הגמרא נראה להדיא כי הקושיא היא משופר של ראש השנה כלפי שופר של תעניות, וצריך עיון גדול מאי קשיא ליה כשהחילוק ביניהם חד כתער.

קושיה ב': כיצד ניתן לשאול לתרי גיסא?

תמיהה נוספת בקושיית הגמרא, מעיר הגאון מהר"ם בן חביב בספרו 'יום תרועה' על אתר: אין מקום לשאלה דו סטרית: **"מאי שנא התם דזהב, ומאי שנא הכא דכסף!"** שכן שאלה מטבעה מתבססת על הסברא החיצונית שיש לשואל כלפי עניין זה והיא מבקשת לדעת מפני מה שינו מאותה סברא.

ואם כך, מתפלא מהר"ם בן חביב, עלינו להבין מה סברה הגמרא שהיה מן הראוי שיצופו השופרות: אם סברה שראוי לצפות בזהב – לא היה לה אלא לשאול על שופר של תעניות מפני מה הוא מצופה בכסף. ואם היא סברה שראוי לצפות בכסף – לא היה לה אלא לשאול על שופר של ראש השנה מפני מה הוא מצופה בזהב. כיצד איפוא הגמרא שואלת לכאן ולכאן?

קושיה ג': מנין לרש"י כי זה אמור רק בבית המקדש?

מהר"ם בן חביב מוסיף ומציב בתחילת הסוגיה עוד שלושה קושיות נאמנות. הנה רש"י קובע על דברי המשנה: **"פיו מצופה זהב – בשל מקדש קאמר"**. ולכאורה, שואל מהר"ם בן חביב, מנין לו לרש"י דבר זה, והרי בשום מקום לא נאמר כי דין ציפוי השופר בזהב הוא דין המיוחד לבית המקדש.

יש להוסיף על כך ולהראות באצבע כי דין זה ששופר של ראש השנה 'של יעל' הוא ו'פשוט' הוא לא כתב על כך רש"י כי זה אמור רק בבית המקדש, ומשמע כי פשיטא ליה לרש"י כי הוא אמור בכל שופר של ראש השנה, ומהיכי תיתי העלה רש"י כי דין הציפוי בזהב הוא דין המיוחד לבית המקדש.

וראיתי בספר 'משחת אהרן' (פרץ. ליוורנו תקס"ו) כי מכוח קושיה זו הוא סבור שטעות סופר נפלה כאן, והדיבור המתחיל של רש"י היה צריך להיות 'ושתי חצוצרות' שעל זה אכן אמרו בגמרא להדיא (כז א) כי דין זה שליוו את תקיעות השופר בחצוצרות היה רק בבית המקדש. והביא סמך לדבריו מגירסא עתיקה שכך אכן אמור בה.

קושיה ד': מפני מה השמיט זאת הרמב"ם?

עוד הקשה מהר"ם בן חביב, מפני מה השמיט הרמב"ם את דין זה שהשופר של ראש השנה היה פיו מצופה זהב. וראה לרבינו הלחם משנה שכבר עמד בזה (פ"א מהלכות תעניות ה"ד): "קשה למה לא הזכיר רבינו ז"ל שם שיהא מצופה זהב... כדאמרינן במשנה בפרק ראוהו ב"ד".

קושיה ה': והלא אין קטיגור נעשה סניגור

ובעיקר דין ציפוי השופר בזהב, תמה מהר"ם בן חביב, כיצד הותר הדבר ולא חששו בו לכך שאין קטיגור נעשה סניגור, שהרי כך שנינו (ר"ה כו א): "כל השופרות כשרים, חוץ משל פרה מפני שהוא קרן", ואמרו עלה:

"עולא אמר, היינו טעמא דרבנן כדרב חסדא. דאמר רב חסדא, מפני מה אין כהן גדול נכנס בבגדי זהב לפני ולפנים לעבוד עבודה – לפי שאין קטיגור נעשה סניגור... כיון דלזכרון הוא כבפנים דמי. והא תנא מפני שהוא קרן קאמר. חדא ועוד קאמר, חדא, דאין קטיגור נעשה סניגור, ועוד, מפני שהוא קרן".

ואם כן, שהזהב הוא קטיגור שאינו נעשה סניגור והשופר שלזכרון אתי כבפנים דמי – כיצד הותר לצפות את השופר בזהב, מבלי לחשוש לקטגוריה שיש בו.

קושיה ו': והא כל לנאותו אינו חוצץ?

עוד זאת מצאנו לגדולי האחרונים שהתחבטו להבין את פירושם של רבותינו הראשונים בדין (ר"ה כו א): "ציפהו זהב, במקום הנחת פיו – פסול" שהוא מחמת חציצה, וכפי שכתבו הריטב"א: "צפהו זהב במקום הנחת הפה פסול. פירוש, דהוי חציצה דבעינן שלא יהא חוצץ כלום בין השופר והתוקע", והרמב"ן בדרשתו: "וטעמא דפסול משום דאיכא הפסק בין פיו לשופר", והלא קיימא לן (סוכה לו א): "כל לנאותו אינו חוצץ", ואם הוזהב הוא לפני המצוה – הרי שאין ראוי שהזהב יעכב ויחצוץ בין התוקע לשופר.

ולמעשה כבר עמד על כך רבינו המאירי בספרו 'בית הבחירה' (סוכה שם, וכן הוא בר"ה שם): "ושמא תאמר, צפהו זהב האמור בשופר למה חוצץ בזו, מפני שלקול שופר הוא צריך והרי הוא משתנה ונעשה קול של זהב".

ועדיין יש לעיין בהגדרה המדויקת של שיטות הראשונים בטעמי הפסול של ציפהו זהב, כי להסוברים שהוא מדין חציצה (ואף לשיטות נוספות) הקושיה במקומה עומדת, וראה מה שהאריך בזה השפת אמת ועוד מהאחרונים.

שיטת הרמב"ם במצות שופר

והנראה ביישוב כל הקושיות בחדא מחתא בכלל גדול אותו יש להוציא מדברי הרמב"ם ודעמיה, והוא כי אין כל דין של נוי מצוה בייפוי חיצוני של השופר! וזאת לפי שיטתו הידועה של הרמב"ם כי אין עיקר מצות השופר אלא שמיעה גרידא, ובעקבות חידושו הגדול של הגאון רבי חיים מבריסק שלדעת הרמב"ם אין השופר כלל חפצא של מצוה, ומשכך יעלה בידינו שאין כל מקום לנאותו ולהדרו, וכפי שיתבאר בהרחבה.

שאל נשאל רבינו הרמב"ם: "מה ההבדל בין לשמוע קול שופר ובין על תקיעת שופר". והשיב (שו"ת הרמב"ם, סי' קמב):

"התשובה, ההבדל ביניהם גדול מאד. וזה שהמצוה המחוייבת אינה התקיעה, אלא שמיעת התקיעה, והיוצא מזה, שאלו היתה המצוה המחוייבת היא התקיעה, היה חייב כל אדם ואדם מן הזכרים לתקוע, כמו שחייב כל אדם ואדם לישב בסוכה וליטול לולב, והשומע, שלא תקע, לא היה יוצא ידי חובתו, והיה גם כן התוקע, שלא שמע, יוצא ידי חובתו, כגון אם סתם אזניו תכלית הסתימה ותקע, היה יוצא, משום שתקע.

ואין הדבר כן, אלא המצוה היא השמיעה, לא התקיעה, ואין אנו תוקעין, אלא כדי לשמוע, כמו שהמצוה היא ישיבת הסוכה, לא עשייתה, ואין אנו עושין, אלא כדי לישב, ולכן נברך לישב ולא נברך לעשות, ונברך לשמוע קול שופר, ולא נברך על תקיעת שופר".

שיטתו של הרמב"ם נדירה ביותר: אין המצוה בתקיעת שופר אלא בשמיעה ולא בתקיעה. ולכן הברכה היא על השמיעה ולא על התקיעה. והרמב"ם מוכיח את שיטתו בתרת: מכך שאדם יכול לצאת ידי חובתו בשמיעת קול שופר מאדם אחר, ואינו מחויב לתקוע בעצמו; ומכך שהתוקע ולא השמיע לאזניו לא יצא ידי חובתו.

'ברם הכא בקולו הוא יוצא'

כהמשך לשיטתו זו פוסק הרמב"ם בתחילת הלכות שופר (פ"א ה"א):

"מצות עשה של תורה לשמוע תרועת השופר בראש השנה".

והוא מוסיף לכך מסקנות הלכתיות (שם ה"ג):

"שופר של עבודה זרה אין תוקעין בו לכתחלה ואם תקע בו יצא... שופר הגזול שתקע בו יצא, שאין המצוה אלא בשמיעת הקול אף על פי שלא נגע בו ולא הגביהו השומע (יצא) ואין בקול דין גזל. וכן שופר של עולה לא יתקע בו ואם תקע יצא, שאין בקול דין מעילה. ואם תאמר, והלא נהנה בשמיעת הקול. מצות לא ליהנות ניתנו. לפיכך המודר הנייה משופר מותר לתקוע בו תקיעה של מצוה".

וכבר נודע ששורש הדברים מצוי בתלמוד הירושלמי במסכת סוכה (פ"ג ה"א):

"מה בין שופר ומה בין לולב... אמר רבי לעזר, תמן בגופו הוא יוצא – ברם הכא בקולו הוא יוצא".

היינו: לולב של איסורי הנאה פסול – כיון שהלולב הוא חפץ המצוה; שופר של איסור הנאה כשר – כיון שרק הקול הוא חפץ המצוה ולא השופר עצמו.

והגאון רבי חיים מבריסק חידד את שיטת הרמב"ם בהסבירו, כי הגם שהשופר נצרך עבור קיום מצות השופר מכל מקום אין השופר אלא בבחינת מכשירי מצוה ולא בבחינת חפץ של מצוה; השופר מכשיר את המצוה אבל המצוה עצמה היא קול השופר, ולכן אין שייך בשופר דין מצוה הבאה בעבירה כיון שבעצם הקול אין דין גזל (ספר 'אסופות רבינו חיים הלוי', ר"ה סימן ד).

אין נוי בשופר

אמור מעתה, אם אין השופר נחשב כחפץ של מצוה, עד כדי כך שאדם יכול לצאת ידי חובתו בשופר של עבודה זרה או בשופר גזול ואינו צריך לחשוש בו משום מצוה הבאה בעבירה, הרי שפשיטא שאין כל מקום לנאות את השופר בהידור ונוי, שכן הקול גרידא הוא חפץ המצוה, ויופי השופר אינו מעלה או מוריד כלפי עצם המצוה.

אלא שראיתי מקשים על דברי הרמב"ם מהא גופא: אם אכן נאמנו דברי הרמב"ם שאין המצוה בשופר אלא התקיעה בלבד, ולכן אין בשופר דין מצוה הבאה בעבירה, הרי שמסתבר כאמור כי גם לא יהיה בו דין נוי מצוה. ואם כן איך נפרנס משנה ערוכה בה מצאנו כי שופר של ראש השנה היה מצופה זהב, ולדברי הרמב"ם מה תועלת יש בציפוי זה על השופר שאינו חפץ של מצוה.

ציפוי השופר מדין נוי כלי בית המקדש

והנראה לחדש ולומר שאכן דין ציפוי השופר בזהב האמור במשנה אינו מדין מצות תקיעת שופר כלל ועיקר, כי אם מדין בית המקדש, שהרי כבר למדנו הרמב"ם כי מדיני בית המקדש וכליו הוא ליפותם ככל האפשר, וככל שיכולים לעשות מזהב – הרי זה מצוה מן המובחר.

שכן כך כתב כלפי עיקר בנין בית המקדש (פ"א מהל' בית הבחירה ה"א): "ומפארין אותו ומייפין כפי כוחו, אם יכולין לטוח אותו בזהב ולהגדיל במעשיו – הרי זה מצוה", והדר כתב כן כלפי כלי המקדש (שם ה"ט): "אפילו המזרקות והשפודין והמגרפות של מזבח העולה והמדות – אם יש כח בציבור עושין אותן של זהב; אפילו שערי העזרה מחפין אותן זהב אם מצאה ידם".

ומפני שהשופר של ראש השנה הוא מהכלים בהם היו משתמשים בבית המקדש, הרי שמצוי בהם הדין שככל שיש כוח ביד הציבור לטוח ולצפות אותם בזהב הרי זה מצוה מן המובחר, ולכן היה פי השופר מצופה בזהב.

הסבר שיטות רש"י והרמב"ם

ובזה אתי שפיר להפליא שיטת רש"י שכתב כי דין "פיו מצופה זהב – בשל מקדש קאמור", וכפי שכבר הקשה מהר"ם בן חביב, מנא ליה לרש"י שהוא דין המיוחד לבית המקדש ואינו דין בכל שופר ראש השנה. אלא שרש"י סבר כדעת הרמב"ם שמצות שופר היא בשמיעת קול השופר, ומשכך הסיק כדאמרינן לעיל שאין ענין לנאות את השופר שהרי אין זה חפץ של מצוה, ועל כרחך פירש שכל ציפוי השופר בזהב הוא בשל מקדש – ואין טעמו אלא משום נוי כלי בית המקדש.

ונמצא כי רבינו הרמב"ם כלל לא השמיט את דין ציפוי השופר בזהב, שכן אילו היה זה אכן מדיני השופר – בוודאי שהיה מביא זאת בהלכות שופר, אולם משנתבאר כי זהו דין בכלי בית המקדש – הרי שזה אכן כלול במה שכתב הרמב"ם כי ראוי ליפות את כלי בית המקדש ולעשותם של זהב ככל אשר תשיג יד הציבור, ומתורץ היטב קושית הלחם משנה.

וכיוצא בזה גם מסולקת הקושיה על עצם ציפוי השופר בזהב, שהרי אין קטיגור נעשה סניגור, כי אם אמנם היה ציפוי השופר בזהב בא מדין נוי שופר – היה אכן מקום לדון שמא יש

בזה משום אין קטגור נעשה סניגור. אולם אם כל הנוי בא מחמת נוי בית המקדש, הרי שציפוי זהב זה דומה לשאר כלי בית המקדש העשויים זהב, שאין בהם כל חשש.

(וליתכן כי גם כל שופר של ראש השנה, שלא בבית המקדש, שיצופה זהב – לא יצטרך לחשוש לכך שאין קטגור נעשה סניגור. כיון שאם אין דין נוי בשופר, הרי שגם אם ינאה את השופר עדיין אין לגוף הנוי כל קשר עם השופר, ואינו מעלה או מוריד, ודו"ק).

אין חציצה דווקא בנוי אותה המצוה

ומחמת כן נבין היטב גם מדוע ציפוי פי השופר בזהב חוצץ לקיום המצוה ואין אומרים בו 'כל לנאותו אינו חוצץ', שכן הסברא נותנת לומר שכל דין זה שנוי אינו חוצץ אינו אמור אלא כשהנוי הוא נוי בעצם אותה המצוה ממש, אולם נוי של מצוה אחת הרי הוא חוצץ למצוה אחרת.

ומשכך פשיטא כי בשופר של ראש השנה בבית המקדש, שכל ציפוי השופר בזהב אינו מחמת נוי שופר אלא מחמת נוי בית המקדש, אין כוח ביד הנוי של בית המקדש למנוע את החציצה בקיום מצות שופר.

ועל אחת כמה וכמה בשופר של ראש השנה, שלא בבית המקדש, שבוודאי יהיה ציפוי בזהב חציצה לתקיעה, כיון שאם אין דין נוי בשופר ואין מעלה בהידור השופר – ברור שאין כוח ביד נוי שכזה למנוע את החציצה בקיום המצוה.

'מאי שנא התם דזהב ומאי שנא הכא דכסף'

ומעתה ימתק מאוד להבין על בוריו את קושיית הגמרא "מאי שנא התם דזהב, ומאי שנא הכא דכסף" עליה כבר הבאנו את שני קושיות האחרונים: הן מכך שהחילוק פשוט וברור, ששופר של ראש השנה שמצוות היום בשופר ראוי ליפותו בזהב ושופר של תעניות שמצוות היום בחוצרות דיו שיהיה מצופה בכסף ולא בזהב שהוא יותר מעיקר המצוה; והן כי מה היא הסברא החיצונה של המקשה, האם דעתו שראוי לצפות בזהב – ואם כן היה לו להקשות רק על ציפוי שופר של תעניות בכסף, או שדעתו שראוי לצפות בכסף – ואם כן היה לו להקשות רק על ציפוי שופר של ראש השנה בזהב.

ולפי האמור עד כה יעלו הדברים יפה-יפה: הסברא החיצונה של קושיית הגמרא היא שכלל אין צריך לצפות את השופר, שהרי אם מצות השופר היא בשמיעה ולא בתקיעה, נמצא כי השופר אינו חפץ של מצוה ואין צריך להדרו בנוי מצוה. אלא שאכן יש מחייב אחר לסברת ציפוי השופרות והוא מדין היותם כלי בית המקדש אשר עליהם נצטוונו ליפותם ככל שבידינו.

ואם כן, שאין ציפויים של השופרות מדין תקיעת השופר אלא מדין היותם מכלי בית המקדש, פשוט שאין כל מקום לחלק בין השימוש שלהם, בשופר של ראש השנה או בשופר של תעניות, שהרי הציפוי שלהם הוא מנוי בית המקדש וכלפי זה שווים שני השופרות.

לכן מחדדת הגמרא את שאלתה ומקשה לשני הכיוונים גם יחד: "מאי שנא התם דזהב, ומאי שנא הכא דכסף", כאומרת: הרי הסברא היא שכלל אין צורך ליפות את השופר, לפי שאין דין נוי בשופר, אלא שהנוי הוא מדין כלי בית המקדש, ואם כן מהו החילוק בין שופר של ראש השנה המצופה בזהב לשופר של תעניות המצופה בכסף.

ועל זה מתרצת הגמרא בשני אופנים: התירוץ הראשון כי אכן ראוי שכל כלי בית המקדש יהיו מצופים בזהב, אלא ששופר של תעניות הוא יוצא מן הכלל לפי שכל כנופיא של כסף היא; והתירוץ השני הוא שהתורה חסה על ממונם של ישראל (ואכן תירוץ זה צריך בירור רב כלפי מה דקיימא לן כי אין עניות במקום עשירות, וכבר האריכו בזה רבותינו המפרשים, ואין כאן מקומו).

מהו 'שופר נאה'?

אפס כי לנוכח כל מה שהארכנו כי אין דין נוי והידור בשופר יעמוד כנגדנו דברי הגמרא הערוכים שיש להתנאות ב'שופר נאה'; וכיצד נעלה בקנה אחד את ההגיון שאין צורך בנוי שופר עם הקביעה הברורה שיש להתנאות בשופר נאה.

ומסתברא מילתא לומר שדין 'שופר נאה' אינו דין של יופי חיצוני בחזות השופר כי אם נוי ויופי השופר ביכולתו להשמיע קולות נאים ויפים, ברורים וחדים. שכן כמה וכמה שופרות איבא בשוקא שהקולות היוצאים מהם אינם צחים ונקיים, והגם כי הלכתא כי כשרים הם, כמו שנפסק (ר"ה כז ב): "היה קולו דק או עבה או צרוד – כשר, שכל הקולות כשירין בשופר", מכל מקום פשיטא שעדיף כי יהא הקול בינוני ויפה, וכלפי זה בא ההידור שיהיה השופר נאה בקולות היוצאים ממנו.

היבט נוסף להידור ונוי השופר, שגם על זה ייתכן שבא דין 'שופר נאה' מצוי גם במין השופר ובצורתו. הנה קיימא לן שלמרות שישנם כמה וכמה מיני בהמות שקרניהם כשרות לשופר, מכל מקום המהודר שבכולם הוא שופר של איל, וכמו שאמרו (ר"ה טז א): "אמר רבי אבהו, למה תוקעין בשופר של איל. אמר הקב"ה, תקעו לפני בשופר של איל, כדי שאזכור לכם עקידת יצחק בן אברהם, ומעלה אני עליכם כאילו עקדתם עצמכם לפני".

כיצא בזה קיימא לן שעדיף שהשופר יהיה כפוף, וכפי הנראה ככל שהוא כפוף יותר כך הוא מצוה מן המובחר, וכמדויק בלשון הגמרא (ר"ה כז ב): "בראש השנה היו תוקעין בשל זכרים כפופין... בראש השנה – כמה דכייף איניש דעתיה טפי מעלי".

כך שהידור כזה שהוא בעצמותו של השופר, שהקול הנשמע מהשופר בוקע משופר של איל ומשופר כפוף, הוא נוי קול השופר, והידור שכזה הוא בבחינת 'שופר נאה' (ועיין בספר 'מטה אפרים', סי' תקפו, שכתב שהידורים אלו הם מצוה מן המובחר ויש בהם דין הידור מצוה עד שליש).

(אמנם עדיין יש מקום להרחיב בבירור ההגדרות המדויקות אימתי אין אנו מתייחסים לעצם השופר, כמו בשופר גזול או שופר של עבודה זרה ואיסורי הנאה, ואימתי אנו כן מתייחסים לכך כמו בשופר של פרה שאחד הטעמים לפסולו הוא מחמת שאין קטיגור נעשה סניגור. ויסוד החילוק הוא אם מדובר בעצם מהות השופר או שאריה דאיסורא רביע עלה. ומכך יש להקיש גם כלפי סוגי הנוי, ודו"ק היטב).

השמטת ואיחור דין שופר נאה

ועתה שנתבאר כי 'שופר נאה' אין בו דין נוי כבשאר המצוות; שבכל המצוות, כמו סוכה ולולב, יש להם דין חפץ של מצוה ויש לנאותם בחיצוניותם, ואילו השופר אינו חפץ של מצוה

ואין צריך לנאות בו אלא את קולו, שהוא המצוה בראש השנה, ייתכן כי מהאי טעמא הושמט השופר מרשימת המצוות שיש לנאותם המנויה בריש מסכת נזיר ובדוכתי אחריתי, וכפי שהערנו לעיל, שכן יתכן שרשימה זו כוללת דווקא את המצוות שהם חפץ של מצוה, בשונה מהשופר שאינו אלא מכשירי מצוה. ואילו במקומות שכן מנו את השופר אכן התכוונו לקולו של השופר הבוקע ממנו.

וכיוצא בזה, הנה הגאון רבי יוסף חיים מבגדד בספרו 'בן יהוידע' מתפלא מדוע חז"ל בדין נוי מצוה הקדימו את לולב וסוכה לפני שופר, והלא השופר מצוותו בתחילת חודש תשרי ואילו סוכה ולולב אין מצוותם אלא בחציו השני של החודש. ולפי האמור עתה, היינו טעמא נמי בהא, כי הסוכה והלולב הם חפץ של מצוה והנוי בהם הוא נוי מקיף ומוחלט יותר מהנוי של השופר, ולכן ראוי שיקדמו אלו לו.

מסקנא דמילתא

לדעת הרמב"ם וסיעתו כי אין מצות השופר כי אם השמיעה ולא התקיעה – אין כל מעלה בנוי חיצוני של השופר ואין תועלת אם מצפים אותו וזהב או מציירים או חוקקים עליו צורות נאות, או מבריקים אותו בברק חיצוני; בדיוק כמו שאין כל מניעה הלכתית בהיות השופר גזול או של איסורי הנאה. ומחמת כן, אלו שבכל זאת מצפים את השופר – יש להם לחשוש לחציצה, ואינם יכולים להכשיר את השופר מדין 'כל לנאותו אינו חוצץ'.

לעומת זאת, יש מקום להידור של 'שופר נאה' הן בהקפדה על היות השופר של איל והיות צורתו כפופה והן בהיותו ששופר המשמיע קולות בהירים ואיכותיים.

יוצא מן הכלל האמור עתה הוא שופר של ראש השנה בבית המקדש אשר פיו היה מצופה זהב, מדין נוי כלי בית המקדש אשר נצטוונו ליפותם ככל כוחנו.

ודעת לנבון נקל שכל דברינו עד כה אינם אמורים לדעה החולקת על הרמב"ם וסיעתו, שכן לשיטתם כי עיקר המצוה היא התקיעה, או שהמצווה מורכבת הן מהתקיעה והן מהשמיעה, בוודאי שאף השופר הוא חפץ של מצוה וראוי לנאותו, בכפוף למגבלות ההלכתיות שיש לנוי זה.

להרחיב את לב המעיינים, הבאתי כאן דוגמאות בודדות של איורי שופרות מכתבי יד קדמוניים. ניתן להבחין שבחלקם השופר מעוטר ובחלקם לא. בירור עניין זה זוקק עבודת מחקר מסודרת, ותקוותי כי הדבר ייעשה (תודה להרב משה שוחט ולהרב דוד הולצר)

הרה"ק בעל התניא אמר פעם שבגליל ראש השנה צריכה להיות העבודה בשמחה. נכנסו אליו נכדו כ"ק אדמו"ר ה"צמח צדק" ור' נחום (בנו של כ"ק אדמו"ר האמצעי) ושאלוהו, כיון שבר"ה צ"ל העבודה בשמחה א"כ למה הוא בוכה. והשיב להם שבכיותו היא בכי' של שמחה.

(תורת מנחם ח"ב ע' 4)

הרב ישראל דנדרוביץ

גדולה תענית

צער הגוף או איבוד ממון - מה קשה ממה?

איתא במסכת ברכות (לב ב): "ואמר רבי אלעזר: גדולה תענית יותר מן הצדקה. מאי טעמא, זה בגופו וזה בממונו".

הגאון רבי אהרן לויין אב"ד ריישא, בספרו 'ברכת אהרן' (דראהביטש תרע"ג. אות רפד), העלה קושיה נאה על דברי הגמרא: כיצד אמרו כאן שטירחת הגוף בתענית גדולה יותר מההפסד הממון שבתענית, והלא גמרות ערוכות לפנינו בהם מפורש להדיא שקשה לו לאדם הפסד ממנו יותר מצער הגוף.

צא ולמד ממה שאמרו במסכת בבא קמא (צא ב): "ורב חסדא כד הוה מסגי ביני היזמי והגא, מדלי להו למאניה, אמר: זה מעלה ארוכה, וזה אינו מעלה ארוכה" - רב חסדא כשהיה מהלך בין הקוצים הגביה את בגדיו כדי שלא יקרעו, מבלי לחשוש שבכך יפצעו רגליו. הוא היה אומר: הפצע שבגופי, מעלה ארוכה ומתרפא, ואילו קרע הבגד, אינו יכול להתאחות מאליו. וכיוצא בזה מפורש במסכת תענית (כג ב) על אבא חזקיה.

הרי לנו שני נביאים, רב חסדא ואבא חזקיה, מתנבאים בסגנון אחד כי צער איבוד הממון חמור יותר מצער הגוף ונוח לו לאדם להפיל עצמו אל הקוצים ולצער את גופו מאשר לאבד את ממנו, ואף נתנו בזה טעם לשבח, שצער הגוף חולף עם הזמן ואילו הפסד ממון אינו חולף. ואם כן באותה מידה היה עלינו לומר שגדולה הצדקה יותר מהתענית, שצער הגוף בתענית מעלה ארוכה ואילו הפסד הממון אינו מעלה ארוכה.

הבדל בין סתם בני אדם לצדיקים

הוא מוטיב לה והוא מפרק לה:

"ואולי י"ל, דשאני צדיקים שממונם חביב עליהם יותר מגופם, כדאיתא בסוטה יב ובחולין צא (ועיין במהרש"א שם בחולין שכתב דכיוצא בזה אמרו גם כן דתלמידי חכמים מודקדים על פחות משה פרוטה, וזה חידוש גדול כי לא נמצא כן בשום מקום ועיין בהגהות רש"ש חולין שם) ולכן מקפידים יותר על איבוד ממון מעל צער הגוף.

מה שאין כן גבי סתם בני אדם צער הגוף גדול מצער איבוד ממון, ולכן שפיר קאמר, דתענית גדולה יותר מהצדקה שזה בגופו וזה בממונו. ועיין להלן בברכות (סא ב), אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך וכו' אלא אם יש לך אדם שגופו חביב עליו מממונו לכך נאמר בכל נפשך ואם יש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו לכך נאמר בכל מאדך, יעויין שם. ומשמע דדבר זה אי צער הגוף גדול מצער ממון או להיפוך הוא דבר התלוי בתכונת האדם ולא כל אפין שווין בזה וזה מתאים לדברינו".

מתירוק זה עולה שרבי אלעזר שאמר שגדולה תענית יותר מן הצדקה, נתן דבריו לשיעורים, ולא הייתה כוונתו בכך אלא דווקא לסתם בני אדם גרידא, שגופם חביב עליהם מממונם. ואילו אצל צדיקים שממונם חביב עליהם יותר מגופם, אכן בהם הצדקה גדולה מהתענית.

אפס כי מדברי רבי אלעזר שסתם ואמר את דבריו בפשיטות שגדולה תענית יותר מן הצדקה לא נראה שהיה בדעתו לחלק בין צדיקים לפשוטי העם, מבלי להזכיר חילוק שכזה כלל. מה גם כי רבי אלעזר גופיה הוא מרא דשמעתתא זו, שצדיקים חביב עליהם ממונם יותר מגופם. ודבר רחוק הוא לומר שרבי אלעזר יאמר בפשיטות שגדולה תענית יותר מן הצדקה מבלי להזכיר ולא כלום שלפי חידושו שהצדיקים ממונם חביב עליהם יותר מגופם אין דבריו אלו אמורים אצל כל אדם.

ובוודאי פשטות הדברים מוכיחה שרבי אלעזר אמר שאצל כל אדם, יחד שבטי ישראל, התענית היא גדולה מהצדקה. ונמצאת הקושיה עמדה וגם נצבה: מה מעלה בתענית שזה בגופו יותר מהצדקה שזה בממונו, והלא התענית מעלה ארוכה ואילו הפסד ממונו אינו מעלה ארוכה, וצער איבוד הממון גרוע טפי.

פרומה דרב יוסף

ואמרתי לתרץ קושיה זו כמין חומר בהקדם מה שאמרו במסכת בבא קמא (נו ב): "שומר אבידה... רב יוסף אמר, כשומר שכר דמי... בההיא הנאה דלא בעיא למיתבי ליה ריפתא לעניא הוי כשומר שכר". ופירש רש"י: "שומר אבידה - הכניס אבידת חבירו לביתו... דלא בעי למיתב רפתא לעניא - דהעוסק במצוה פטור מן המצוה...".

וזה מכבר אמרתי לתמוה בהבנת דברי רב יוסף, מה נעשה ביום שידובר לנו מדברי הרמב"ם בהלכות מתנות עניים (פ"י ה"ב):

"לעולם אין אדם מעני מן הצדקה ואין דבר רע ולא היזק נגלל בשביל הצדקה שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום".

והאור שמח על אתר ציין בזה את דברי הכתוב (משלי כח כז): "נותן לרש אין מחסור". וראה בדברי הטור בהלכות צדקה (סימן רמז):

"ואל יעלה בלבו עצה לומר איך אחסר ממוני ליתנו לעניים, כי יש לו לדעת... כי הדבר בדוק ומנוסה כי בשביל הצדקה שנותן לא יחסר לו אלא אדרבה תוסיף לו עושר וכבוד".

והיטב אשר דבר בזה הסמ"ע ('פרישה' שם):

"אף על גב שכבר כתב לעיל 'אין אדם מעני מן הצדקה', מכל מקום יש לומר שהיה אמינא שאני 'מעני', שיהיה עני לגמרי בשביל זה, אבל מכל מקום הוא נחסר קצת, שאין לו ממון הרבה, כאילו לא נתן, לכן אשמעינן כאן שלא יחסר לו כלום. וגם חזר וכתבו כדי ללמדנו דלא די דלא יחסר לו אלא אדרבה תוסיף לו עושר".

ואם אכן אין שום הפסד וחסרון כיס נגלל בשביל הצדקה, שוב אין כל ריווח לאדם כשאנו נותן צדקה, ומה מקום יש לסברא זו של "פרומה דרב יוסף", שהשומר אבדה מרויח כשאנו נותן ריפתא לעניא עד שבשל כך ייחשב כשומר שכר, והרי אפילו אם ייתן לא יפסיד כלום, ואין לו כל תועלת של מניעת ההפסד.

שינוי לשון הרמב"ם מהגמרא

וסבורני לתלות בזה את הטעם ששינה הרמב"ם בלשונו מלשון הגמרא וכתב (הלכות גזלה ואבדה, פ"ג ה"י): "ששומר אבדה כשומר שכר הוא, מפני שהוא עוסק במצוה ונפטר מכמה מצות עשה כל זמן שהוא עוסק בשמירתה", בעוד שהגמרא לא הזכירה כלל את עניין הפטור ממצות עשה כי אם מה שאינו צריך ליתן צדקה לעני.

וכבר עמד על כך הגרא"ז מלצר בספרו 'אבן האזל' על אתר: "לשון הרמב"ם אינו מדויק, במה שכתב 'ונפטר מכמה מצות' ולא כלשון הגמרא דפטור מלמיתב ריפתא לעניא. ומשמע שבמה שנפטר ממצוה אחרת שאין בה הפסד ממון גם כן הוי בזה שומר שכר". וכן הרגיש הגאון בעל 'כלי חמדה' בספרו 'חמדת ישראל' (לאוין, אות סד): "ר"מ ז"ל פ"ג מהלכות גזילה ואבידה דשני לשון הגמרא ולא זכר כלל הפטור מצדקה אלא שפטור ממצות עשה...".

ושמא יש לומר שהרמב"ם פסק כרב יוסף ולא מטעמיה, שכן הרמב"ם לשיטתו שאין כל היזק נגלל בשביל הצדקה לא היה יכול להסכים ששומר אבידה הוא כשומר שכר בשל הריווח שמשכר "פרוטה דרב יוסף", שהלוא גם אם השומר אבידה ייתן ריפתא לעניא עדיין לא יהיה לו מכך כל נזק או הפסד, ונמצא שאין כאן ריווח של מניעת ההפסד, ומה שכר יש לו שייחשב כשומר שכר. ובשל כך פירש הרמב"ם ששומר אבידה נחשב כשומר שכר בשל כך שהוא נפטר מכמה מצוות עשה כל זמן שהוא עסוק בשמירת האבידה, ושפיר יש בריווח זה בכדי שייחשב כשומר שכר.

במשנת הגר"פ פערלא והשם אריה

ומצאתי כי הגאון רבי ירוחם פישל פערלא בביאורו הגדול על ספר המצוות לרס"ג (עשין, עשה כה) אכן הקשה כזאת על רב יוסף והניח בתימה רבתי:

"והנה הרמב"ן ז"ל שם ביאר ענין לאו זה שבא להזהיר על הצדקה שלא יחר לנו בתתנו צדקה לעניים, ולא ניתן אותה להם בעין רעה להיותנו חושבין אותה לנו להפסד, אלא אדרבה יחשב בעינינו שכר ותועלת, לפי שהוא יתברך ישלם לנו כפלי כפלים. וזהו שכתוב 'נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלקיך' וגו', עיין שם בדבריו..."

ועיקר דברי הרמב"ן ז"ל בזה צ"ע אצלי טובא. דאם כן איך אמרינן (בפ"ד דנדרים, לג ב ובשאר דוכתי) דשומר אבדה כשומר שכר דמי משום דלא בעי למיתב פרוטה לעניא. ואפילו רבה דאמר כשומר חנם דמי לא פליג אלא משום דלא שכיחא עיין שם. ולהרמב"ן ז"ל היכי שייך בזה שכר וריוח, כיון דמוזהר ועומד בלאו דאורייתא שלא לחשוב אותה פרוטה שנותן לעני להפסד, אלא אדרבה חייב להיות נתינתה חשובה בעיניו כשכר ותועלת לעצמו ותוספות בממונו, ואם חשב אותה להפסד הרי הוא עובר בלאו, ואם כן אדרבה מאי דלא יהיב פרוטה לעניא נמצא נפסד, שאם יחשב זה לשכר נמצא דכשנותן חשיבא ליה פסידא, והרי יש בזה איסור לאו דאורייתא, והיכי נימא דמשום שכר זה דלא יהיב פרוטה לעניא יהא דינו כשומר שכר".

כיוצא בזה עמד על קושיה זו הגאון בעל 'שם אריה', ואלו דבריו (הוספות, סימן ג):

"לפי הנחה זאת, דבצדקה אינו חסר כלום, קשה בהא דאמר רב יוסף בשומר אבידה ובמלוה על המשכון דהוי שומר שכר מטעם דלא בעי למתסב ריפתא לעניא, דמה ריוח הוא זה, דהא על ידי הצדקה אינו חסר כלום ומה בצע לו בזה שאינו נותן ריפתא לעניא. ואין לומר דבאמת מהאי טעמא פליג רבה דלא הוי שומר שכר בשביל זה, דאכתי קשה מאי טעמא דרב יוסף".

והשם אריה ביקש לתרץ באופן מחודש, שהשומר אבידה משתכר שאינו צריך לטרוח בגופו באפיית הריפתא:

"ועלה בדעתי לומר בזה ע"פ מה שמבואר שם (ביו"ד סי' רנ) דהראוי ליתן לו פת נותנים לו פת, והוא מהספרי ותוספתא, והיינו שצריך להטריח ולתת לו פת ולא מעות.

ועיין בכתובות (סז ב) דבי דביתהו דמר עוקבא דאמרה דאנא שכיחא בביתא ומקרבא הנייתי לכן זכותה גדול משלו, ופירש רש"י, מקרבא הנייתי, הנאתי מזומנת שאני מחלקת לחם ובשר ומלח, אבל אתה נותן מעות לעניים והם טורחים וקונים סעודה. וכן הוא בתענית (כג ב) דאתתא שכיחא בביתא ויהבא ריפתא לעניא ומקרבא הנייתי והוא יתן זוזא ולא מקרבא הנייתי. הרי דעיקר המצוה ליתן פת מוכן ולא מעות.

אם כן אפשר לומר דזה כוונת רב יוסף דאמר דלא בעי למיתב ריפתא לעניא, היינו דאין צריך לטרוח לעשות ריפתא ולתת לעניא, ובשביל זה שאין צריך לטרוח הוי שומר שכר לרב יוסף. ולא בשביל שאין צריך ליתן לו מעות צדקה, דזה לא הוי הנאה, דנותן צדקה לא יחסר לו כלום כמו שכתב הטור דהוא בדוק ומנוסה, ומיושב שפיר הקושיא הנ"ל.

ותירוצו רחוק מאוד, שכן עיננו הרואות שחז"ל מגדירים ריווח זה בתואר "פרוטה דרב יוסף" והיינו שחז"ל סברו דהכא עסקינן בדררא דממונא ממש, שנחשב לשומר שכר עקב שנפטר מליתן "פרוטה" ממש לעני, ולא משום שאינו צריך לעמול על אפיית הריפתא.

האדם יראה לעינים

ובבית גנזי מצוי עמדי אגרת מאת הגאון רבי מאיר מאזוז שליט"א, ראש ישיבת כסא רחמים, אותה כתב אלי ביום ט"ז בחשוון התשנ"ו בעניין זה, ואלו דבריו:

"ולענ"ד נהי דאין אדם מעני מן הצדקה, מכל מקום השתא מיהא לפי שעה מתחסר ממונו אלא שהקב"ה משלם לו אח"כ בכפליים או שמצילו מגזירות קשות וכיוצא. אולם האדם יראה לעינים שחוסך לו עכשיו פרוטה דרב יוסף.

וכיוצא בזה צריך לומר בגיטין (לה א) 'מאי טעמא איענשא דאישתרשי לה מקום דינר', והרי אפילו אם נתנה ככר שלם לעני לא הייתה מפסידה כלום, ואם כן מאי אישתרשי לה. ולפי האמור נחא. ועיין עוד בכתובות (סו סע"ב) 'מלח ממון חסר', ופירוש רש"י שם".

ודברי טעם הם, שהגם שבנתינת צדקה אין הנותן מפסיד כלום, ואדרבה הרי הוא משתכר בכך. אולם אין לו לאדם אלא את מה שעניו רואות באותו רגע, שהמציאות היא שעל ידי נתינת הפרוטה לעני נחסר לו מכיסו פרוטה זו, ומבחינת האדם באותה נקודת זמן מסויימת של נתינת הצדקה, אם הוא נפטר מנתינת הפרוטה הרי שזה נחשב כריווח עבורו.

הבדל בין איבוד ממון לנתינת צדקה

ומעתה מה ימתק לתרץ בזה קושיה קמייתא ולומר שבוודאי נאמנו דברי רב חסדא ואבא חזקיה שצער איבוד הממון חמור להם יותר מצער הגוף, אלא שיש לדייק ולהבחין ששם אכן מדובר על איבוד ממון כפשוטו, שהבגדים נקרעים ונאבדים בהיזק הניכר, וזה הוא שאכפת להם יותר מצער הגוף.

אולם כל זה אינו עניין כלל לדברי רבי אלעזר, שהרי רבי אלעזר דיבר על נתינת צדקה, ואילו נתינת צדקה כלל אינה מצויה בגדר איבוד ממון כלל ועיקר, ואדרבה אין אדם נחסר ממונו ולא כלום על ידי נתינת הצדקה.

ולכן שפיר קאמר רבי אלעזר שגדולה תענית יותר מן הצדקה, ונתן טעם שזה בגופו וזה בממונו, כי אין הכוונה 'ממונו' לאיבוד ממון ממש, כשאר איבוד ממון המתכלה על ענייני העולם הזה, אלא ש'ממונו' כאן הוא במשמעות שהבאנו לגבי הריווח של "פרוטה דרב יוסף", שהאדם יראה לעינים לפי שעה שמתחסר לו ממונו ומחמת כן די לו להחשב כשומר

שכר, אולם מהיות ואליבא דאמת אין שום הפסד נגלל בשביל הצדקה, הרי שאין כאן הפסד ולא כלום, ואף כאן אין זה איבוד ממון לפי האמת, אלא שמהיות והאדם יראה לעיניים שהוא מוציא את ממונו ונותנו לאחרים, הרי זה נחשב לו לצדקה, ושפיר אמר רבי אלעזר שגדולה תענית מן הצדקה, כי לפי האמת אין כאן איבוד ממון כלל, ואילו צער הגוף במקומו עומד.

מצוה בו יותר מבשלוחו - בשליח בשכר

ובזה לכו ונלכה לקראת מה שדנו האחרונים בהא דקיימא לן: "מצוה בו יותר מבשלוחו", האם בכהאי גוונא שמשלם שכר לשליח נחשב כמי שנעשתה המצוה בו. והגה"ק הישמח משה (פרשת עקב) חידש בזה: "והנה בעושה מצוה על ידי שליח בשכר, הוכחתי דלא הוי מצוה בו יותר, רק הוי ממש כעושה בעצמו, דמה שמבזבז ממונו ליתן לשליח, הוי כמו טירחא בגופא".

אלא שהקשה על דברי עצמו מדברי חז"ל הללו שגדולה תענית יותר מן הצדקה, שזה בגופו וזה בממונו, ומשמע שעדיין יש חשיבות יתירה למה שעושה בגופו יותר ממה שעושה בממונו, ותיריך: "היינו עינוי דגופו, מה שאין כן טירחא, וזה ברור".

ולדברינו אין צריכים לבוא לידי חילוק זה בין עינוי לטירחא אלא החילוק ברור מעצמו: כל מה שתענית גדולה מצדקה היינו מפני שאליבא דאמת אין כל הפסד ממון ממש בנתינת הצדקה, וכלפי הוצאת ממון זו בוודאי גדולה תענית שהיא בגופו של אדם, אולם כל עוד ומדובר בהפסד ממון ממש, כגון ששוכר שליח בשכר, בוודאי אין זה פחות ממה שעושה בגופו ממש.

הרב ישראל דנדרוביץ

ראש בית המדרש 'באר האבות'

מח"ס 'הנחמדים מזהב', ערד

האתרוג – 'פרי האדמה'?

כיצד קבע רבינו בעל ספר 'החינוך' שהסיבה לפיה הביכורים אינם באים אלא משבעת המינים, היא מפני שרק הם מוזכרים בתורה, בעוד שגם פרי האתרוג מוזכר בתורה? הגדרת 'פרי האדמה' כלפי ברכת הנהנין של האתרוג וכלפי פירות בוסר בשעת הפרשת הביכורים, כשכמרכזו ביאור חדש בתלמוד הירושלמי המבוסס על גירסא קדומה שנכתב יד 'ליידן'

המשנה בתחילת מסכת ביכורים (פ"א מ"ג) קובעת: "אין מביאין בכורים חוץ משבעת המינים". מצוה זו שנצטוונו להביא אל בית המקדש את הפירות המקדימים להבכיר לא נאמרה בכל סוגי הפירות כי אם בשבעת המינים בלבד. וכמו שפסק רבינו הרמב"ם (פ"ב מהלכות ביכורים ה"ב):

"אין מביאין בכורים אלא משבעת המינים האמורים בשבח הארץ, והם: החטים והשעורים והענבים והתאנים והרמונים והזיתים והתמרים. ואם הביא חוץ משבעת המינים לא נתקדשו".

שני התלמודים, הבבלי במסכת מנחות (פד ב) והירושלמי במסכת ביכורים (פ"א ה"ג), עוסקים בדרשות חז"ל שמהם אנו לומדים שמצוות הביכורים אינה נוהגת בכל סוגי הפירות והיא נאמרה אך ורק בשבעת המינים.

במאמר שלפנינו נתמקד בפירושו של רבינו בעל ספר 'החינוך' אשר מחדש סיבה אשר נראית לו 'לפי הדומה' כי מחמת כך אין מצוות הביכורים נוהגת כי אם בשבעת המינים.

וכך כתב רבינו (מצוה צא) בבואו לפרש את 'מצות הבאת ביכורים':

"ולא כל האילנות במצוה זו מן התורה, אלא שבעת המינים בלבד שנשתבחה הארץ בהן, והם: חיטה ושעורה גפן ותאנה ורמון זיתים ותמרים, שנאמר (שמות כג יט): 'ראשית ביכורי אדמתך תביא וגו'', ובא הפירוש שלא נאמר אלא על שבעת פירות אלו.

ולפי הדומה כי בדרך זו למדו זכרונם לברכה לומר כן, כי אחר שלא הוזכרו פירות אחרים חוץ מאלו בתורה בשום מקום, וציונו ברוך הוא להביא מארצינו ביכורי פירות סתם, באמת יש לדון כי על הפירות שהודיענו בתורה שהן בארץ וששיבחה בהן, על אותן ציונו. ואפשר כי יש לרבותינו זכרונם לברכה עוד הכרח הכתוב בענין, או שמא דברי קבלה הם".

'ואפשר... או שמא...'

רבינו בעל ספר החינוך הכותב כאן מדברי עצמו טעם חדש לכך שמצות הביכורים נוהגת רק בשבעת המינים, מרגיש בשאלה המתבקשת: וכי ייתכן שעד לאמירת חידוש זה לא היה טעם לכך שמצוות הביכורים מוגבלת רק לשבעת המינים? ובשל כך מסיים רבינו וכותב: "ואפשר כי יש לרבותינו זכרונם לברכה עוד הכרח הכתוב בענין, או שמא דברי קבלה הם". יש כאן שתי השערות: הראשונה, שחז"ל הכריחו את הלכה זו מלשון הפסוקים, באופן שאין אנו יודעים מה הוא. והשניה, שייתכן כי כך מקובל היה ביד חז"ל ובבחינת 'הלכה למשה מסיני', הלכה בלא מקור מהכתובים.

ובעניי לא ידעתי מה כוונת רבינו בהשערות אלו, בעוד שבידינו נמצאים דרשות מפורשות בהן למדים חז"ל שמצות הביכורים היא דווקא בשבעת המינים. הנה כך שנינו בבבלי שם: "רבן גמליאל בר רבי אומר: נאמר כאן ארץ ונאמר להלן ארץ, מה להלן שבה ארץ, אף כאן שבה ארץ", ובירושלמי שם: "נאמר כאן ארצך ונאמר כאן ארץ חיטה ושעורה, מה ארץ שנאמר להלן בשבעת המינים הכתוב מדבר, אף ארץ שנאמר כאן בשבעת המינים הכתוב מדבר". והרי זה נראה כאילו נתעלמו מרבינו דברי התלמודים שהכריחו זאת בגזירה שוה.

שאלה זו, שאכן כבר עמדו עליה רבותינו, אינה נשוא מאמרינו. אנו נעסוק בשאלה אחרת, שהיא אינה: האם נתעלם מרבינו דברי הגמרא, אלא גדולה מזאת: האם לא נתעלם מעינינו פסוק מפורש בתורה?

שלא הוזכרו פירות אחרים

הנחת היסוד שעליה השתית רבינו בעל ספר החינוך את הסברו מדוע מצות הביכורים אינה מתקיימת בכל סוגי הפירות אלא דווקא בפירות של שבעת המינים, היא: "שלא הוזכרו פירות אחרים חוץ מאלו בתורה בשום מקום". פירות שבעת המינים הם הפירות היחידים שהוזכרו בתורה, הם ואין בלתם!

מסביר איפוא רבינו, שמחמת כי שבעת המינים הם הפירות היחידים המוזכרים בתורה, הרי שסביר להניח שאם התורה מצווה להביא ביכורים מפירות מבלי לפרש כוונתה, מאיזה פירות יש להביא, הרי שבוודאי כוונתה היא דווקא לפירות אלו, בבחינת יבוא המפורש וילמד על הסתום.

לחייב את האתרוג בביכורים

אך מה נעשה ביום שידובר מפסוק מפורש בתורה שבו כן מוזכר פרי שהוא אינו אחד משבעת המינים: פרי האתרוג! שכן מקרא ערוך לפנינו במצוות ארבעת המינים הניטלים בחג הסוכות (ויקרא כג מ): "וּלְקַחְתֶּם לָכֶם בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן פְּרִי עֵץ הָדָר".

אמנם חז"ל מתחבטים בזיהוי 'פרי עץ הדור' זה (סוכה לה א). אולם ברור שהמסקנה ההלכתית היא שהכוונה היא לפרי האתרוג, ורק עם פרי זה אפשר לקיים את מצות

ארבעת המינים, ועל כרחנו שפרי האתרוג הוא הקרוי בתורה: 'פרי עץ הדר'.
ואם כן, עמדה השאלה וגם נצבה: כיצד יכול רבינו בעל ספר החינוך לקבוע בנחרצות שמלבד שבעת המינים לא מוזכרים בתורה סוגי פירות אחרים, בעוד שעניינו הרואות ש'פרי עץ הדר' מוזכר בתורה.

ואין זו שאלה תיאורטית גרידא כי אם שאלה של הלכה למעשה: אם אכן המפתח לקבוע את סוגי הפירות שנוהג בהם מצות ארבעת המינים הוא אזכורם בתורה אם לאו, הרי שבדיוק כמו ששבעת המינים מוזכרים בתורה ומחויבים בביכורים כך גם 'פרי עץ הדר' מוזכר בתורה, והיה על פרי זה, הקרוי בלשונינו: "אתרוג", להתחייב בביכורים.

וצריך עיון

את שאלה זו מצאתי, אם כי בקיצור דברים, אצל הגאון רבי ברוך יצחק ישכר הלוי לוינטל, רבה של העיר בריסק דקווא, בספר 'עטרת ראש' (פיעטרקוב תרפ"ד, מסכת ביכורים, פ"א מ"ד).

לאחר שבעל 'עטרת ראש' מציב את השאלה הוא מנסה לפתור אותה בדרך מסוימת, אך תיכף ומיד הוא נסוג בו ומשאיר את התמיהה על כנה:

"אין מביאים ביכורים חוץ משבעת המינים. והחינוך כתב הטעם, משום דפירות שאינו משבעת המינים לא נמצאו בקרא, לכן עיקר המצוה קאי על מינים שנזכרו בתורה. וקשה, הא אתרוג נזכר בתורה ויתחייב בביכורים.

ואולי משום דאינו מפורש בקרא, דהרי כתיב סתם 'פרי עץ הדר', מה שאין כן שבעת המינים מפורשים להדיא. ואכתי יש לעיין כיון דכתיב 'פרי עץ הדר' יהיה מה שיהיה, מכל מקום אינו משבעת המינים (ועיין סוכה לה) אם כן נזכר בתורה גם פרי אחרת וליהוי בכלל הבאת ביכורים, וצ"ע".

משום מה נימת דבריו של בעל 'עטרת ראש' היא סלחנית קימצא: הוא מציג את העובדה לפיה התורה מאזכרת סוג פרי נוסף: 'פרי עץ הדר'. ועל זה כך הוא אומר, שגם אם לא נסכים שהכוונה היא לאתרוג, אבל הרי ברור שמוזכר כאן סוג פרי מסוים והיה עליו להתחייב בביכורים.

ולדידי, שאלה זו אמורה להשאל ביתר שאת וביתר עוז: הרי ברור שבמצות ארבעת המינים אין לנו כל ספק שמא הכוונה לפרי אחר, ואנו בטוחים שהמצוה מתקיימת באתרוג דווקא. מדוע החלטיות זו המגיעה לידי ביטוי במצות ארבעת המינים אינה מוצאת את מקומה גם במצות הביכורים. אם אנו יודעים למעלה מכל ספק ש'פרי עץ הדר' הכוונה היא לאתרוג כלפי ארבעת המינים, אם כן עלינו לחייבו גם בביכורים מצד היותו מוזכר בתורה.

אגב אורחא יש לציין, כי יש לערער גם את עצם ההנחה לפיה זהותם של כל שבעת המינים מפורשת להדיא בתורה. הנה סתם 'דבש' שבתורה פירושו: תמרים, ואילו הדבש שבשבעת המינים הוא דבש תמרים אלא דבש דבורים!

עד כדי כך, שאמרו בתלמוד הירושלמי (ביכורים פ"א ה"ג):

"ודבש' אלו התמרים. יכול דבש ממש. רבי תנחומא בשם רבי יצחק ב"ר לעזר, כתיב (דה"ב לא ה) 'וכפרוץ הדבר הרבו בני ישראל ראשית דגן תירוש ויצהר ודבש', ודבש חייב במעשרות, אלא אלו התמרים שהן חייבין במעשרות".

והוציא מכך המשנה למלך (פ"ב מהל' ביכורים ה"ט):

"משמע דאי לאו קרא ד'וכפרוץ הדבר' הוה אמינא דדבש דכתיב בקרא הוא דבש דבורים, ואף על גב דאינו מפירות הארץ, הוה אמינא דהכי קאמר: ארץ שנמצאת בה חטה ושעורה משובחים וגם דבש דבורים משובחת".

אלא מאי, חז"ל הוכיחו כי ה'דבש' בשבעת המינים היינו 'תמרים', וחז"ל הם גם שהוכיחו כי 'פרי עץ הדר' הוא האתרוג, ומהיכי תיחי שלא נחייב את האתרוג בביכורים בדיוק כפי שהתמרים מחייבים בביכורים.

בש"מ

שוב מצאתי כי שאלה זו כבר עלתה ונדפסה בספר 'שו"ת רשב"ן' (סאטמר תרס"ה, אה"ע סי' מז):

"ומה שהעיר על דברי רא"ה בחינוך, פרשת משפטים, מצוה צא, להביא בכורים למקדש משבעת המינים בלבד שנשתבחו בהן ארץ ישראל, והם: חטה שעורה גפן תאנה רמון זתים ותמרים, כי אחר שלא הוזכרו פירות אחרות חוץ מאלו בשום מקום, עכ"ל. יפלא בעיניו, הא מצינו מוזכרת בתורה בטנים שקדים ופרי עץ הדר? גם בעיני יפלא מאד מאד.

ואחר העיון עלה במחשבה לומר שרא"ה כתב בספרו שלא הוזכרו פירות אחרות חוץ מאלו 'בשלוש מרגלים' או 'בשבח המקום', והמדפיס הראשון רצה לקצר וכתב תמור 'בשלוש מרגלים' או תמור 'בשבח המקום': ב[ש]"מ, שהוא ראשי תיבות מן 'בשלוש מרגלים' או מן 'בשבח מקום', ואחריו בא מדפיס השני והדפיס 'בשום מקום'. אכן דעת רא"ה היה שבעת ששיבחו משה את הארץ כששלח המרגלים וכששבו המרגלים נשתבחה ארץ ישראל רק בשבעת המינים הללו, כנלע"ד".

ולמותר להשיב אחר דברים אלו התלויים בשערה ורחוקים מהסברה הפשוטה, כי מה עניין ביכורים לשילוח מרגלים. כשלגופו של עניין יצוין כי 'המדפיס הראשון' של ספר החינוך, בשנת רפ"ג בונציה, כתב להדיא: "בשום מקום", וכך הוא בשאר הדפוסים. גם בכתבי ידות של ספר החינוך לא שמענו ולא ראינו כזאת.

עוד זאת אציין בפליאה, כי קושיה זו הנראית כקושיה קשה כברזל לא הוזכרה כלל בספרי קמאי, לא מיניה ולא מקצתיה, ולא אדע טעם הדבר. אמנם לאחר שהתעוררו בזה

בספרים שהזכרנו, מצאנו גם אצל חכמי דורינו שדנו בשאלה זו ובמסתעף ממנה, ואף הם לא העלו לה ארוכה והקושיה במקומה עומדת.

'פרי האדמה' או 'פרי העץ'

וחנני השי"ת לומר בזה מילתא חדתא, איתן מושבו על מרגלית טובה אשר גאון עוזינו מהר"ם בן חביב, רבה של ירושלים, הושיט לנו בקנה על דברי הפסוק הנאמר במצוות הביכורים (דברים כו א-ב): "וְהָיָה כִּי תָבֹא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ נַחֲלָה וְיִרְשָׁתָהּ וְיָשַׁבְתָּ בָּהּ. וְלָקַחְתָּ מֵרֵאשִׁית כָּל פְּרֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תִּבְּיֵא מֵאֲרָצְךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ וְשָׂמְתָּ בַסֵּנֶא וְהִלַּכְתָּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְשָׂפְן שְׁמוֹ שָׁם".

והנותן אל ליבו לעיין בדקדוק פשט המקראות עיניו לנוכח יביטו בדבר תימה המזדקר כאן מן הפסוקים: הרי הביכורים אינם באים מירקות האדמה אלא מפירות העץ. ואם כן, מפני מה כתבה התורה שהביכורים נלקחים 'מראשית כל פרי האדמה' בעוד שיותר ראוי ונכון לומר 'מראשית כל פרי העץ'.

תירוצי מהר"ם בן חביב

הגאון רבי חיד"א בספרו 'חומת אנך' (פרשת כי תבוא אות א) כותב על שאלה זו:

"הקשה הרב הגדול מהר"ם ן' חביב ז"ל (הרב המחבר גט פשוט) בדרושותיו כתב יד, דהוה ליה לומר 'פרי העץ' דהביכורים הם משבעה מינים. ותירץ: דכשרואה תאנה שבכרה כורך עליו גמי, ואז הוא בוסר, ועל הבוסר מברך 'פרי האדמה' והאריך הרבה... עכ"ד".

כתב יד זה אותו מעתיק החיד"א נמצא בגנזי בית הספרים בירושלים, כשבראשה כותב המסדר, נכדו של רבינו, הגאון רבי יעקב כולי, הנודע בספרו 'ילקוט מעם לועז':

"הספר דרושים נחמדים על כל הפרשיות, הכינו גם חקרו הרב הגדול מעוז ומגדל ריש מתא וריש מתיבתא בעיה"ק ירושלים ת"ו כמהר"ר משה בן חביב זלה"ה בעל שמות בארץ וגט פשוט....".

איכשר דרא ובימינו יצא כתב יד זה לאור: 'דרשות מהר"ם חביב' הוצאת 'מכון חכמת שלמה'. ואכן עניין זה מופיע לפנינו ב'דרוש לפרשת תבוא' בכהאי לישראל:

"ואמנם במה שאמר הכתוב 'ולקחת מראשית כל פרי האדמה' ראיתי מקשים דהוה ליה למימר 'פרי העץ'..."

יראה לומר עניין נכון, והוא דהרי אמרו ז"ל (ביכורים ריש פ"ג) והביאו רש"י, 'מראשית' אדם יורד לתוך שדהו רואה תאנה שביכרה כורך עליה גמי לסימן ואומר הרי זה ביכורים. וכיוון דאיירי בשעת הנצת הפרי, אף על גב דהוא פרי העץ, כיוון דלא נגמר פריו 'פרי האדמה' איקרי.

כדקיימא לן לעניין ברכות... וכתבו הפוסקים דמכאן יש ללמוד דאין מברכין 'בורא פרי העץ' כשהוא פחות מפול הלבן, אבל מברך עליו 'בורא פרי האדמה'... באופן דפרי העץ בעודו קטן, קודם דהגיע לגבול בוסר, לא איקרי 'פרי העץ' אלא 'פרי האדמה'.

ולכן אמר הכתוב 'ולקחת מראשית כל פרי האדמה' לרמוז דמיד כשהוא קטן, והוא 'פרי האדמה', אדם יורד לתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ואומר הרי זה בכורים".

היינו: הפרשת הביכורים נעשית כשהפירות הם עדיין בוסר, ובזמן זה ברכתם היא 'בורא פרי האדמה', כמפורש בדברי רבותינו הראשונים במסכת ברכות (לו ב). נמצא שההגדרה המתאימה ביותר למצב זה של הפרשת הביכורים הבוסריים היא אכן: "מראשית כל פרי האדמה".

זהו תירוצו של מהר"ם בן חביב על השאלה שעליה הוא כותב 'ראיתי מקשים' (אם כי רבינו החיד"א הביא גם את השאלה בשמו). הוא מוסיף ומביא שם תירוצן נוסף על שאלה זו, עיין עליו, אולם מתוך הגדרתו את התירוצן שלפנינו 'עניין נכון' נראה כי לדעתו זהו התירוצן האמיתי לשאלה זו.

האתרוגים כיוצאי דופן

מתוך הכלל האמור, שפירות בוסר ברכתם היא 'בורא פרי האדמה', ישנם פירות בודדים היוצאים מן הכלל, ועליהם אף בקטנותם מברכים 'בורא ברי העץ'. פירות אלו הם הפירות שאף בקטנותם יש להם כבר את טעם הפרי, כך שבהם אין חילוק בטעם הפרי בקטנותו לגדלותו.

אחד מפירות אלו הוא פרי האתרוג, עליו שנינו במשנה במסכת מעשרות (פ"א מ"ד): "והאתרוגין חייבים קטנים וגדולים". הנידון במשנה נסוב אודות זמן חיוב המעשרות. והמשנה קובעת, שהאתרוגים חייבים במעשרות גם כשהם קטנים, מחמת שכבר בקטנותם הם ראויים לאכילה, וכל מה שמניחים אותם על העץ אין זה בכדי שיבשילו ויהיו ראויים לאכילה אלא רק בכדי שיוסיפו ויגדלו עוד.

גדולי הפוסקים מניחים את דברי המשנה כאבן יסוד הלכתית גם כלפי ברכת 'בורא פרי העץ'. אמנם בכל הפירות קיימא לן שבהיותם בוסר ברכתם היא 'בורא פרי האדמה', אולם האתרוג הוא יוצא מן הכלל, ומהיות והוא ראוי לאכילה כבר בקטנותו, הרי שברכתו היא תיכף: 'בורא פרי העץ' (ראה 'פתח הדביר' פונטרימולי או"ח סי' רה; שו"ת מהר"י אשכנזי סי' ט, ועוד).

האתרוג מתמעט מסיבה אחרת

ומעתה יעלה בדינו תירוצן נפלא וחדש על קושיה זו עליה אנו דנים בדברי החינוך, מדוע אין האתרוג חייב בביכורים, בעוד שהאתרוג אף הוא אחד מהפירות המוזכרים בתורה, והיה ראוי שנחייבו בביכורים, בדיוק כמו פירות שבעת המינים.

התשובה על כך היא, שהאתרוג מתמעט מסיבה אחרת. הלא כשהתורה מתייחסת למצות הביכורים היא קובעת כי המצווה נעשית ב'פרי האדמה', ועל כורחנו צריכים אנו לומר כדברי מהר"ם בן חביב שהכוונה היא לפירות כאלו שבקטנותם מברכים עליהם 'בורא פרי האדמה' כיון שהביכורים מופרשים בעת היות הפירות עדיין בוסר.

נמצא איפוא כי ישנו תנאי מפורש בתורה לגבי ההתחייבות במצות הביכורים, והוא שפירות אלו מצויים בקטנותם בהגדרה של 'פרי האדמה'. פרי שבהיותו בוסר אינו 'פרי האדמה' אינו יכול להיות מחויב בביכורים. ואם כן, פרי האתרוג שכבר בקטנותו מברכים עליו 'בורא פרי העץ' אינו יכול להתחייב בביכורים.

ומיושב להפליא, שבוודאי לא נעלם מעיני רבינו בעל ספר החינוך כי אף פרי האתרוג מוזכר בתורה, אלא שפרי האתרוג אין מה לדון בו כלל ועיקר לגבי חיוב בביכורים, כיון שהתנאי הבסיסי של 'פרי האדמה' אינו מצוי בו. ודווקא כלפי אותם פירות שבקטנותם הם 'פרי האדמה' כתב רבינו כי הפירות היחידים המוזכרים בתורה הם הפירות של שבעת המינים, ולכן רק הם מחויבים בביכורים.

* * *

היפך דברי הירושלמי

איברא שדברי מהר"ם בן חביב תמוהים ביותר ונראים כנסתרים מגמרא ערוכה בתלמוד הירושלמי במסכת ביכורים (פ"ג ה"א). הנה נחלקו תנאים אם חייבים לחזור ולקרות על הביכורים את שמם לאחר שהם תלושים מהאילן. חכמים סוברים, שדי במה שקורא להם שם בעודם מחוברים לאילן. אך רבי אליעזר סובר, שאין די בהפרשה בעוד הפרי מחובר אלא חובה לחזור ולקרות להם שם לאחר שיתלשו מן האילן.

הירושלמי מפרש, כי חכמים, שכמותם היא ההלכה, לומדים זאת מהפסוק שנאמר: "ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה", וכך הם דורשים: "בשעת הבאה 'פרי', הא בשעת הפרשה אפילו בוסר, אפילו פגים". היינו: אם התורה מרבה לנו שבשעת ההפרשה יכול הפרי להיות בוסר, על כרחנו שההפרשה וקריאת השם נעשים בעוד הפרי מחובר לאילן. שאם לא כן, אין הבוסר יכול להמשיך לגדול באופן שיוכלו להביאו לביכורים (ע"פ הרמב"ם בפיה"מ ור"ש סיריליאו).

מפורש יוצא כאן מדברי הירושלמי היפך מדברי מהר"ם בן חביב, שהרי הירושלמי מפרש ש'פרי האדמה' משמעו: פרי גמור ומתוקן לאכילה ולא בוסר, ואילו מהר"ם בן חביב פירש ש'פרי האדמה' הכוונה היא דווקא על הבוסר.

וראיתי להחיד"א שלאחר הביאו את דברי מהר"ם בן חביב כתב עליהם: "לא נחה בו דעתי הקצרה", והיו שהעלו השערות שונות מפני מה לא נחה דעתו (ראה 'טעם הצב' פרשת שלח, וכבר השיבו עליו). ולהאמור, ייתכן שכוונתו לתמיה זו.

איך מברכים 'בורא פרי האדמה'

אלא שעד שאנו דנים על דברי מהר"ם בן חביב, הרי שדברי הירושלמי עצמם מצווים ואומרים דרשני, בהיותם מוקשים מכל פינה שאתה פונה לעיין בהם, עד אשר נלאו חכמי הדורות מלפתור את דברי הירושלמי.

הקושיה המרכזית שיש בדברי הירושלמי היא מה שתמה הגאון מהרש"ם מבערזאן בספר תשובותיו (ח"א סי' קסט):

"ובענין זה יש לי תמיה בירושלמי: 'ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה' - בשעת הבאה פרי הא בשעת הפרשה אפילו בוסר וכו'. ומוכח דבוסר איננו בכלל 'פרי האדמה' כלל, ואיך יברכו עליו 'פרי האדמה' וצ"ע".

שאלה עצומה היא זו: דברי הירושלמי ברור מללו ש'פרי האדמה' אינם אלא פירות גמורים ומתוקנים לאכילה ואין פירות הבוסר בכללם, ואם כן כיצד קיימא לן להלכה שהאוכל פירות בוסר מברך עליהם 'בורא פרי האדמה' בעוד שאין הם כלולים בכלל זה. וחזר המהרש"ם ושנה שאלה זו בספרו 'דעת תורה' (או"ח סי' רב ס"ב) והניח בצריך עיון.

האם נעלם מרש"י דברי הירושלמי

אדהכי והכי סבורני שקושיה זו של מהרש"ם מבערזאן יש בכוחה לתרץ פליאה עצומה אחרת שנתחבט בה המשנה למלך בהלכות ביכורים (פ"ב הי"ט) על דברי רש"י שפירש את הפסוק 'וְלִקְחָתָּ מִרְאשִׁית כָּל פְּרֵי הָאֲדָמָה' - 'מראשית' - אדם יורד לתוך שדהו ורואה תאנה שבכרה כורך עליה גמי לסימן ואומר הרי זו בכורים". ופירש הרא"ם, שדעת רש"י היא ללמוד מלשון התורה 'מראשית' את דין זה שאפשר לקרוא את שם הביכורים בעודם במחזור:

"פירש מלת 'ראשית' ראשית הפרי, אע"פ שאינו פרי שלם כל צרכו".

והקשה המשנה למלך קושיה קשה כברזל: מה היה לו לרש"י שהלך להביא ממרחק לחמו ולחדש דרשה ממה שנאמר 'מראשית' ללמדנו שאפשר לקרוא שם ביכורים במחזור, בעוד שהירושלמי כבר למד זאת ממה שנאמר 'פרי האדמה',

וראה בספר 'תורה תמימה' שכדרכו הניח את הקושיה באמתחתו ולא ציין שהמשנה למלך הוא שכבר הניח שאלה זו בתימה. וכך כתב (דברים כו לה, בהערות אות לה):

"ותמימהני על רש"י שהביא בפסוק ב' לענין זה דרשה אחרת שלא מצינו מקורה והניח דרשת הירושלמי"

מחלוקת הבבלי והירושלמי

ואנו נחיד סכין בחברתה ונעלה בקנה אחד את יישוב שני קושיות חמורות אלו, קושיית המהרש"ם מבערזאן עם קושיית המשנה למלך, ונאמר כי אכן לפנינו מחלוקת

הבבלי והירושלמי: הלוא מחד גיסא רבותינו הראשונים הוציאו מתוך דברי הבבלי במסכת ברכות את ההלכה שברכת פירות הבוסר היא 'בורא פרי האדמה', והנה מאידך גיסא מפורש בירושלמי שהבוסר אינו בכלל פרי האדמה. ואנן קיימא לן, שבכל מקום שנחלקו שני התלמודים הבבלי והירושלמי, הלכתא כוותיה דהבבלי.

ומשכך עלה בידינו טעמו של רש"י שלא הביא את דברי הירושלמי על כך שאפשר לקרוא שם במחובר, שהרי לימוד זה של הירושלמי מבוסס על הנחת היסוד ש'פרי האדמה' אינו כולל בתוכו פירות בוסר, ואילו ההלכה היא כדברי הבבלי שמברכים על הבוסר 'בורא פרי האדמה'. רש"י שצמוד היה להלכה, שהבוסר הוא 'פרי האדמה' לא יכול היה להביא את דרשת הירושלמי ש'פרי האדמה' אינו כולל בוסר, ומיושב להפליא קושית המשנה למלך.

ובד בבד נמצאנו למדים שאין כל מקום לשאלה כיצד אנו מברכים על הבוסר 'בורא פרי האדמה' בעוד שהירושלמי כותב שאין הבוסר בכלל 'פרי האדמה', כי אכן אין דעת הירושלמי בזה עומדת להלכה ואנו פוסקים כדברי הבבלי, וכפי שאכן נמנע רש"י ולא הביא את דברי הירושלמי.

הגירסא הקדומה בירושלמי

ולולי דמסתפינא הייתי דן ביישוב קושיית מהרש"ם מבערזאן מתוך הצעת פירוש חדש בדברי הירושלמי, פירוש המתבסס על הגירסא הקדומה של הירושלמי כפי שהיא נמצאת בכתב היד היחיד ששרד מהירושלמי: 'כתב יד לידן'. ואשר כך גם נדפס בהוצאה הראשונה של הירושלמי בדפוס ונציה.

וכך הוא גירסת הירושלמי לפי כתב היד:

"מה טע' דרבנין 'ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה' בשעת הבאה פרי אף בשעת הפרשה אפילו בוסר אפילו פגים".

השינוי מתבטא במילה אחת ויחידה: במקום 'הא בשעת הפרשה' כתוב 'אף בשעת הפרשה'!

אכן כל מפרשי הירושלמי מתקנים את הגירסא לכפי שהיא לפנינו. אך ייתכן שהאמת היא כאותה גירסא קדומה, שכן על ידה נוכל ליישב את קושית המהרש"ם מבערזאן ולומר שברכת 'בורא פרי האדמה' על הבוסר היא גם לדעת הירושלמי. ולא זו בלבד, אלא שהעמקה בדברי הירושלמי הללו מעוררת בעיות חמורות נוספות, מהם שהמפרשים הותירו ללא מענה, ומסתבר שפתרונם מצוי באותה גירסא עתיקה.

'פרי האדמה' בתורה

עינינו הרואות שהתורה מזכירה 'פעמיים' את הביכורים בתואר 'פרי האדמה'. הפעם הראשונה היא (דברים כו ב): "וְלָקַחְתָּ מִרֵּאשִׁית כָּל פְּרֵי הָאֲדָמָה אֲשֶׁר תִּבְרֵא מֵאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ וְשָׂמְתָּ בַסֵּגָא וְהִלַּכְתָּ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֶיךָ לְשָׂפָן

שְׁמוֹ שֵׁם", והפעם השנייה היא (שם י'): "וְעַתָּה הִנֵּה הִבָּאתִי אֶת רֵאשִׁית פְּרֵי הָאָדָמָה אֲשֶׁר נָתַתָּה לִּי ה' וְהַנְחֵתוּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ וְהִשְׁתַּחֲוִיתָ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ".

אם נשתמש במטבעות הלשון של התלמוד הירושלמי מתוך הציטוט שהובא לעיל, הרי שבפעם הראשונה האיזכור הוא 'בשעת הפרשה' ובפעם השנייה האיזכור הוא 'בשעת הבאה'. בשני הזמנים הללו, בהפרשת הביכורים ובהבאת הביכורים, משתמשת התורה עם התואר 'פרי האדמה' לביכורים.

הירושלמי נסתר מפסוק מפורש

הבה ונתבונן כעת בדברי הירושלמי: יסוד דברי הירושלמי הוא ש'פרי האדמה' משמעו פירות גמורים שאינם בוסר, ועל זה מזכיר הירושלמי את הפסוק השני של שעת ההבאה שנאמר בו 'פרי האדמה' להשמיענו שדווקא בשעת הבאת הביכורים על הפירות להיות גמורים, ואילו בשעת ההפרשה די אפילו אם הפירות הם בוסר.

וכאן הבן שואל, כיצד יעלה על הדעת לחלק ולהבדיל בין שעת ההפרשה לשעת ההבאה, בעוד שהתורה אומרת את אותו ביטוי ממש על שני זמנים אלו. אם אכן 'פרי האדמה' זהו כינוי לפירות גמורים, הרי שבדיוק כשם שכלפי 'שעת ההבאה' שבה נאמר 'פרי האדמה' בפעם השנייה זה ממצט בוסר, באותה מידה היה עלינו גם לדרוש בפעם הראשונה שבה נאמר 'פרי האדמה', והיינו בשעת ההפרשה, למצט בוסר.

כיצד ייתכן איפוא שבירושלמי נאמר להדיא שבשעת הפרשה מועיל 'אפילו בוסר אפילו פגין', למרות שנאמר בו 'פרי האדמה', שמשמעו פירות גמורים. אתמהא!

ובכלל מאתיים מנה: כיצד הירושלמי יכול לדרוש את הפסוק השני האמור בשעת ההבאה באופן שהוא ממצט את הפסוק הראשון האמור בשעת ההפרשה, בשעה שבשני הפסוקים קיים אותו מיעוט.

פירוש חדש בירושלמי

קושיה קשה כברזל זו, אשר עומדת כסלע איתן מול הפירוש המקובל בירושלמי, ואשר לא מצאתי עד כה נגר ובר נגר דליפריקנייה, העלתה בדעתי את האפשרות לפרש את הירושלמי באופן אחר ולומר כי אכן אין כאן דרשה המוציאה את הבוסר מכלל 'פרי האדמה', ואדרבה הירושלמי בא לומר את ההיפך הגמור.

הירושלמי ראה לנגד עיניו את שני הפסוקים שבהם התורה קוראת לביכורים 'פרי האדמה', בשעת הפרשה ובשעת הבאה. והנה פשוט וברור שבשעת ההבאה ישנו חיוב להביא פירות גמורים ומתוקנים, שהם בוודאי נקראים 'פרי'. ואם התורה משתמשת עם אותו מטבע לשון של 'פרי האדמה' גם לפירות בשעת ההפרשה, כשבאותה שעה הפירות הם בוסר, הרי שזו ראייה שאף פירות בוסר הם בכלל 'פרי'. הניסוח השווה של התורה כלפי שני השלבים השונים של הפרי, השלב בו הוא עדיין בוסר והשלב בו הוא מגיע לבשלות, מוכיח לנו שבכל מצב התורה מחשיבה את הפרי כ'פרי האדמה'.

חכמים מוסיפים ומדייקים את עצם הדבר שהתורה בחרה לגלות לנו את ההלכה שגם הבוסר נקרא פרי דווקא בפסוקים של ביכורים, בכך שהתורה כתבה את אותו מטבע לשון הן בשעת הפרשה והן בשעת ההבאה, שבזה אכן באו ללמדנו הלכה בהלכות ביכורים, והיא, שאכן מועיל הפרשת ביכורים במחובר, כשהפירות עדיין בוסר.

ומיושב הכל

ובזה יפורש היטב דברי הירושלמי לגירסת 'כתב יד ליידין': "מה טע' דרבנין 'ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה' בשעת הבאה פרי אף בשעת הפרשה אפילו בוסר אפילו פגים". רבנן סוברים שמועיל הפרשת ביכורים במחובר. הם לומדים זאת מכך שהתורה מכנה הן בשעת הבאה והן בשעת הפרשה את הפירות בתואר אחד 'פרי האדמה', והרי זה מלמדנו ש'אפילו בוסר אפילו פגין' הם בכלל פרי, ואם התורה גילתה זאת דווקא בהלכות ביכורים הרי שמכאן ראייה שהפרשת הביכורים נעשית בעוד הפירות בוסר ומחוברים לקרקע, כיון שכבר בשלב זה הם קרויים פרי.

(רבי אליעזר החולק על חכמים אף הוא מכיר בכך שהתורה מכנה את הביכורים בתואר 'פרי האדמה' הן בשעת הפרשה והן בשעת ההבאה, אולם הפרשנות שהוא נתן לכך היא אחרת: הרי בשעת ההבאה צריך שהפירות יהיו גמורים ולכן גם בשעת הפרשה צריך שהפירות יהיו גמורים, ולפיכך ההפרשה האמיתית אינה נעשית אלא בתלוש, כשהפירות כבר גמורים ואינם בוסר).

מהלך זה בפירוש דברי הירושלמי, מלבד מה שיש בו בכדי לתרץ את הקושיה מאותה התעלמות כביכול מהפסוק הראשון בו נאמר 'פרי האדמה' על שעת הפרשה, הרי שהוא גם מסלק מאליו את קושיית מהרש"ם מבערזאן, כיצד מברכים על בוסר 'בורא פרי האדמה', כי אכן דעת הירושלמי (לחכמים שהלכה כמותם) שאף בוסר כלול בתוך 'פרי האדמה' ושפיר ברכתו 'בורא פרי האדמה'.

ובזה נתנה ראש ונשובה לדברי מהר"ם בן חביב ונחזי שאכן בפסוק הראשון של שעת הפרשה בו נאמר 'פרי האדמה' בוודאי שמתאים לומר כך על הבוסר, הן מחמת היותו 'פרי' כדברי הירושלמי והן מחמת בוסריותו שלפיכך מברכים עליו 'בורא פרי האדמה'. ואף בפסוק השני שבו אמרה התורה 'פרי האדמה' כלפי שעת ההבאה, הרי ש'פרי' בוודאי ניתן לומר בהיותו פרי גמור, ואילו 'האדמה' נקט לה אגב גררא דקרא קמייטא.

* * *

פירות עין הרעת בוסר היו

את מאמרנו העוסק בכך שהאתרוג ראוי לאכילה גם בקטנותו, נחתום בסנסן קטן אותו העתקתי לכאן מתוך ספרי על התורה אשר עודנו בכתובים.

נחלקו תנאים באיזה חודש נברא העולם. הגמרא במסכת ראש השנה (יא א) מביאה שלדעת רבי יהושע 'בניסן נברא העולם' ולדעת רבי אליעזר 'בתשרי נברא העולם'.

שורש מחלוקת התנאים מצוי בסתירה שיש לכאורה בפסוקי הבריאה (בראשית א יא-יב): "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תְּדַשּׁא הָאָרֶץ דְּשֵׁא עֵשֶׁב מִזְרִיעַ זֶרַע עֵץ פְּרִי עֵשֶׂה פְּרִי לְמִינֵהוּ אֲשֶׁר זָרְעוּ בּוֹ עַל הָאָרֶץ וַיְהִי כֵן. וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דְּשֵׁא עֵשֶׁב מִזְרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֵשֶׂה פְּרִי אֲשֶׁר זָרְעוּ בּוֹ לְמִינֵהוּ וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב".

מחד גיסא נאמר כאן 'עץ פרי' ומאידך גיסא נאמר כאן 'עץ עושה פרי'. והחילוק הוא מהותי: 'עץ עושה פרי' פירושו: עצים שהחלו להניב את פריים ועדיין לא הבשילו לגמרי. ואילו 'עץ פרי' הכוונה היא לעצים שכבר הניבו פירות גמורים. מטבע העולם הוא, שהאילנות מתחילים להוציא פירות בחודש ניסן, ואילו הבשלת הפירות היא בחודש תשרי. רבי יהושע מדייק איפוא את לשון הפסוק הראשון: 'עץ פרי עושה פרי' כהוכחה שהעולם נברא בניסן, בשלב בו האילן מתחיל להוציא פירות. ואילו רבי אליעזר מדייק את לשון הפסוק השני 'עץ פרי' כהוכחה לכך שהעולם נברא בתשרי, בשלב בו הפירות כבר הבשילו. הגמרא גם מסבירה כיצד כל אחד מיישב לשיטתו את הפסוק ממנו הוכיח חבירו.

נמצאנו למדים כי לדעת רבי יהושע נברא העולם בחודש ניסן בו הפירות עדיין אינם בשלים. ועל כך הקשה רבינו כ"ק מרן אדמו"ר השפת אמת זיע"א:

"קצת קשה לפי זה האיק אכל אדם הראשון באותו יום מפרי הגן"

השפת אמת מקצר בלשונו, כדרכו, ונראה שכוונתו היא כך: כיצד אכל אדם הראשון מ'עץ הדעת' (שרק על עץ זה נאמר בתורה שהוא אכל מפירות הגן) בעוד שהפירות אינם ראויים במציאות לאכילה. וכמדומה שבכלל דבריו מצויה קושיה חזקה יותר: מה היה חטאו של אדם הראשון אם פירות עץ הדעת לא היו ראויים לאכילה, והרי זה לכאורה אכילה שלא כדרך הנאה שלא שמה אכילה.

בגן עדן הוציאו פירות תיכף

השפת אמת מעלה אפשרות מיוחדת לתרץ:

"ואפשר דאילני הגן לכולי עלמא הוציאו פירות תיכף".

היינו: בגן עדן היו הפירות מוכנים וראויים לאכילה, תיכף עם בריאתם, בשונה מכל העולם שבו הפירות היו עדיין בוסר. ומשכך יכול היה אדם הראשון לאכול מפריה.

(ועיין היטב בסוגיא שם 'בקומתן נבראו' וברש"י. והשווה גם עם דברי הרמב"ן, בראשית ב ח, "ענין ויטע ה' אלהים, להגיד שהיו מטע ה', כי טרם שגזר על הארץ 'תוצא הארץ דשא' גזר במקום ההוא שיהיה שם גן, ואמר, בכאן יהיה אילן פלוני ובכאן אילן פלוני, כערוגת המטעים, ולא היה כדרך שאר מקומות הארץ שאמר 'תדשא הארץ דשא ועץ פרי, והצמיחה בלא סדר. והנה אילני גן עדן גזר בהם לעשות ענף ולשאת

פרי לעד לעולם, לא יזקין בארץ שרשם, ובעפר לא ימות גזעם, אין צריכין לעובד וזומר, שאילו היו צריכין עבודה, אחרי שגורש האדם משם מי עבד אותם").

אבות אכלו בוסר

והנה בגוף הקושיה ניתן לומר כי אכן זה היה לימוד זכות על חטאו של אדם הראשון, שהיה סבור שאיסור האכילה חל רק על הפירות הראויים לאכילה, בהם אכילתו היא כדרך הנאה, ולא על פירות הבוסר. ובזה גם מיושבים דברי המדרש הידועים על תשובתו של אדם הראשון לקב"ה: "אכלתי ואוכל עוד", שח"ו לא היה כמתריס, אלא שבא לומר כי בהיות הפירות בוסר היה סבור שאין בהם איסור אכילה.

שוב מצאתי שהגאון רבי יהונתן אייבשיץ הביא בספרו 'מדרש יהונתן' (פרשת בראשית, ט) את דברי המדרש, פרי שאכל אדם הראשון בוסר היה, ופלפל בזה שלדעת האומרים שפירות בוסר אינם חשובים, פרי הרי שאין כאן חטא לאדם הראשון.

ולאידך גיסא יש לומר, כי האמת היא שהיה בזה חטא, שהרי כבר העלה בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' רנח), שמהיות ולא ניתנו שיעורים לבני נח והם מתחייבים אפילו בכל שהוא, הרי הם חייבים גם באכילה שלא כדרך. ובשל כך, אדם הראשון שלא ניתנו לו שיעורים, חטא גם כשאכילתו הייתה שלא כדרך.

ובדרך רמז אמרנו וענינו לפרש בזה מקרא שכתוב על העתיד לבוא (ירמיה לא כח-כט): "פְּיָמִים הָהֵם לֹא יֹאמְרוּ עוֹד אָבוֹת אָכְלוּ בֹסֶר וְשָׁנִי בָנִים תִּקְהִינָה. כִּי אִם אִישׁ בְּעֶזְרוֹ יָמוּת כָּל הָאָדָם הָאֵכֵל הַבֹּסֶר תִּקְהִינָה שְׁנֵיו". דהנה חטא אדם הראשון היה במה שאכל את פירות הבוסר, ומחמת כן תקהינה שיני הבנים במשך כל הדורות. אולם לעתיד לבוא, שיהיה תיקון השלם ויתוקן חטא עץ הדעת, שוב לא יאמרו עוד ששיני הבנים תקהינה על חטאו של אדם הראשון.

עין הדעת אתרוג היה

ומחוורתא ליישב קושיית רבינו השפת אמת באופן נחמד ונעים בהקדם מה שאמרו (מעשרות פ"א מ"ד) שפרי האתרוג ראוי לאכילה כבר מקטנותו, עד שנמנו הפוסקים וגמרו שברכתו 'בורא פרי העץ' גם כשהוא עדיין קטן ביותר, בשונה משאר הפירות שבשלב זה ברכתם 'בורא פרי האדמה'.

והלא כבר נודע מה שאמרו במדרש רבה (בראשית טו ז):

"מה היה אותו האילן שאכל ממנו אדם וחיה... רבי אבא דעכו אמר אתרוג היה, הדא הוא דכתיב (בראשית ג) 'ותרא האשה כי טוב העץ וגו'', אמרת, צא וראה איזהו אילן שעצו נאכל כפריו, ואין את מוצא אלא אתרוג".

ומעתה נענה ונאמר, שרבי יהושע הסובר שבניסן נברא העולם סבירא ליה נמי כדעת רבי אבא דעכו שעץ הדעת אתרוג היה, והרי האתרוג ראוי לאכילה כבר בקטנותו. כך שאכן כל האילנות שבעולם עדיין לא היו פירותיהם ראויים לאכילה, אולם פרי האתרוג כבר היה שייך בו דרך אכילה ומהאי טעמא נתחייב אדם הראשון על אכילתו.

הרב ישראל דנדרוביץ
ראש בית המדרש 'באר האבות'
מח"ס 'הנחמדים מזהב', ערך יצ"ו

צדיקים שיצאו מקברם

צדור מסודות קדומות ומפליאות על צדיקים שיצאו מקברם אשר נכרה להם בארצות הגולה ומצאו להם מנוחה נכונה וחדשה בארץ ישראל

אמרו חז"ל ('פרקי דרבי אליעזר' פרק לד):

"רבי חנינא אומר: כל הצדיקים שמתו בחוצה לארץ, נפשותם נאספות לארץ, שנאמר (שמואל א' כה כט) 'והיתה נפש אדני צדורה בצרור החיים'. וכל המתים מן הרשעים בארץ ישראל, נפשותם נשלכות בקלע חוץ לארץ, שנאמר (שם) 'ואת נפש איכיד יקלענה בתוך בף הקלע'."

וכך הביא רבי נתן בון מפראנקפורט, בספרו 'שכחת לקט' (השלמות לספר 'ילקוט חדש', פראג תי"ב. משה ודורו, אות לד):

"מישה וצפורה נקברו במערת המכפלה, כי אומר (דברים לב נב) 'ושמה לא תבא אל הארץ, אבל המלאכים יביאוך שמה אחר כך'."

ודבר חידוש גילה לנו הגה"ק רבי נחמן מברעסלב, שכל המתים, יהיו אשר יהיו, מגיעים תחילה לאחד מבתי הכנסיות בירושלים, אשר שמו ומקומו לא נתפרש, ושם יש מושב בית דין וקובע לכל אחד ואחד איה מקום כבודו, אם בארץ ישראל אם בחוץ לארץ. וכך הביא בספר 'חיי מוהר"ן' (עמוד סה אות כב):

"שמעתי בשמו שסיפר: בירושלים יש בית הכנסת שמביאין לשם כל המתים שבעולם, ותיכף שמת אחד בעולם מביאין לשם תיכף אותו המת, ושם דנין אותו היכן יהיה מקומו, כי יש מתים בארץ ישראל שנושאים אותן לחוץ לארץ, וכן להיפך, כמובא. ושם באותו בית הכנסת יושבין הבית דין שדנין כל אחד ואחד, ונותנין לו מקומו הראוי לו. ויש אחד שדנין אותו שלא יהיה לו שום מקום ויהיה נאכר ונשלך בכף הקלע"

שהיה מאיר הלילה כמו באמצע היום ממש

סיפרה בתו של הרה"ק רבי נחמן מהורדנא שבלילות היו נוהגים להזמין את אביה להשתתף בהלויות הצדיקים שהגיעו מחוץ לארץ, ואף בני ביתו היו הולכים עימו או מביטים מהחלון על המחזה הנורא.

וכך הביא בספר 'כתבי רבי יאשיא שו"ב' (עמוד פד, אות ד):

"בני ביתו ספרו שהיה לו בת אחת זקנה והיא ספרה, ור' לישקע שמע מהאנשים ששמעו, שהיה דרכו שבאמצע הלילה בכל פעם דפקו בחלון שילך ללויה. ואמר, שהם הצדיקים שמתים בחוץ לארץ ונושאים אותם ללויה לקבור אותם. והיה דרכו שלפעמים היה לוקח עוד אחד עמו. פעם אחת דפקו מאוד והלך. והם פתחו בחלון בכיון לראות, וראו שהיה מאיר הלילה כמו באמצע היום ממש, והיה חולכים לאלפים כמו אנשים ספאדקעס שנפטר צדיק גדול, וחלכו כל הצדיקים לקראתו ללוותו".

גם לא במקהלות החסידים היו ידועים דברים כיוצא באלו. וכך הוא שהובא בספר 'הגאון החסיד מוילנא' (עמוד רמו, ע"ש):

"לפי מסורת אחרת שיגר הגר"א את האגרת לצדיק נסתר בשם רבי יעקב שנהנה מיגיע כפיו כשואב מים וחוטב עצים, ואיש לא ידע עליו. אף חלה קרא את האגרת ומסר לשליח את תשובתו: אמור לרבי אליהו לקום בחצות הלילה ולהסתכל השמימה. הגר"א שמילא אחר הוראת אותו צדיק, ראה כיצד נושאים ארונות מארץ ישראל לחוץ לארץ ומחוץ לארץ, וכך הבין את המחזה אשר לפניו 'הראויים לכך עולים לארץ ישראל גם לאחר פטירתם, ואילו אלה שאינם ראויים מוחזרים לחוץ לארץ, גם אם הגיעו לארץ מתו ונקברו בה'".

אמנם בסיפורים אלו אין אנו יודעים מי הם אותם צדיקים, אך מסורות רבים מצויים בדיני אודות צדיקים שהעלו אותם לארץ ישראל, ועל אנשים שהשתתפו בהלויות בארץ ישראל, ובמאמרנו זה יצאנו ללקט ולסדר את הדברים על מכונם.

אין מוקדם ומאוחר בשיחתן של עבדי אבות, וסדר הבאת שמות הצדיקים וגופא דעובדא הוא באופן שיקל על הקורא לרוץ בדברינו.

רבינו מרן הבעש"ט

מסורת בדינו שרבינו הבעל שם טוב התגלה בחלום לנכדתו שהייתה מתגוררת בצפת וגילה לה שהוא קבור בצפת, מצד ימין של קבר האריז"ל! ונכדה זו אף זכתה לישועה גדולה על קברו.

כך כתב בספר 'לקוטים יקרים' להרה"ח רבי אהרן יוסף לוריא (עמוד ג):

"בצפת היתה אשה אחת צדיקת, נכדת הבעל שם טוב. ופעם אחת היתה חולה מסוכנת. וראתה את הבעש"ט בחלום, ואמר לה: מדוע אין את חולכת להתפלל על הציון שלי ותתרפאי. ושאלה אותו בחלום: הלא אין הציון שלך בצפת, ואמר לה, שהוא קבור אצל האר"י ז"ל. ובבוקר נשאה על מיטתה אל ציון האר"י ז"ל ואמרה שם תהילים ונתרפאה".

וכך גם סיפר הגה"צ רבי מרדכי חיים מסלאנים, והובאו הדברים בספר 'מאמר מרדכי' (ח"ב עמוד יח):

"בצפת גרה אשה זקנה מופלגת בצדקתה, שהייתה נכדת הבעל שם טוב הקדוש. פעם חלתה מאוד והגיעה עד שערי מות. ונראה אליה בחלום זקנה הבעש"ט, ואמר לה: מדוע לא תלכי על הציון שלי ותתרפאי. והשיבה בתמיהה: האך אטלטל במיטת חוליי עד לעיר מעזיבוו הרחוקה? וגילה לה שאחר פטירתו נשאוהו לארץ ישראל לעיר הקודש צפת וטמנוהו אצל ציון האר"י ז"ל. ובבוקר נשאוהו על מטתה אל בית החיים ליד ציון האר"י הקדוש, והתפללה שם וקמה בריאה, וחזרה לביתה ברגלה".

ובתוספת פרטים נוספים וחשובים כתב כן בספר 'כתבי רבי יאשיא שו"ב' (עמוד כה אות סה):

"הרב ר' דוד בהרה"צ ר' אלעזר מענדל מלעלוב סיפר במידון, שנת תרע"א, איך ששמע בעצמו מהאשה שהיה המעשה, או מהנשים שנשאו אותה, בשמה שרה רחל - נכדת הבעש"ט ונעשית משותקת, ושכבה משך רב ביסורים. פעם אחת בלילה חלם לה שבא אליה זקנה הבעש"ט, ובכתה לפניו איך ששוכבת ביסורים. אמר לה: תלכי על קברי להתפלל ותתרפאי, ושאלה אותו הלא אתם מונחים בחו"ל, ואיך אבוא לשם. אמר לה: נשאו אותי אחר פטירתי לארץ ישראל, לעיר צפת ת"ו, וקברי אצל האר"י ז"ל מצד ימין. ובבוקר צוותה שישאו אותה לשם לקבר האר"י ז"ל בימינו, ושכבה שמה ועמדה בכריאותה והלכה בחזרה בעצמה ברגליה ככל אדם, והדברים מפורסמים בכל עיר צפת, אך הוא שמע בעצמו מהנ"ל".

בד בבד יש לנו לידע כי צדיקים העידו שקברו של רבינו הבעל שם טוב הוא בעצמו בבחינת 'ארץ ישראל'. וכך הביאו בשם נכדו, הרה"ק רבי נחמן מברעסלב, בספר 'ליקוטי מוהר"ן' (תניינא תורה קט):

"סיפר עמי מענין קבר הבעש"ט וצוק"ל, שטוב מאד להיות שם על קברו. ואמר, כי צדיקים יירשו ארץ (תהלים לז), היינו שהצדיקים אמיתיים יורשים ארץ ישראל, שזוכים שמקום גניזתם הוא קדוש בקדושת ארץ ישראל ממש, וארץ ישראל הוא תיקון גדול לפגם הברית".

ודבר נפלא הובא בספר 'ספרן של צדיקים' (מערכת הרה"ק רבי נחום מטשרנוביל, אות א):

"שמעתי מכבוד קדושת הרה"ק אדמו"ר רבי ירחמיאל משה מקאזניץ זי"ע, שחרה"ק רבי נחום מטשרנוביל זי"ע היה פעם אחת על ציון הרה"ק רבנו ישראל בעל שם טוב זי"ע בחורף, והקור היה גדול, ועמד שם באנפילאות זמן רב, לערך ב' שעות. ושאלו אותו: איך יכול לסבול קור כזה. והשיב, כי הבעל שם טוב הקדוש המשיך לבאן אוירא דארץ ישראל, ובארץ ישראל האויר חם".

הרה"ק המגיד ממעזריטש

בישמו של הרה"ק רבי אברהם מסאכטשוב, בעל 'אבני נזר' הובא שהגיד שגופו הקדוש של המגיד ממעזריטש נישא לארץ ישראל, ועם כל זאת האדמה אשר נקבר בה מתחילה היא אדמת קודש. וכך הובא בספר 'אביר הרועים' (אות עה):

"וידוע שבעת שהיה רבינו הקדוש זצ"ל פעם אחת על קבר האיש האלקים המגיד הגדול רבי ר' בער ממעזריטש זצ"ל כשיצא מאהלו הקדוש אמר, שגופו הקדוש של הרבי ר' בער אינו עוד פה וכבר נישא לארץ ישראל, ומכל מקום האדמה שהיה טמון בה פה אדמת קודש היא".

הרה"ק האוהב ישראל מאפמא

על יד קברו של רבינו הבעש"ט במעזיבוש מצוי קברו של הרה"ק האוהב ישראל מאפמא. והנה גם עליו מסורת בדינו שהעבירו את קברו לארץ ישראל, אל העיר טבריה, ועד עצם היום הזה מראים באצבע על אבן גדולה המונחת על קברו החדש.

הנה כך כתב הרה"ק רבי שמואל משינאווא בספרו 'רמתים צופים':

"ואגב אכתוב מה שנודע כי פעם אחת היה יושב הרה"ק וכו' ממעזיבוש יושב ותוהה... ומדי דברו בזה באו שלוחי דרבנן מארץ ישראל וכתב נשיאות מכולל וואלין. מובן הדבר מהשמחה שהגיע אז ועשה סעודה. ונתן להם חמישים רובל כסף על קרקע סמוך לקברו של הושע בטבריה.

ה' ניסן תקפ"ה נפטר לבית עולמו. ובאותו הלילה דפק על חלוני בית וועד להכולל וואלין בטבריה שם. צאו ללוות הרב מאפמא. והלכו לחוץ וראו כמה אלפים נשמות הולכים עם ממתו. עד שהלכו להבית עולם וראו פניו בקבר והלכו משם. בבוקר סיפרו זה ולא רצו להאמין כי לא נודע לזולתם מזה. עד שציוה החכם וראו על מקום החוא צורת קרקע חדשה. ואחר כך נתוודע להם שיום זה נסתלק"

יש להשים אל לב את הפרטים המעניינים המתגלים כאן: הרה"ק מאפמא קנה לו קרקע בעיר טבריה, והוא גם הובא למנוחת עולמים בעיר טבריה, אם כי לא נראה שהכוונה היא שהוא קנה לו את חלקת הקרקע לקבורה. המלויים ראו את פניו בקבר! וגם, במקום בו נקבר נראתה "צורת קרקע חדשה".

פרטים נוספים על עניין זה מתגלים לנו מתוך כתביו של הנה"ק רבי סיני מזמיגראד אשר ראו אור בספרו 'חמדה גנוזה' (ח"ב. מערכת אפטא, עמוד קיח):

"בזמן שנסתלק הה"ק מאפמא ז"ל, באותו לילה דפקו אצל המשמש בעיר הקודש טבריא, שהיה לו המפתח מבית החיים. המשמש עמד ויצא לחוץ, וראה איש שהיה משכמו גבוה מאוד, ובידו 'לאנטער' (פנס). אמר לו האיש: שילך עמו עתה לחפור קבר. רצה השמש לדחותו עד יום מחר. אבל האיש אמר, שצריך לילך תיכף ומיד כי ממתנים עליו הרבה אלפים אנשים, וחלך עמו.

כאשר התחיל לילך עמו ראה שהיו אלפי אנשים גבוהים מאוד, ונשאו מת אחד, וכל אחד מהם היה אוהו 'לאנמער' בידו. באו לבית החיים, וכשהגיעו למקום אחד שם הראה לו האיש שיחפור במקום הזה. אמר לו: והלא במקום זה נקבר איש אחד זה איזה ימים. השיב לו, שאין זה עסק שלו רק יחפור תיבה כאן. והבין השמש שאין זה דבר פשוט, חפר בקבר ופגע בארון המת שהיה מונח שם. ונטלו אנשים האלה את הארון שנשאו והניחו את המת בקבר.

שאל אותם המשמש: מי הוא זה. והשיבו לו, שהוא ה'אוהב ישראל'. למחרת סיפר המשמש זאת להעם. חקרו ודרשו הת"ח משם אצל אנשי העיר אפטא, ונודע להם שבאותו הלילה נסתלק הקדוש הנ"ל, זי"ע. שמעתי מאיש ירושלים עיה"ק.

החידוש בגירסא זו שאלו שהביאו את הרה"ק מאפטא לקבורה בארץ ישראל גם סילקו ממקום זה איש אחר שנקבר כמה ימים קודם לכן.

יצויין כי מסורת משפחתית עתיקת יומין יודעת אף לנקוב בשמו של השמש הטברייני: הרה"ח רבי ישראל רוזנבוים מאוסטרהא שבגליציה, אשר עלה ארצה בשנות ה'תק"פ והיה לשמש בחברה קדישא של העיר טבריה. בני המשפחה אף מוסיפים כי רבי ישראל היה תלמיד חבר של הרה"ק מאפטא, ושמו בשל כך זכה להשתתף בחלויתו.

גירסא נוספת עם הבדלים רבים על אופן התרחשות המעשה, הביא הרה"ג רבי מתתיהו לנדא, אב"ד פאדיטורק ברומניא, בספרו 'תולדות יוסף' (בארדיטשוב תרס"ח עמוד 34)

"שמעתי בילדותי מפי אנשים זקנים ותלמידי חכמים מעיה"ק צפת. שפעם אחת, בליל ה' ניסן, ישבו על התורה בבית המדרש אחר תפלת מעריב כדרכם. והיה שם שמש בבית המדרש איש זקן, והיה ישן שם על הספסל. והקיץ משינתו ויצא החוצה. וראה בחוץ לוויה גדולה. ושאל: בשל מי הלוויה הזאת. והשיבו לו: של רבינו הקדוש ר' אברהם יהושע העשיל מאפטא שנפטר במעוזבו והכאנו אותו לקברו בכאן. וחזר תיבה. ובעמדו על פתח בית המדרש צעק בקול גדול: קומו לכו לחוץ ללוות את רבינו הקדוש מאפטא. ותיבה רצו כל העולם לחוץ, ולא ראו כלל שום לוויה. וחזרו כולם לתוך בית המדרש. ודנו כולם כי השמש בדה מלבנו את הדבר. והסכימו כולם ליתן הכאות בפאנמאפיל על שהוציא דבה על רבינו הקדוש. ויעשו כן. ובתוך איזה ימים מת השמש. וסברו כולם שנענש על דבריו. ובעבור איזה זמן נודע להם שחרה"ק הנ"ל באמת נפטר באותו יום במעוזבו, ואז האמינו כולם שהביאו אותו מן השמים לקברו בארץ ישראל, ושהשמש זכה להיות אצל הלוויה של רבינו הקדוש זי"ע".

בשנמסר הגה"ק בעל המנחת אלעזר ממונקאטש לארץ ישראל הוא גם סיפר את ענין זה, וכפי שהובא בספר 'מסעות ירושלים' (הנחתן בים דרך, אות ח):

"וגם סיפר המעשה מהגה"ק מרן בעל אוהב ישראל מאפטא זי"ע, אשר נודע כי אחרי פטירתו לחיי העולם הבא (ה' ניסן תקפ"ה) פתאום הקישו בדלתות המשמש שבידו המפתח של מקום קבורת המתים בעיר הקודש טבריא, שיבא לקבור את המת. ובבואו

והנה אימה חשיכה נופלת עליו כי ראה הרבה מתים לאלפים שהלכו אחרי הנפטר, ואמרו כי הוא הקדוש הצדיק מאפמא הנזכר לעיל שנפטר במעזיבוז, ונקבר שם, ופעל בקדושתו שיביאו אותו ממדומים לעיר הקודש טבריא תו"ב. וצוה והגיד לנו רבינו הקדוש שליט"א להזכירו בהיותו אי"ה בבית החיים בטבריא לדרוש ולחקור שם אם נודע איה מקום כבודו של הגה"ק מאפמא הנ"ל.

הרה"ק ממונקאטש אף מרח לחפש איה מקום כבודו, וכפי שעוד הובא שם (מאמר סדר יום יא, אות ו):

"אדמו"ר שליט"א חקר ודרש לציון מקום כבודו של מרן הגה"ק ונורא מו"ה אברהם יהושע העשיל בעל המחבר ספר אוהב ישראל מאפמא זי"ע שנפטר במעזיבוז ה' ניסן שנת תקפ"ה ונתעלה על ידי חמוני מעלה להטמין גוף קדשו בעיר הקודש טבריא, והראו מקום אבן אחת בבית החיים הנזכר שקבלה בידם אשר שם מנוחתו כבוד".

גושפנקא מיוחדת לאמיתות הסיפור, מכך שהדבר הופיע להדיא בספר החברא קדישא בטבריה, לפני כמאה שנה, ניתן למצוא בספר 'מעשה צדיקים' (עמוד צא)

"וסיפר לי הרה"ג ר' טוביה פריינד שליט"א, ששמע מהאדמו"ר מקאפיטשניץ שליט"א, ששמע מפי סבו האדמו"ר הרה"ק מקאפיטשניץ זצ"ל, שכשביקר בעיר הקודש טבריה בשנת תרפ"ז הראו לו חסידי טבריה את כל סיפור המעשה רשום בפנקס חברה קדישא טבריה. ולאחר שבדק וחקר בעניין שמע מכמה זקני טבריה שעדיין הכירו את המנהלים [של כולל וואהלין] שזכו לראות בעיניהם מחזה נורא הזאת. ומני אז ששמע האדמו"ר זצ"ל עדויות אלו היה נוהג להתפלל ולהשתטח שם בעתירות תפילות".

אפס כי הגה"ק רבי יואל מסאטמאר לא שמיעא ליה, כלומר, לא סבירא ליה לכל ענין זה. וכך הובא בספר 'זכר צדיק לברכה' (אות תקי), שכאשר ספרו בפניו ענין זה, תמה שאם המלאכים היה בכוחם להוביל את מיטת הרה"ק מאפמא מרחק כה רב, ממזבוז לטבריה, בקפיצת הדרך ובזמן מועט, בוודאי שהיה גם בכוחם להכניסו לבית החיים ולברות לו קבר גם מבלי להקיץ את השמש משנתו...

גם כ"ק האדמו"ר בעל האמרי חיים מוויזניץ ביטל ענין זה, ומסופר כיוצא בזה בקובץ 'נחלת צבי' (גליון ו, עמוד קעג):

"בשנותיו האחרונות כשהרבה לנסוע למקומות הקדושים פעם אחת העיר לו בטבריה אחד מן החסידים שנשלח אליו בהצביעם על אבן אחת שמקובל עליו שהיא מצבת קבורת הרה"ק מאפמא לא שם לב כלל לזה ואף עשה בידו הק' תנועת ביטול על כל הענין הזה".

ולאישלמות הענין ראוי להביא את מה שסיפר כ"ק האדמו"ר האמרי חיים מוויזניץ, בהקשר למקום מנוחתם של רבינו הבעש"ט והרה"ק האוהב ישראל מאפמא, הסמוכים זה לזה בעיר מעזיבוז. וכפי שהובא בספר 'קדוש ישראל' (פרק יד, הערה כה).

"פעמים אין ספור שח כ"ק אדמו"ר זצ"ל על ביקור ה'צמח צדיק' במזבזו לרגל נשואי נכדו הרה"צ ר' משה משאץ זצ"ל ועל תפלתו שם בבית מדרשו של כ"ק מרן הבעש"ט זצוק"ל... בחודמנות ההיא השתטח הצמח צדיק על ציונו של מרן הבעל שם הקדוש בהכנסו פנה אל ציון הרה"ק מאפטא זצ"ל אשר טמון על יד הכניסה ואמר תמחלו לנו (על שלא התפלל תחלה על ציונו), ברם ישנו קשיש מכם".

הרה"ק רבי ישראל מרוזשין

בהקדמות הספר 'אור יקר' (על האוה"ח הקדוש, עמוד ל) מסופר על חכם אחד בשם רבי עזריאל, שסיפר כי שמע בחלומו שמעבירים את הרה"ק רבי ישראל מרוזשין לארץ ישראל:

"לילה אחד קם בבעתה ולתמיהת בני ביתו טען שהוא שמע שיירות המוליכות את האדמו"ר מרוזין לארץ ישראל. לאחר מכן נודע שבאותו לילה נפטר האדמו"ר במרחק אלפי מילין".

בספר 'מירון' (עמוד 235) הביא את סיפורו של רבי יהודה לייב מצפת, כפי שסיפר זאת נכדו:

"פעם אחת באור ליום ג' בחשוון שנת תרי"א, בשכבו על מיטתו וישן את שנתו, והיה זה כבר אחר חצות הלילה, שמע פתאום דפיקות חזקות בדלת ביתו, וקול קורא מבחוץ מעבר לדלת: יהודה לייב מהר לקום ורד לבית החיים ופתח שם קבר חדש סמוך לקברו של האר"י הקדוש זי"ע, כיון שהצדיק מרוזין זי"ע הסתלק זה עתה לבית עולמו ויובא לבאן לצפת עיה"ק לקבורה, ועל כן הזדרז ורד לחצוב לו את הקבר. כפי שהוכרנו כבר, סבי רבי יהודה לייב מיהר לקום ורץ לעבר הדלת, וכאשר פתח אותה והסתכל החוצה לבל עבר ולא ראה את בעל הקול אשר קרא אליו והשמיע לו את הדברים הללו, חזר רבי יהודה לייב ושכב שוב על משכבו, וחשב והרהר וכן אמר אל לבו: אין זאת אלא שכל הדפיקות בדלת והקריאה אלי כל זאת חזיתי ושמעתי בחלום ונדמה היה לי שזה במציאות.

עוד הוא שוכב ומרהר באותו החלום, ומיד נשנו אותן הדפיקות והקול הקורא אליו: קום ורד לבית החיים לחצוב את אותו הקבר. שוב הזדרז סבי רבי יהודה לייב ו"ל וירד ממיטתו, כיון שנוכח כבר לדעת שאין זה חלום, היות והיה ער לכל דבר ולא ישן כל עיקר, מיהר לעבר הדלת והסתכל דרכה ימינה ושמאלה ושוב לא ראה כל נפש חיה סביבו, אבל אז כבר התחיל לחשוב שיש דברים בגו והחל שוקל במחשבתו כיצד לפעול, ופתאום חזרו הדפיקות והרעים עליו הקול, וכעת כבר לא בלשון בקשה אלא הקול מצוה ובאיום האיץ בו להזדרז ולקיים את הפקודה, שאחרת עתיד הוא ליתן את הדין. כעת לא הירחר עוד סבי בדבר ולא היסס יותר. התלבש מהר, הדליק את הפנס, לקח עמו את כלי החפירה ולאור הפנס התקדם וירד לעבר בית החיים, וארכובותיו דא לדא נקשן. הגיע עד סמוך לקברו של האר"י זי"ע, שם מצא מקום פנוי ובלי שהיות החל לחפור. חפר וחפר וכאילו ידיים נעלמות סייעו לו בחפירת הקבר.

וכאשר כילה את מלאכתו ראה פתאום והנה שלהבת אש אורכה כקומת איש עפה ומתקדמת במהירות לעומתו, והיא באה מכיוון צפון מערב. סבי כולו נדהם, נרעש ונפחד נשאר עומד כבול עין תקוע על מקומו, כאשר את החפירה נשארה אף היא תקועה בידו. שלהבת האש נחתה לרגליו וקנתה את שכיתתה בתוך אותו חלל הקבר הפתוח. סבי, כאשר ראה כל זאת הרגיש איזו מין דחיפה פנימית למהר ולכסות את הקבר על השלהבת אשר נחתה בתוכה, באותו עפר האדמה אשר חפר. החל לכסות את הקבר ושוב הרגיש כאילו איזו יד נעלמת עוזרת לו בזה. כהרף עין כיסה את הקבר ובמקום נתהווה כעין כפל צורת הקרקע.

מוזכה תדחמה ולא מוצא את חושיו, בפיק ברכים עלה וחזר לביתו וכבר לא עלה על יצועו אלא המתין לקריאת הנכר ותיכף מיהר לבוא אל רבי שמואל דיין, הוא רבי שמואל הלר זצ"ל, רבה של צפת בעת ההיא, ומשום מה הוא הקפיד שלא יקראו לו 'הרב' רק 'הדיין', כי אמר: אחד היה הרב בצפת בימינו והוא רבי אברהם דוב מאברימז' זצ"ל ואין שני לו, והמשמש בקודש בעיה"ק צפת אחריו רק בשם 'דיין' יקרא. וכאשר סיפר סבי לרבי שמואל דיין את אשר קרהו, גער בו רבי שמואל ואמר: אתה הווה הזיות! אל תספר כאן את חלומותיך ומה החלום אשר חלמת על אודות הצדיק מרזיון! כי הכל ידעו והיו בטוחים שהצדיק מרזיון רשכבה"ג חי וקיים ויושב בכבודו של עולם ומנהל עדתו בתוך סדיגורה עירו.

בעבור כמה ימים אכן נודע ברכים שהצדיק מרזיון ז"ע הסתלק לבית עולמו באור ליום ג' מר חשון שנת תרי"א, בדיוק באותו הזמן ממש כאשר רבי יהודה לייב נקרא לחצוב לו את קברו בצפת ליד הקבר של האר"י הקדוש זי"ע.

מעשה זה מפורסם היה בצפת. הוא אף מובא באחד מספריו של האי גברא רבא רבי משה קליערס רבה הדגול של מבריה ע"ה, מי שהיה איש צפת. מאז ואילך היו מזכירים את שמו של רבי יהודה לייב ביראת כבוד. ולגופו של דבר עד עצם היום הזה מצביעים על צורת הקרקע המוגבהת יותר וכולמת בשטח סמוך לקברו של האר"י הקדוש ואין עליה שום ציון או מצבה. ויודעי חן נוהרים ומוזהרים אחרים מלדרוך על המקום ומעידים הם שזהו קברו ומקום מנוחתו כבוד של הצדיק מרזיון אשר נפטר בסדיגורה העיר וזכה שמלאכי מעלה העלוהו לקבורה בצפת ליד קברו של האר"י הקדוש זצ"ל.

יגעתי ולא מצאתי היכן הדבר מובא באחד מספריו של הגאון רבי משה קליערס, אך ייתכן שכוונת הכותב היא לקונטרס הדקיק והנדיר 'מפי דודי' (ירושלים תרצ"ה) בו כתב אחיינו, ר' משה אהרן פערלמאן, משיחותיו של דודו, אלא ששם אין רבי יהודה לייב גיבור הסיפור כי אם אבי אביו של רבי משה קליערס עצמו, הלוא הוא רבי ניסן גבריאל המכונה: "רבי ניסים".

וכך הובא שם (עמוד כט):

"הסבא רבי נסים ע"ה שח לפני מותו: באחד הלילות העירוהו משנתו: רבי נסים, נפטר יש! ויקם ויקח את מכשיריו כי חוצב קברים היה כל ימיו. בצאתו מביתו ופנסו ביד האחת והמכשירים בידו השנית ויתקרב לבית העלמין וירא המון ננסים רב מאד. ומתוכם הורם כסא יפה להפליא, ועליו התנוסס המלווה. ויתעלה ממראות עיניו ויפול ארצה. ויגש אליו אחד מן המלויים ויקימחו, וישאלהו להמון הרב הבלתי מוכר לו ולנפטר, מי הוא ומה שמו. ויענהו: אני יכול לגלות לך את שם הנפטר וגם להראות לך את מקום מנוחתו בתנאי שלא תספר לאף אחד, ואם תספר, דע לך שלא תוציא את שנתך. ויקבל עליו לא לספר. ויאמר לו: את האדמו"ר מריון זצ"ל מעבירים לפה. וגם הראה לו את מקום מנוחתו".

ובהערות שם הובא על כך סיפור נפלא:

"וכמלאים למחזה חלוייה זו תשמש העובדא הידועה לרבים מבני צפת: אשתו של ר' רוב מורשא ע"ה לא היה לה ולד, ובעלה רצה לגרשה. בלילה אחד נראה לה אביה בחלום ויאמר לה: בתי, רצונך לזכות בהריון? רדי לבית הקברות ובמקום פלוני אלמוני שפכי שיחך ומר לבך, כי שם מנוחת כבוד אדמו"ר מריון זצ"ל, וה' יעתר לך היא מלאה אחד עצת אביה. ותפקד. ותוליד כמה בנים".

הרה"ק רבי אהרן מקארלין

למרות שהרה"ק רבי אהרן מקארלין קבור בעיר מאליגוב הרי שאחד מחסידי קארלין השתתף בהלווייתו שנערכה ברחוב היהודים בעיר העתיקה בדרכה להר הזיתים במוצאי שבת קודש פרשת בהעלותך, אור ליום טו"ב בסיון תרל"ב. וכך מספר החסיד רבי אהרן הויזמאן בספרו 'מטה אהרן' (עמוד פו, אות ח) תחת הכותרת: "הרה"ח ר' זאב פינסקער בעל החלום":

"הרה"ח ר' זאב ב"ר יהודה ליב ליפקין מקארלין, עלו לירושלים והתפללו בבית מדרשנו, והיו מהעשרה ראשונים שהתלכדו תחת דגל קארלין בירושלים.

בעל החלומות הלזה חלם לו באחד הלילות שהוא עובר ברחוב היהודים בעיר העתיקה וראה קהל גדול מלויים ונושאים מיטה. ושאל לאחד מהם: את מי הם מלויים? וענה לו: שמלויים את הרה"צ הק' רבי אהרן מקארלין זצ"ל. ומכיון שהוא היה אחד מחסידי קארלין, הצטרף גם הוא למלויים, והלך עמם מרחוב היהודים עד לבית מועד לכל חי, וקברו נכרה למראשותיו של הרה"ק בעל אור החיים זצ"ל, מזרחת.

באשר קם בבוקר היה נבוך מאוד, ועלה לבית מדרשנו וביקש להטיב לו את החלום. ואילצו אותו לספר את דבר החלום. והחסידים לא היססו הרבה והלקו אותו על חלומותיו ועל דבריו. אכן לדאבונינו, כעבור שבועיים הגיעה הידיעה מהסתלקות רבינו האדמו"ר הזקן, בטו"ב סיון שנת תרל"ב".

הרה"ק רבי אורי מסטרעליסק

העיד הרה"ק רבי ארון לייב מפרעמישלאן כי השרף הרה"ק רבי אורי מסטרעליסק הוליכוהו אחר פטירתו לארץ ישראל, בעוד שהרה"ק בעל 'אהבת שלום' יש במקום מנוחתו כבוד את קדושת ארץ ישראל.

וכך הובא בספר 'אהל קדושים' (טשחויב, עמוד מה):

"עוד שמעתי מכ"ק אאמ"ו ההצה"ג זי"ע, שב"ק אא"ז בעל דברי יחזקאל זי"ע היה בקאסיב בשובו מארץ הקודש והתפלל על הציונים הקדושים, והתמהמה מאוד לבוא לארוחת הצהרים שהזמינו כ"ק אא"ז הה"צ חק' ר' פנחס יוסף זי"ע. ושאל אותו: מדוע איחר לבוא. והשיב לו, שקשה היה לו לעזוב את הציון של כ"ק אא"ז ההצה"ק רשכבה"ג בעל אהבת שלום זי"ע.

וסיפר על זה כ"ק אא"ז רפ"י זי"ע, מעשה שב"ק אא"ז בעל אהבת שלום וגיסו כ"ק הה"צ חק' השרף מסטרעליסק זי"ע נסעו יחדיו לכ"ק חותני זקני ההצה"ק רשכבה"ג ר' אהרן ארי' מפרימישלאן זי"ע ושאל לבנו כ"ק ח"ז הה"צ חק' רשכבה"ג ר' מאירל זי"ע: מי מהם מצא חן בעיניו יותר. והשיב לו על השרף. ואמר לו אביו: לא כן בני, מדרגת השרף גדולה מאוד, שיובילו אותו אחר הסתלקותו מעולם הזה לארץ הקודש, ואולם לגיסו יבאו קדושת ארץ ישראל למקום מנוחתו. על זה השיב כ"ק אאזמ"ו ההצה"ק רשכבה"ג בעל דברי יחזקאל זי"ע: ממש ממש מרגישים קדושת ארץ ישראל על הקבר".

ובשינוי קצת הובא עניין זה בספר 'י"ג אורות' (פשעווארסק, מערכת שינאווא פ"ז):

"רבינו, הרה"ק רבי יחזקאל משינאווא, נסע פעם לקאסוב ליומא דהילולא של הרב הקדוש רבי מנחם מנדל האגער בעל אהבת שלום, להיות על ציונו הקדוש. לפני כן ביקר אצל נכדו הרב הקדוש רבי יעקב שמשון אבד"ק קאסוב, והלה הזמין את רבינו להצטרף לסעודת ההילולא. אך רבינו אמר שיסעוד לכשיחזור. רבינו שהה שם זמן רב, וכשחזר הצטדק לפני הרב הקדוש מקאסוב שנתעכב שם מפני שהרגיש על הציון קדושת ארץ ישראל. אמר לו הרב הקדוש מקאסוב: קלעתם לאמת. וסיפר לו, שפעם היו הרב הקדוש רבי אורי מסטרעליסק והאהבת שלום אצל הרב הקדוש רבי ארון לייב מפרימישלאן. ובצאתם שאל הרב הקדוש רבי ארון לייב את בנו רבי מאיר, שהיה עדיין ילד: מי מהם נראה בעיניך יותר. ענה בנו: דער שווארצער (הוא הרב הקדוש מסטרעליסק שהיה לו שערות שחורות, והאהבת שלום היה לו שערות אדומות). אמר הרב הקדוש רבי ארון לייב: שניהם צדיקים, ואיכא ביניהם, שזה (הרב הקדוש מסטרעליסק) עיבר את עצמו שלאחר מאה ועשרים יעבירוהו המלאכים לארץ ישראל, וזה (האהבת שלום) עיבר את עצמו שבמקום מנוחתו ישרה קדושת ארץ ישראל".

הרה"ק האמרי נועם מדזיקוב

בתולדותיו של הרה"ק רבי נפתלי חיים הורוויץ, בנו הבכור של הרה"ק בעל 'אמרי נועם' מדזיקוב, הנדפסים בראש ספרו 'מנחה חדשה' (עמוד יב) מסופר:

"עיני רבינו היו צופיות למרחקים וכל רז לא אניס ליה. היה זה בערב שבת לפני שקיעת החמה. ציבור החסידים שבירושלים כבר החל

מתכנס בבתי המדרש לקבלת שבת. לפתע עלה רבינו על גג בית הכנסת 'תפארת ישראל' והחל קורא בקול: 'שריפה! קהל רב שרצה לדעת פשר הדבר עלה לראות את סיבת ההזעקה, ומה התפלאו כשראו שרבינו פנה אליהם וביקשם שיאמרו מזמורי תהלים. וכשסיימו פתח ואמר קדיש. לתמיהתם הסביר להם, כי ראה כעת שמוכילים את גופו המהור של אביו ה'אמרי נועם' לקבורה בחר הזיתים. התמיהה גברה שבעתים. ורק בעבור כמה שבועות כשנודע בירושלים על פטירתו של הצדיק מדזיקוב בקרלסברד וכי הובא למנוחות בערב שבת בדזיקוב, ידעו הכל כי איש אלקים קדוש הוא רבינו שחזה בדיוק באותה שעה את קבורת אביו הקדוש".

במקורות אחרים מובא כי לשאלת הנוכחים אודות השריפה שלא הייתה, השיבם: הלא זו השריפה אשר שרף ה'...

הרה"ק בעל 'צמח ה' לצבי'

כתב הרה"ח רבי צבי מאיר פויגל במכתבו שנדפס בקובץ 'נחלת צבי' (גליון 1 עמוד קעג):

"מקובל במשפחתנו, ואולי כבר מפורסם הדבר, שציונו של כ"ק זקני הרה"ק מוה"ר צבי הירש, המגיד מישרים מנדבורנא זי"ע, בעל מח"ס 'צמח ה' לצבי', ורבו של הרה"ק בעל האהבת שלום זי"ע, מפני סיבה של בקשת השלמונות שהעלילו דבר מה, הוצרכו לפתחו לאחר שנה מעט שנסתלק, דהיינו בקיץ תקס"ב, וכאשר פתחוהו והעמיקו כרגיל לא מצאו כלום, וחפרו עוד הרבה בעומק ולא מצאו. באו וסיפרו זאת לאחד מצדיקי הדור שהיו אז וכדת מה לעשות. ענה, שאין לחפש יותר. והתבטא: הצמח ה' לצבי כבר מזמן לא נמצא שם במקום קבורתו, מזמן כבר נמצא בארץ ישראל".

אפס כי כותבי תולדותיו של רבינו לא שמעו על מסורת זו, ואדרבה בידם מסורת שונה על פתיחת קברו של רבינו. וכך הובא בתולדות רבינו הנדפסים בסוף ספר 'צמח ה'

לצבי' (סוף ח"ב, עמוד יז):

"בצוואתו צוה רבינו שיחפרו את קברו עמוק מאד. וכן צוה שהגולל ששופכין עליו העפר יעמידו בגובה כל כך שמקרקע הקבר עד הגולל יהיה יותר משיעור מלא קומתו...

החסיד הנודע רבי דוד לייב שוורץ זצ"ל, מבני עליה שבבני ברק בארה"ק, היה מספר מדי שנה בסעודת מלוה מלכה שלפני יום הזכרון של רבינו, מעשה נורא: איש אחד מחסידי רבינו שהיה דר בנאדבורנא, והיה מקושר לרבינו בלב ונפש, ובגלל

עסקיו היה בעת פטירת רבו רחוק מביתו, ומן השמים סייעו בידו, וחזר לביתו באותו עת שליוו את ארונו של רבינו לבית עולמו, אך הוא עדיין לא ידע מאומה מפטירתו, וכשחזר לעירו נאדבורנא התפלא לראות שרחובות העיר אינם כתמול שלשום והכל שובת ושומם. וכששאל: מה היום מיומים, אמרו לו, שכעת כל הציבור מחוץ לעיר שהלכו ללוות את ארון הקודש של רבינו, נחרד האיש מאוד ואף לא סר לביתו, אלא שם פעמיו הישר לבית העלמין עם עגלתו ומטלטליו וכל כספו במעילו, להספיק להגיע לאשכבתא דרבי. כשחזר מחלויה וחפש את צרור כספו והנה שוד ושבר, כל כספו נאבד ואיננו, אחרי שהשיב רוחו והתחיל לחשוב מה אירע והיכן יכול להיות המעות, בא לכלל החלטה, היות והגיע לחלויה בעת סתימת הגולל, ומרוב צער והתלהבות נדחף, בכדי שיהיה לו הזכות לשום עפרא בארעא, וכנראה מבלי משים כשהתכופף לשים העפר, נפל אז צרור כספו בתוך הקבר. כשבא הדבר לפני רבינו העיר דנו בדבר, ומפחד קדושת רבינו לא רצו להתיר פתיחת הקבר בכדי לחפש את הכסף מפני חילול הציון הקודש, רק אחר שסיפר שבצרור כספו זה היה גם כספים שלוה מאלמנות ויתומים מרם נסיעתו ליריד, ועתה נשארו כולם בעירום ובחוסר כל, התירו לו לפתוח את הציון הקדוש במעמד עשרה טובי ורבינו העיר. כשנפתח הקבר במעמד כולם אחרי צום ותפילה, תיכף נמצא הכסף, אך מה מאד נדהמו לראות שהארון נמצא בעמידה ולא בשכיבה כפי שהכניסוהו, והתפלאו להבין כמה גדולים מעשי הצדיקים ומכמס למרחוק, שציווה להעמיד הקבר יותר משיעור קומתו, ויהי לפלא".

הגאונים רבי אליהו האיתמרי ורבי חיים פאלאג'י

רבי מנחם מענדל קרענגיל בהגותו 'שארית ציון' על ספר 'שם הגדולים' (ח"ב, אות נד) עוסק בתופעה של קברים כפולים לאותו אדם במקומות שונים. בין הדוגמאות לכך הוא מזכיר את קבר של הרה"ק רבי אליהו הכהן האיתמרי, בעל 'שבט מוסר' הקבור באיזמיר ולו קבר נוסף בירושלים:

"ואמנם במקרה הזה קרה גם כן לבעל שבט מוסר ז"ל, שנפטר בק"ק איזמיר, ונבנה שם מצבת אבן על קבורתו, ונמצא גם בעיר הקודש ירושלים מצבה על שם כבודו, ואין אתנו יודע מה הוא. ואולי זמן זמנים אחר פטירתו נפנה משם עצמותיו הקדושות לעיר הקודש, ומצבתו הראשונה נשארה במקומו מונח".

אלא שלא ידע כי קברו של בעל 'שבט מוסר' עלה ונתעלה לירושלים, וכך העיד הגאון רבי אברהם פאלאג'י בדבריו שבאו בתוך ספר 'צואה מחיים' (יח ב, אות ג), אודות אביו, הרה"ק רבי חיים פאלאג'י, כשאנב אורחא הוא מציין שכך גם היה אצל בעל 'שבט מוסר':

"וכבר בא אגרת מעיר הקודש צפת ת"ו מחכם וירא וכינונו את השעה ביום החוא דאדם גדול נראה בחלום לדביתהו לעורר אותם משנתם: קומו לקבור גברא רבה שבא מחוץ לארץ לכאן.

וזה ממש סיפרו לנו על מוה"ר כהנא רבה בעל שבט מוסר זיע"א. ברוך הוידוע הנסתרות לה' אלוקינו".

ואכן נשתמר לנו העתק מכתב ידו של הגאון רבי ישעיה הורביץ, רבה של צפת, בו העלה על הכתב את השמועה ששמע ובא איש מפי איש עד לבעל המעשה גופו, את שהיה בפטירת בעל 'שבט מוסר'. וכך הביא זאת הרה"ח רבי אברהם מהודר בסוף ספרו 'אמרי קדוש' (ת"א תשכ"א. עמוד קה:).

"שמעתי מאיש נכבד, ר' אלטר וועקסלר, בן הגביר הנכבד (חסיד וממונה מכולל מקראקוב בעיה"ק צפת ת"ו, ובחו"ל היה גבאי של הרה"ק הר' יעקב יצחק ממקארוב זצ"ל) שסיפר לו אביו ז"ל ששמע מח"ו הרה"ג מוהר"ש העליר זצ"ל, כשבא בילדותו מחו"ל לעה"ק צפת ת"ו, מצא שם זקן מופלג אחד שהיה שמש דחברה קדישא עוד בימי הרה"ק מוהר"א בעל שבט מוסר זצ"ל. וסיפר, כי פעם אחת כלילה הקיצוהו משנתו שילך להביא את כלי הטהרה, כי הביאו את הרב בעל שבט מוסר מאיזמיר להקבר בצפת ת"ו. וכשהלך החוצה היו כל רחובות העיר מלאים אנשים וגם הבית החיים וכל ההרים סביבם היו מלאים אנשים לאלפים ולרבבות, וכמה הספרים הספידוהו. והיה שם עד לאחר הקבורה. וכשהחזיר את הכלים למקומו, חזר לבית לישון. וכשבא בבוקר להבית הכנסת ושאל לאנשים: אם גם המה היו בחלויה של הרב הנוכר. וכמוכן תמהו וצחקו ממנו, שבודאי חלם לו זה. אבל הוא באחד, שהדבר היה בתקיף ממש. ואחר זמן באה הידיעה שבאותו היום נפטר באיזמיר הרה"ק הנוכר".

הגאון רבי יוסף חיים מבגדאד

לכמה וכמה מנקיי הדעת בירושלים התגלה באישון ליל כי הגאון רבי יוסף חיים מבגדאד, בעל 'בן איש חי', הסתלק לבית עולמו והוא הובא לקבורה בירושלים.

בנין של החכם הירושלמי רבי אברהם עדס מספרים כי אביהם ראה בחלומו כי הרב אברהם לניאדו התעסק בהבאת גופו הקדוש של רבינו לירושלים. וכך הובא בספר 'פרי עץ הגן' (תולדות ר"א עדס, עמוד סט):

"בלי"ג אלול תרס"ט, אחר חצות, היה עוסק בתורה כדרכו בקודש. פתאום נתנמנם באשמורת וירא והנה הרב ר' אברהם לאניאדו ז"ל לבוש לבנים. וישאלהו עמ"ר: להיכן הולך, ויענהו: דע לך כי נפטר הרה"ג ר' יוסף חיים זלה"ה בעי"ת בבל יע"א ואני הולך להביאו לירושלים. ונתעורר אבינו מורינו.

שוב נתנמנם שנית וירא והנה הובאה מטתו של הגאון רי"ח טוב הנוכר וקהל גדול עומדים, והרבנים פלוני ופלוני וכו' דורשים ומספידים עליו, ויתעורר. ואז לא היה שום ידיעה מזה בירושלים. ואולם ביודעו כי מגלין לו בחזיון לילה נכונה, פנה בבוקר לחכמי הכבלים אשר בירושלים, וישאלם: אם יש לכם איזה הודעה ממצב בריאותו של הגאון רי"ח טוב מבבל. ענו ואמרו: יש ידיעה שהוא חולה זה ימים אחדים, לא יותר. הרב שתק ולא ספר להם מענין חלומו כלום.

אחר שעות בא מברק מבבל לירושלים ובו מודיעים כי הגאון הרי"ח נלב"ע בעת עלות השחר י"ג אלול תרס"ט. בשמוע עמ"ר דברי המברק אז ספר להם מה שראה בחזון לילה, שכבר הובילו ממתו לירושלים, וגם סדר להם לעשות הספד ופלוני הרב יספיד בראשונה ואחריו הרב פלוני וכן על דרך זה, הכל כפי הסדר שהראו לו בחזיון לילה, ויעשו כן. והוא פלא. זיע"א.

ואילן חכם ירושלמי אחר, רבי בן ציון חזן, סיפר כי אחד מאנשי החברה קדישא בירושלים בא לדרוש ממנו שכר טרחה על כך שקבר את רבינו בירושלים. והדברים מובאים בתחילת ספר 'תורה לשמה', שם הציב המו"ל את הסיפור הבא:

אחר שנפטר הגאון הגדול מאור הגולה רבנו יוסף חיים זלה"ה, אחרי כמה ימים בא אצלי אדם אחד, שהיה בחקיץ ולא בחלום, והוא מחברא קדישא בחר הזיתים בירושלים. ודפק בדלת ופתחתי לו, ושאלתי אותו: מה רוצה כבודו. אמר לי: תן לי שתי מגידי (חצי לירה זהב). אמרתי לו: בשביל מה אתה רוצה? אמר לי: בשביל שכר טרחה שחפרתי וקברתי את הגאון שהביאו מבבל, רבינו יוסף חיים זלה"ה, שקברתי אותו ע"י דודו הגאון הגדול חכם רבי עבדאללה בן הגאון חכם רבי משה חיים זלה"ה. ושאלתי אותו: מי אמר לך שתקבור אותו על יד דודו? אמר לי: שהיו המשפחה שלו נמצאים שם והיו הרבה אנשים, ואמרו לי, שתקבור אותו על יד דודו, ועשיתי כרצונם. ואמרו לי: תלך אצל הרב בן ציון חזן והוא ישלם לך. ואמרתי לו: טוב, אני מוכן לשלם לך מה שאתה רוצה, רק תראה לי את המקום, והלכנו ביחד לחר הזיתים, והראה לי את המקום, ושילמתי לו בשמחה רבה. והיה פלא גדול. וכל העניין הזה הוא בחקיץ ולא בחלום, וזכר צדיק לברכה, עד כאן שמעתי. והרב בן ציון חזן, בכל שנה, י"ג אלול היה עולה לחר הזיתים ואומר קדיש על קברו".

ובשמו של הגאון רבי יהודה צדקה, הובא מסורת נוספת המקשרת את שני הגירסאות שהובאו לעיל, ואף מוסיפה פרטים. וכך הובא בספר 'הרי"ח הטוב' (עמוד 83)

"סיפר הרב יעקב כהן מנהל הוצאת ספרים 'שיח ישראל' ששמע ממרן ראש הישיבה הגאון הרב יהודה צדקה זצוק"ל, כי הרב בן ציון מרדכי חזן זצ"ל שהיה דר בירושלים באותם ימים סיפר, כי בלילה דפק על דלתי ביתו חופר קברים וביקשו שישלם לו סך 400 פרוטות עבור קבורת הצדיק רבי יוסף חיים מבגדאד בירושלים בחר הזיתים. השמועה אודותיו עדיין לא הגיעה לירושלים, מחוסר קשר עם בגדאד, ועמד החופר בתוקף לקבל את הכסף, כי מען כמו ידי קברתיו. רבי בן ציון התבלבל לשמע הידיעה המעציבה הנוראה ולא טרח להתמקח עם חופר הקברים הלז ומסר בידו הסכום, והוא ציין בדיוק היכן קבר אותו.

באותו הלילה חלמו יחדיו הרה"ג בן ציון מרדכי חזן הרה"ג חכם יהושע שרעאני וחכם אברהם עדס זיכרונם לברכה שדרו בירושלים כי רואים הם את מימתו של רבי יוסף חיים זיע"א מובלת בשמים מעירק לירושלים ונקבר בחר הזיתים. משקמו בבוקר נבהלו מהאפשרות שהצדיק נפטר וכל אחד שתק כדי לא לבשר בשורה קשה

לחבריו לאחר תפילת שחרית נפגשו שלושתם וכל אחד הסתיר ידיעתו מחברו לפתע ניגש חכם נוסף לר' יהושע שרבאני ושאלו כלום יש איזה ידיעה מרבנו וחולשתו שתק ר' יהושע והביט לעבר שני חבריו אם שומעים אותו ומבטם נפל אחד על השני והראו צער. החכם הנוסף שאל: מה? נפטר? ומששתקו ספק בפיו ואמר: וי. ואז התפרצו שלושת החכמים בבכי חרישי על הצדיק. ואז סיפר רבי בן ציון מרדכי חזן זצ"ל ששילם אמש 400 פרוטות לקברן שמעון שקבר את רבנו ושלושתם יחדיו גילו שחלמו אמש על הובלת רבנו מעירק לירושלים לקבורה לפני מספר שנים בנו מצבה בחר הזיתים בירושלים בסמוך למקום המשוער עליו דיבר הרב בן ציון מרדכי חזן זצוק"ל.

גירסא נוספת על מקום קבורתו החדש של רבינו בארץ ישראל משמיע לנו המקובל רבי יצחק כדורי שנדרש לענין זה, ולדבריו הוא קבור בחברון! ואלו הדברים המופיעים בספרו 'דברי יצחק' (עמוד קעג):

"שאלה: איפה קבור הבן איש חי, האם בחר הזיתים עשו לו שם מצבה? תשובה: הוא קנה קבר בחברון. היה מעשה שהעידו שקברו אותו פה ובא הקברן למסרת וחילש את המקום ואין. (צחק ואמר:) השמיעו שמועה ואח"כ לא... ואולי יש לומר שהקברן בא לחר הזיתים כדי לחפש את המקום שאמר ששם קבר את הבן איש חי ולא מצא, אבל הוא זכר כנראה ושיער את אותה חלקה ואותו אזור שראה ולאחר הרבה שנים קמו ועשו באותו אזור מצבה. אבל רבנו זלה"ה לא החשיב מצבה חזו כאמור.

ותלמיד אחר (הריח"ג) ששאל את רבנו זלה"ה על הקבר הנ"ל, ענה לו רבנו, שהבן איש חי לא קבור כאן. ובשחזר ושאל על מש"כ בסוף ספר תורה לשמה ובפרי עין הגן על המעשה הנזכר לעיל, השיב הרב, שהוא ראה במחזה את הלוייה בחברון כיון שכל הנשמות עוברות דרך מערת המכפלה והמלאכים סיגורו אותו וחשב שזה לוויה בירושלים.

ופעם אחת אמר בדרך הלצה: אם הבן איש חי היה קבור בחר הזיתים, כל העירקים היו באים לקברו...".

הרה"ק רבי הלל מקאלימייא

הגאון רבי עקיבא יוסף שלזינגר, מספר כי הוא השתתף בהלוויית חמיו, הרה"ק רבי הלל מקאלימייא שנערכה בעיר חברון!

וכך הוא כותב בספרו 'בן יחיאל' (על תנדיב"א, פ"ה אוות ה, יח א):

"ומפי שמועה שמעתי בקאלאמי ממנידי אמת, שהוליכו כמה פעמים לארץ ישראל מן בית חיים הישן. והגידו ממנו בשעת מעשה. אך גם אני בזה מן קמני אמנה, הייתי כמו מאמין ואינו מאמין, כיון שלא נמצא כך מפורש בש"ס.

אמנם בשנת תרנ"א, בזמן פטירת מורי חמי זצ"ל, הייתי אז בחברון ת"ו שובת בשבת באכסניא של מחותני הרב וכו' מו"ה שמעון מנשה [חייקין], הרב דחברון זצ"ל.

ובערב שבת כבר באה מן הגג עורב גדול על בשורה לא מוכה, כעין גיטין מה, אשר לא שכיח שם, בפרט בקיץ יו"ד אייר. וגם זה פלא, כי דרכי היה לנסוע לחברון ת"ו רק באלול, איך איתרמיה לי התם באייר בימי ספירת העומר כן. ובחדר אשר לנתי בשבת היה דולק נר אחד מוכן להאיר כל הלילה, ונכנס דרך חלון קטן, ציפור, וכבה את הנר שבת בכנפיה, ונשארתי בחשכה ונבהלת, כי אין כסדר עולם ולא אתרמי לי כן מעולם.

אך באותו שבוע, כאשר הייתי מונח אצל חלון, ומנהני היה בהיות גם אצל חלון ביתי בירושלים ת"ו, לפעמים בלילה היו מוליכין בר מינן דרך התם להוליכם להר הזיתים לקבור הבר מינן, אם שמעתי כן בזמן כאשר אי אפשר לרוץ ללויה, הייתי נוהג לרחוץ הידים לילך ללויה רק ארבע אמות בבית, דרך הליכתו מניה וביה, ולחזור. כן הייתי מורגל.

ושם כאשר באמצע לילה שמעתי לוייה גדולה נוראה, גם קברנים עם הכלים מקשקשין שמעתי, כאשר הוליכו עם המטה בנהוג, והוליכו כן במהומה ועם חיל גדול רבה אל מערת המכפלה. וחשבתי כי זאת הלוייה בלי ספק של אדם גדול הוא בפשוטו בהמון רב. ומהרתי לרחוץ ידי כדי ללוות ארבע אמות לפי תומי. ותמהתי, מי אשר יש לו לוייה גדולה כזאת שלא נשמע מקודם כלום בעיר, והיתכן שלא היו מודיעין ממנו למחותני הרב מרא דאתרא. וגמרתי בלבי כבוקר אור לדרוש על הדבר, ודרשתי וחקרתי בבוקר ולא ידע אדם כלום. ולא עוד, נזכרתי כי טעות גדול טעיתי, כי אני הלכתי ללויה לצד מערת המכפלה שהיא בדרום העיר, והבית החיים שם הוא לצד צפון, לא ראי זה בראי זה. ולא ידעתי לפותרו, כי אמרתי כלום חי מכחיש את החי, את אשר בעיני ראיתי וטרחתי בו. ואחרי עברו שבועיים נתודע לי מן פטירת מורי חמי זצ"ל, אשר חי' אז באותו זמן ממש. אמרתי: אכן נודע הדבר למפרע. ושוב מצאתי כן בילקוט ראובני (פרשת חיי שרה) כי צדיקים מוליכים דרך מערת המכפלה אל אבות עולם, זיע"א.

ולדעיר, שהגם כי הגרע"י שלעזינגער כותב כי עצם עניין ההעברה אינו מופיע בש"ס, הרי שכבר הראנו בראש דברינו אמת מדברי חז"ל בפרקי דרבי אליעזר, שם מפורש כן בשפה ברורה, והוא מוחלט לאין ספק.

רבי מרדכי פעשים

הרה"ק רבי יהודה צבי מסטרעטין התייחס לתעלומת קברו הנעלם של זקנו רבי מרדכי פעשים [=בן פעשא], רבה של העיר נארויב, וקבע כי הקבר הלך לארץ ישראל!

הנה כך מסופר בספר 'דגל מחנה יהודה' (עמוד ג, אותיות ה-ו):

"הרה"ק ר' אברהם בר' אברהם הנ"ל הוליד בן לעת זקנתו ונקרא שמו בישראל: מרדכי. והאיש מרדכי היה הולך וגדול ושמו הולך בכל המדינות כי היה צדיק וקדוש והיה נקרא ר' מרדכי פעשים, והתנהג ברכנות בעיר נאראויב. ודרכו היה אשר כל ימיו היה יושב בתענית... ואחר זה הלך הקדוש הנ"ל לבית עולמו וקברו אותו.

ואחר זה נעלם הקבר שלו ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה. ונכדו הוא א"י מה"ר יהודה צבי מסטרעטין ז"ל אמר, אשר הקבר שלו הלך לארץ ישראל".

התייחסות נוספת לשמועה זו, אם כי מבלי לפרט את האומרים כך, מופיעה בהקדמת הספר 'שארית יהודה' (לעמבערג תרס"ט):

"הקדוש, מלאך אלקים, הנקרא רבי מרדכי פעשים זל"ה אשר דרכו היה אשר כל ימיו היה יושב בתענית והיה הולך מביתו לבית המדרש מעוטף בטלית ומוכתר בתפילין... וכאשר נסתלק נעלם קברו ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה. ואמרו שקברו הלך לארץ הקדושה".

א"א, שלמרב הפלא, מתברר כי לפחות פעם אחת היה הרה"ק רבי יהודה צבי מסטרעטין על קבר זקנו הנ"ל גם לאחר שהוא נעלם! וכך הובא בספר 'דגל מחנה יהודה' (שם,

אות ז):

"פעם אחת היה הרה"ק מהרי"ץ מסטרעטין זל"ה נוסע מעיר פאמארין דרך נאראיב בימי החורף, שהיה שלג גדול. וכאשר בא לעיר נאראיב אמר, שרצונו לילך על הציון של א"י הקדוש ר' מרדכי פעשים. והלך על הציון. ואנשי העיר כששמעו שהוא הולך על הציון הלכו אחריו למען יראו המקום והקבר של הקדוש הנ"ל. כי כמה פעמים חפשו כל הבית עלמין ולא ידעו איה מקום מנוחתו. וכאשר בא להבית עלמין ראו כל אנשי העיר שהרה"ק מהרי"ץ הולך אצל קבר אחד וקראו המצבה שהוא של הרה"ק ר' מרדכי פעשים. ויהי זאת לפלא בעיניהם. וכאשר הלך הרה"ק מהרי"ץ משם הלכו כל אנשי העיר אחריו. ואחר כך תיכף חזרו להבית עלמין למען לציין את מקום הקבר. וכאשר הגיעו לשם לא ראו שום היכר ושום סימן מהקבר והמצבה ויהי לפלא".

צדיקי העיר לובלין

הרה"ק רבי מנחם מנדל מקאצק היה מתרעם על אלו ההולכים לבית הקברות שבעיר לובלין, שכן הצדיקים הממונים שם אינם מצויים שם כלל ועיקר.

וכך הובא בספר 'שיח שרפי קודש' (מערכת הרה"ק מקוצק):

"אדמו"ר מסאכטשוב זצ"ל סיפר: כי הרבי מקאצק אמר והתרעם על מה שהעולם הולכים על קברות הצדיקים דבית העולם דלובלין כי כבר אינם עוד"

מקור הדברים הוא מדברים שנשמעו מפי הרה"ק החוזה מלובלין, והוא שהוסיף ואמר שעם כל זאת, יש יוצא מהכלל והוא: הרה"ק רבי שלום שכנא מלובלין, הלוא הוא חותנו של רבינו הרמ"א, שנסתלק בשנת שי"מ.

וכך הובא בספר 'שיח שרפי קודש' (מערכת החוזה מלובלין, ויעוין שם בהגהה שהרחיב בפרטי מקומות הקבורה):

"הרה"ק החוזה מלובלין זצ"ל ציוה שיקברו אותו רק אצל הרבי ר' שכנא זצ"ל, כי כל הקדושים שנקברו בלובלין אינם בלובלין רק הרבי ר' שכנא זצ"ל, לפי שהיה רב לובלין ומונה בלובלין.

ושמעתי אשר אחרי פטירתו חפצו לקברו אצל גאון וקדוש אחד, ולא הניח הרב מלובלין הנקרא 'ראש הברזל', ותפס הרה"ק ר' נפתלי מרופשיץ זצ"ל המרא וחפר קבר שלא במתכוין, לא רחוק מקבר הרבי ר' שכנא זצ"ל.

ושמעתי טעם על מה שאמר הרבי מלובלין שכל הגדולים שנקברו בלובלין המה כבר בארץ ישראל חוץ מרבי ר' שכנא שהוא עדיין רב שם, כי המנהג שמה בעת קבורת הרב אומרים החברה קדושה שמסלקין אותו מהרבנות ומכבלין את כתב הרבנות ואצל הרבי ר' שכנא שכחו מלכבד הכתב רבנות, על כן הוא עדיין רב בלובלין.

כתוצאה מכך שהרה"ק רבי שלום שכנא הוא נותר במקום קבורתו שבעיר לובלין, היה קברו מקום תפילה לדבר ישועה ורחמים. וכל הביא הרה"ג רבי אריה מרדכי רבינוביץ בספרו 'זכותא דאברהם' (נחלי אמונה, עמוד צג אות ה):

"שמעתי מאמו" ר' הנה"צ מאסמראווי זצלה"ה, שפעם אחת היה בלובלין וביקר את הרה"ק רבי לייבל'ה אייגער זצלה"ה. וביקש הרה"ק הנה"ל ממנו שיאכל עמו אכילת ערב, כי דרכו בקודש היה לגמור תפלתו בלילה.

באמצע האכילה נשמעה קול צעקה על שריפה גדולה שפרצה סמוך לבית הרה"ק הנה"ל, והשריפה נתגברה מאוד עד שהיה חשש גדול שתתפשט על הבנין של הרה"ק ר"ל אייגער ז"ל. אז ציווה הרה"ק רבי לייבל'ה לקחת השולחן שאכלו שניהם עליו ולהעמידו בהחצר. וכן עשה המשמש בקודש, והיו יושבים בחצר אצל השולחן. וכאשר שמנחנו של הרה"ק הנה"ל היה להחזיק על השולחן שלו נרתיק של כסף אשר בו היתה מונחת מזוזה, ציווה להביא לו גם המזוזה בנרתיקה להיות מונח על שולחנו.

וקודם ברכת המזון באו אנשים לשאול: מה לעשות להשריפה, אשר אין באפשרות לבנות אותה, וחלילה הכל בסכנת. אז ציווה הרה"ק רבי לייבל'ה אייגער זצ"ל לילך להקבר של הרבי ר' שכנא ז"ל ולאמור על קברו, שהוא הכביח להיות מנן על לובלין. והלכו מנין לשם ואחר כך נתכבדה האש והשריפה נפסקה. וברכו ברכת המזון.

ופתאום בא הנה"ק רבי צדוק הכהן זצ"ל ושאל מדוע ציווה לשלוח מנין להקבר של הרבי ר' שכנא ז"ל, הלא בעל ההבטחה היה הרבי ר' שעפמיל ז"ל, והיו צריכים לשלוח אליו. והשיב הרה"ק רבי לייבל'ה, כי הוא יודע בקבלה שכל הצדיקים הועברו לארץ ישראל וכשרצו להעביר גם את הרבי ר' שכנא אמר שהוא רוצה להשאיר בלובלין למען להנן על העיר לכן שולחים אליו על כל דבר שלא יבוא, זי"ע.

הרה"ק רבי שמלקא מניקלשבורג

אם עד כה הראנו באצבע אודות הצדיקים שעלו לארץ ישראל, הנה יש צדיקים שאחר פטירתם עלה גופם למרומים.

כך כתב הגאון רבי צבי יחזקאל מיכלזאהן, רבה של פלונסק, במכתבו הנדפס בראש הספר 'נפלאות הרבי' (אות ה):

"וּשְׁמַעְתִּי מַרְבִּי גָדוֹל, כִּי בַעַת שְׁלֹמֹד הַרְבֵּי מְלֻבְלִין וְצִלְלָה"ה בִּילְדוֹתוֹ בִּישִׁיבַת זְקִינֵי הַרְבֵּי ר' שְׁמַעְלָקָא מְנִיקְלִשְׁבוֹרֵג זי"ע הִיָּה לוֹ עוֹד חֵבֵר אֶחָד מִמְדִּינַת רוֹסִיא שְׁלֹמְדוֹ יַחַד אֲצֵל רַבֵּם הַרְבֵּי ר' שְׁמַעְלָקָא זי"ע וְהָיוּ אוֹהֲבִים גְּדוֹלִים, וּבִשְׁנַפְטָר זְקִינֵי הַרְבֵּי ר' שְׁמַעְלָקָא הִיָּה הַמְנַהֵג שֶׁל אוֹתוֹ גָּדוֹל וְצָדִיק, חֲבִירוֹ מְרוֹסִיא, לְנִסּוֹעַ בְּכָל שָׁנָה לְנִיקְלִשְׁבוֹרֵג עַל יוֹם הַיָּאָר צִיִּיט עַל קִבְרוֹ שֶׁל רַבֵּי הַרְבֵּי ר' שְׁמַעְלָקָא, וּבְכָל עֵת עֹבֵר בְּדֶרֶךְ נִסְעָתוֹ אֶת עִיר לֻבְלִין וְהִיָּה אֲצֵל הַרְבֵּי וְצִלְלָה"ה. בֵּן עֲשֵׂה ח' שָׁנִים. אַחֵר כֵּךְ אָמַר לוֹ הַרְבֵּי וְצִלְלָה"ה בְּבוֹאוֹ לְלֻבְלִין בְּדֶרֶךְ מִסְעוֹ, כִּי לְמוֹתָר וּלְמִגֵּן מִרְחָתוֹ לְנִסּוֹעַ לְנִיקְלִשְׁבוֹרֵג עַל קִבְרוֹ שֶׁל רַבֵּם, כִּי מַעֲתָה וְהִלָּאָה לְקַח אוֹתוֹ לְמָרוֹם מִהַקְבֵּר עִם גּוֹפּוֹ הַקְדוֹשׁ וְאָמַר בּוֹהַ הַלְשׁוֹן: מַעַן הָאֵם עִהֵם אֲרוּיִם גִּינִימַעַן אֵין הוֹמַמֵּל אֲרִיִּין מִיט זִיִּין הִיִּילִיגִין גּוֹף".

וְרָאָה, זֶה פֶּלֶא אֲשֶׁר הֵבִיא בַסֵּפֶר 'מִסְעוֹת יְרוּשָׁלַיִם' אוֹדוֹת עֲנִיִּין זֶה שֶׁל עֲלִיַּית הַצְדִּיקִים אַחֵר פְּטִירָתָם לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, שֶׁהִגָּה"ק בַּעַל הַמְנַחַת אֶלְעִזֹּר מִמוֹנְקָאטִשׁ סִיפֵר כַּעֲיֵן זֶה עַל הַרְה"ק מְנִיקְלִשְׁבוֹרֵג, אֵלֶּא שֶׁסִּתְּמוּ וְלֹא פִירְשׁוּ כּוּוֹנְתָם, וְזֶה לְשׁוֹנוֹ שֵׁם (מֵאִמֶּר סֵדֶר יוֹם יָא, אוֹת ו):

"וּמַעֲיֵן זֶה סִיפֵר רַבֵּינוֹ אֲשֶׁר שָׁמַע מֵאֵת הַרְה"ק מִשִּׁינְאוּוֹא זי"ע בִּשְׁם הַחוּזָה הַקְדוֹשׁ מְלֻבְלִין זי"ע עַל הַגָּה"ק הַר"ש מְנִיקְלִשְׁבוֹרֵג זי"ע אֲשֶׁר אֲבַמ"ל".

וְהִגָּם שֶׁבַסֵּפֶר זֶה מִיָּאֵנוּ לֹמַר אֶת קִבְלָהּ זֶה בִּשְׁם הַחוּזָה מְלֻבְלִין, הִנֵּה מִצָּאֵתִי אֶת הַדְּבָרִים מְפֹרָשִׁים, וְהוּא קִבְלָהּ בִּיד כ"ק אֲדַמּו"ר מִמוֹנְקָאטִשׁ שְׁלִיט"א מֵאֲבוֹתָיו, שֶׁהִטְעֵם לִזֶּה הוּא מִפְּנֵי תְנוּעַת הַהִשְׁכָּלָה שֶׁעֲשֵׂתָה שְׁמוֹת בְּמִדִּינָהּ זֶה. וְכֵךְ הוֹבֵא בַסֵּפֶר 'קִימוֹ וְקִבְלוֹ' (ח"א עֲמוּד שֶׁסו):

"בְּאַחַת הַשָּׁנִים אִיקְלָעוּ בַּחֲדָשֵׁי הַקִּיץ, מִרְן הַגָּה"ק בַּעַל מְנַחַת אֶלְעִזֹּר וְצ"ל וְהִגָּה"ק בַּעַל חֻקֵּי יִצְחָק מִסְפִּינְקָא וְצ"ל, לְאַחַת מִעֲרֵי הַמִּרְחָץ בְּמִדִּינַת דִּיטְשְׁלָאָנֶה. וּבְכָל יוֹם וְיוֹם הִלְכוּ לְטִיִּיל בְּצוּוֹתָא. פַּעַם אַחַת, בְּיוֹם מִן הַיָּמִים, אִירַע כִּי הַגָּאוֹן הַחֻקֵּי יִצְחָק לֹא בָא לְטִיִּיל עִם מִרְן הַגָּה"ק מִמוֹנְקָאטִשׁ בְּדֶרֶכָם. לְמַחֲרָתוֹ, כֹּאשֶׁר שׁוֹב בָּא, שָׁאֲלוּ הַמְנַחַת אֶלְעִזֹּר: מִדּוּעַ לֹא בָא אֲתָמוּל. וְעֲנָהוּ הַחֻקֵּי יִצְחָק, כִּיִּין שֶׁהָעִיר נִיקְלִשְׁבוֹרֵג קְרוּבָה לְכָאן, אֲמַרְתִּי אֲלֵכָה לְהִשְׁתַּמֵּחַ עַל צִיּוֹן קִדְשׁוֹ שֶׁל רַבֵּינוֹ הַקְדוֹשׁ הַרְבֵּי ר' שְׁמַעְלָקָא וְצ"ל. אָמַר לוֹ הַמְנַחַת אֶלְעִזֹּר: יֵשׁ לָנוּ בְּקִבְלָהּ מֵאֲבוֹתֵינוּ הַקְדוֹשִׁים, כִּי יַעַן אֲשֶׁר הִשְׁכָּלָה הָאֲדוּרָה גְּבִרָה בְּמִדִּינָהּ זֶה, עַל כֵּן עָלָה גַם גּוֹפּוֹ שֶׁל רַבֵּינוֹ הַרְבֵּי ר' שְׁמַעְלָקָא לְשָׁמִי מַעַל, וְלֹא נִשְׁמַתּוֹ לְבַד, כִּי אֵין רְצוֹנוֹ לְהִמָּצֵא כֹאן".

יָגִיד עֲלָיו רַעֲיוֹ

גַּם זֹאת מֵהֲרָאוּי לְהַסְמִיךְ לְכָאן: צָדִיק אֲשֶׁר יָצָא מִקִּבְרוֹ וּפָנָה לְקִבְרֵי סְמוּךְ בָּאוֹתוֹ בֵּית הַקְּבֵרוֹת! וְכֵךְ הוֹבֵא בַסֵּפֶר 'שְׁמוּעוֹת וְסִיפּוּרִים מִרְבוֹתֵינוּ הַקְדוֹשִׁים' (ח"ב אוֹת קֶפֶה):

"לְמִשְׁרַד שֶׁל הַחֲבֵרָא קִדְשָׁא שְׁבַקְרָאָא נִכְנֵם אֲבֶרֶךְ צַעִיר וּבִיקֵשׁ לְדַבֵּר עִם הַגְּבָאִי, שְׂרוּצָה לְקִנּוּת לוֹ מְקוֹם בְּבֵית הַקְּבֵרוֹת, שִׁיחִיָּה לוֹ מִן הַמוֹכֵן לְאַחֵר אֲרִיכוֹת יָמָיו. וְאָמַר שֶׁהוּא רוּצָה אֶת הַמְּקוֹם עַל יַד קִבְרֵי שֶׁל מַחְבֵּר סֵפֶר 'מִגְלָה עֲמוּקוֹת' וּמוֹכֵן

לשלם כסף רב, ונקב סכום כזה שהגבאי נודעוץ לשמוע סכום גדול כזה. ואף שמוכן שמקום חשוב כזה אין מוכרים בשביל כסף אפילו בסכום גדול, כי הוא מקום קדוש וראוי רק לאיזה צדיק מפורסם שיהיה כמו המגלה עמוקות, אבל סכום הכסף שהציע משך את לבו והתחיל לחשוב על זה, כי היו הרבה דברים בבית הקברות הצריכים תיקון, וגם גדר חדש, שכל זה עולה הרבה כסף, ועכשיו בכסף רב כזה יוכל לסדרם.

הוא התבונן על האברך שהינו צעיר לימים, ובדרך הטבע עד פטירתו יארך הרבה זמן, ולמה לו לחשוב מה שיהיה אחרי הרבה שנים, ונתרצה ומכר לו את המקום שביקש. קיבל את הסכום ונתן לו את שטר המכירה. אחרי זמן קצר נכנסו להגבאי אחדים מאנשי החברא קדישא וסיפרו, שבאו להודיע שנפטר צעיר אחד אלמוני, ושואלים מהגבאי, באיזה חלקה לחפור עבורו קבר.

לאחר ששאל את השם של הנפטר ויחה שהוא הצעיר שקנה את החלקה. העולם חשך בעדו. מה יעשה עתה האם באמת יקבור איש אלמוני על יד המגלה עמוקות בעד בצע כסף, הרי כל העיר תרעש, ולא ידע מה לעשות.

לבסוף גמר בדעתו שלא יספר ולא ידבר על זה. ואמר להם לתת לו מקום רגיל באיזה חלקה. והם עשו כמו שאמר, וקברוהו שם.

אחרי כמה ימים והנה האברך הצעיר בא בחלום אל הגבאי ותובע אותו לדין, ודורש בכל תוקף להעבירו לקברו אשר קנה בכסף מלא.

הגבאי נבחל, הלך אל הרב, סיפר לו את כל הענין, ושאל מה לעשות. ענה הרב, שבאם יבוא אליך שנית שלח אותו אלי. וכן היה, הוא בא שנית באותה דרישה, וענה לו שילך לרב. הרב אמר לו: שמע אדוני, אתה מבין שמקום על יד הצדיק כבעל מגלה עמוקות אי אפשר להניח איש פשוט, הרי זה יהיה בזיון לצדיק ואסור לעשות ככה והיה זה מקח טעות, הכסף הרב העבירו על דעתו, ואם באמת ראוי אתה להיות שכן קרוב ליד הצדיק, כי הרי איננו מכירים אותך, בא בעצמך לשכב שם, לאחר שאנחנו רק נחפור שם. ונתרצה האברך הנפטר.

למחרת התקינו קבר ליד קברו של המגלה עמוקות. ולאחר כמה ימים מצאו שהאברך שוכב בקבר זה והקבר הראשון היה ריק. אז כולם הבינו שזה היה אחד מגדולי הצדיקים. על מצבתו כתבו 'יגיד עליו רעו' וד"ל.

את סיפור זה הוא מסיים: "זאת שמעתי מהרב סגל שראה את המצבה בקראקא, ושם מפורסם סיפור זה".

הראשית חכמה יצא מקברו

מענין לענין נעתיק כאן גם סיפור נדיר אותו הביא בספר 'מעשה צדיקים' (כלפון, סימן שיב) אודות הרה"ק רבי אליהו די וידאש, בעל 'ראשית חכמה' אשר יצא מקברו שבעיר חברון:

"מעשה בהרב יצחק אוולאי ז"ל, בן הרב הנזכר, וכשהיה קטן, פעם אחת היה מחפש בכתבי אביו שהיה מקובל גדול, ומצא בתוכם כתוב שזה השם אם יכתוב אותו ויניח אותו על המת יחיה וידבר עמו כל מה שירצה, ואם ישים אותו על הקבר יצא לו המת וידבר עמו. ומה עשה רבי יצחק? כתב זה השם והלך לבית החיים והקבר שמצא לפניו הוא קברו של הרב אליהו די וידאש, בעל 'ראשית חכמה' ז"ל, והניח השם על הקבר ותכף נבקע הקבר ויצא לו רבי אליהו.

ובראות רבי יצחק אותו נתבהל ונפל לאחוריו ונתעלה, ונפל לארץ כמת. ובאותה שעה היה רבי אברהם מתפלל במנחה, ותכף חלץ תפיליו ויצא במרצה, וכל הקהל כאשר ראו בן תמהו וילכו אחריו לראות מה היה המעשה. ויבא רבי אברהם ז"ל לבית החיים וימצא את בנו נופל כמת, והמת עלה ועומד בתוך הבקע. ומיד הסיר השם מעל המת והניח אותו על בנו ועמד, והרב בעל 'ראשית חכמה' ז"ל חזר לקברו. ולקח רבי אברהם את בנו וחזר. והיה רבי אברהם מצטער שלא דבר עם הרב בעל ראשית חכמה.

ועוד היום הבקע של הקבר פתוח, וכל מה שבונים אותו חוזר ומתבקע, כך שמעתי ממורי הנזכר יצ"ו.

אגדה זו מתכתבת עם המציאות שאכן במשך שנים רבות היה גל אבנים מציין את מקום מנוחתו של ר"א די וידאש. אולם חובה לציין שבשנת תרפ"ט נבנתה מצבה גדולה על מקום מנוחתו, והיא שרדה מבלי להתבקע עד תחילת שנות הת"ש, אז החריבוה הערבים. גם כהיום הזה, מקום מנוחתו שלם מבלי כל בקע.

אחד מרבני אונגארין

במרם נחתום את פרק זה נעתיק סיפור נוסף על החלפת קברים, אשר שמות בעלי המעשה לא פורשו בו. וכך הובא בקובץ 'נחלת צבי' (גליון 1 עמוד קעא):

"יש לי לציין עובדא מזעזעת ואמיתית, מה שהיה מספר הרה"ח המפורסם ר' זלמן קורין זצ"ל מראשוני המחנכים בבני ברק ת"ו ומגדולי חסידי קרלין שבצעירותו שמע סיפור זה מאיש צפת (אמר שמו) שהיה נוכח בכל הסיפור הנורא הזה שקרה לערך לפני מאה שנה מעכשיו. וכה סיפר:

שהיה איש אחד (אמר שמו) משוב פלוני (אמר שם המקום) שבא מארץ חונגריה לעת זקנתו לעיה"ק צפת כדי לחיות בו שארית ימיו ולמות בתוככי ארץ הקודש. והי' עשיר גדול בארץ מגוריו. וכדרך העולם כשהולכים על דרך ולא יודעים לכמה זמן לקח עמו צרור גדול עם כסף סכום עתק שיספיק לו עד מאה ועשרים שנה, לבטחון שלא יאבד ולא יגנב לו כספו ממנו כל צורו בתוך תכריכו אשר הכין לעצמו ולקח עמו מהונגריה.

לפני פטירתו, כשראה שהגיע עתו צוה בצוואתו לכמה מידידיו שיודיעו לבנו אשר נשאר לגור בשוב הנ"ל בהונגריה שנסתלק, והוא במח יבוא לכאן לקחת כספו

שנשאר לו. בהגיע היום אשר למשפטך עמדו היום כי הכל עבדיך ונסתלק האיש לבית עולמו, החברה קדישא לקחו תכריכו וקברוהו עם תכריכו אשר הכין לו ולא הבחינו בכלום. וגזירה על המת שישתכח מן הלב ונשכח זכרו.

ויהי היום, לאחר כמה חדשים כאשר נודע לבנו פטירת אביו שם פעמיו מיד להגיע לשערי ארץ ישראל ולעיה"ק צפת, שהרי השאיר לו אביו צוואה גם בארץ מגוריו שמטמונו וצרור כספו אשר לוקח לארץ ישראל יטמין בתכריכו ובכוא עת פקודתו ימצא כל רבושו אשר ישאיר אצל החברה קדישא. בהגיעו לשערי עיה"ק צפת הלך להחברה קדישא ואמר להם כי הוא בנו של הנ"ל ומבקש צרור הכסף שהשאיר אביו ואשר הטמינו בתכריכו ובוודאי אתם מצאתם אותו. החברה קדישא ענתה שהיא לא מצאה כלום ולא יודעת מכל הסיפור המוזר הזה.

במובן שבן הנפטר הנ"ל שם פעמיו לבית דין של הגאון רבי שמואל הלר וקרא את הנהלת חברי חברה קדישא לדין תורה. כנ"ל הוא טען שאביו השאיר סכום עתק בתכריכו וצוה עלי לבוא מיד אחר פטירתו כדי לקבל כספו, ולא יתכן שהחברה קדישא לא מצאהו בשעה שהלבישו את אביו בתכריכו, ובוודאי גנבוהו החברים ועשו ביניהם חילוקא דרבנן. הרבנים ששמעו את דבריו נחרדו לשמוע דברי לעז על החברה קדישא כולה שנציגם טוען שלא יעלה על לב לחשוד את החברים שמעלו בתפקידם הקדוש. הם לא ראו כלום ולא הבחינו בתכריכים שיש שם קשור צרור כסף, ובוודאי שלא לקחוהו לעצמם.

הבית דין דן בנושא ופסקו במעמד שניהם שאין ברירה רק לפתוח הקבר ולבדוק אולי ימצא תמצא הגניבה בתוך התכריכים ונעלמה מעיני חברי החברה קדישא בהתעסקותם עמו. גם החליטו הבית דין שיקבעו יום מיוחד אחר שבוע ימים לפתוח הקבר, ושיהיה זאת במעמד כל אנשי העיר עם בקשת מחילה וסליחה מן הנפטר. ותיהום כל העיר על פסק זה אך את הנעשה אין להשיב, ויקוים.

בהגיע היום המיוחד וכל אנשי העיר באו על בית החיים של עיה"ק צפת. ביניהם היו האנשים שזה עתה, בזמן האחרון, בשבועות האחרונות, הגיעו לשערי ארצנו הק' ולעיה"ק צפת, וכפי שהי' אז המנהג שעלו יהודים רבים, אולי מאות לשנה, לחיות סוף שנותיהם בארץ הקודש, ובעיקר בצפת, ולמות בה מות קדושים. במעמד כל אנשי העיר פתחו הקבר והנה לתדהמת כולם כאשר רק פתחו והורידו התכריכים וניסו לחפש בתוכם אולי ימצא הגניבה, התחיל הבן לצעוק ושוב להאשים את החברה קדישא: מה קורה כאן, זה בכלל לא אבי, ובוודאי זה לא קברו, פה בוודאי לא ימצאו הגניבה, שוב הם עושים עוולות ומקרה זה מוכיח על כולו באיזה רשלנות הם עובדים והם לא נאמנים, היתכן שעל המצבה כתוב שם אביו ובתוך הקבר קברו מישהוא אחר, לאבי לא הי' זקן ולא היה צעיר, שחור וכדומה. כמובן שנהיה כהלה גדולה והרבנים קראו לאיש החברה קדישא שהיה המטמין של הנפטרים ואת אלו שעשו המהרה ובדקו ואמרו להרבנים: מה נאמר ומה נדבר, מה שהבן צועק הם דברים של אמת. אנחנו

מאשרים שזה לא האיש שאנו הטמנו כאן. ברור מעל כל ספק שאנחנו הטמנו כאן את הנפטר הרשום על המצבה. אך מה שקרה כאן שבמציאות הוא אחר, אינם יכולים להבין ולהסביר.

הרבנים שאלוהו: היתכן, אולי טעות היה בידכם, היה שני נפטרים באותו יום והכנסתם השני כאן ורשמתם על המצבה שם הראשון או שטעות היה בידכם בעת סידור המצבה. ואמרו: לא ולא, לא היה עוד נפטר באותו יום וברור כשמש שהכניסו את הנפטר הרשום על המצבה לתוך חלקת קבר זה, ורק לאלוקים פתרונים.

בינתיים רעשו אמות הסיפים של העיר ודשו בה כל המשתתפים, והרבנים דנו בנידון בדת מה לעשות. באו ונגשו הרבה מן הנאספים לראות מקרוב מה קרה, אולי הם יזהו את צורת הנפטר מי הוא ויבוא הפתרון לכל המאורע המראני הזה. בין המתקדמים ובאים היה אחד (אמר שמו) שגם הוא ניגש לראות את צורת הנפטר והוא היה מאותן היהודים שהגיעו זה עתה בימים האחרונים להתיישב בעיה"ק צפת מהונגריה. בראותו צורת הנפטר נפל חלשות והודעוץ מפחד ומורא. ואמר מרוב התרגשות: רבנו של עולם, הרי זה הנפטר אני חברתי טוב, הוא היה הרב ואב"ד של קהלה זו וזו בהונגריה (אמר שמה), מקום בו זכיתי להיות כמה וכמה פעמים, ולא רק שהכרתי את הרב אישית אלא שאף זכיתי להיות בחלוייתו שהיה כמה ימים ממש לפני עזבי את ארץ מולדתי הונגריה. שוב כשנרגע קצת מהתרגשותי שוב נסער ושאל: מה פגם הרב הגדול שהוציאוהו מקברו ואיך בכלל הגיעו עצמותיו מהתם להבא. הוא לא שמע כלל שיש אפילו מחשבה להביא עצמותיו לארץ ישראל, והרי קברוהו שמה.

בשמעם זאת הרבנים מיד קראו להתעוררות לכל הנאספים והתחילו לומר דברי כיבושין והסבירו פשר המאורע, שכנראה מי שראוי להטמן בארץ הקודש אף אם נסתלק בחו"ל מוליכים אותו המלאכים לשם, וזאת מה שקרה להרב הנוכח מקהילת פלוני בהונגריה שהגיעו עצמותיו לארץ ישראל ונטמן כאן, אף שבפועל ממש קברוהו שם. ובוודאי גם להיפוך כן הוא. כיון שמצאו במקום זה על מצבת הנפטר שנפטר בצפת את הנפטר הרב הנ"ל, בוודאי התחלפו והנפטר הזה אף שנפטר בצפת כיון שלא היתה לו הזכיה להיות טמן בצפת בוודאי הגיעו עצמותיו שוב לישוב הנ"ל בו כיהן הרב הנ"ל כרב ואב"ד.

ופסקו הרבנים לבן הנפטר: הרי אביך לא השאיר שום דבר מעזבונו כפי דברך לא ליתומים ולא לאלמנות וכדו', ובוודאי משום כך לא זכה להטמן כאן, רד סע לישוב הנ"ל בהונגריה ובקש מרב המקום דשם שירשה לך לפתוח הקבר, ובוודאי אחרי שתספר כל הסיפור מה שהיה כאן יתנו לך הרשות לפתוח את ציון הרב, ואולי שם תמצא את אוצר היקר שלך ברוך בהתכריכין. הוא נסע בחזרה להונגריה לישוב הנוכח. ולאחר ששמעו סיפורו החליטו בהתייעצות כמה רבנים לאשר את פתיחת הקבר של הרב הקודם. ואכן מצא שם את צורת אביו שנפטר בצפת עם מטמונו שהיה טמן ותפור בכיס בתוך בגדי תכריכיו. והיה לנס ולפלא לכל השומעים והרואים.

עד כאן סיפר הרה"ח ר' זלמן קורניץ זצ"ל מפי איש שאמר שמו וידע לספר כל הנ"ל באשר היה נוכח בכל הסיפור ידע מי היה הרב בהונגריה שזכה להממן בצפת, ואף מי היה זה שלא זכה.

כבדרך אנב נציין לשמועה משפחתית על רבי יהודה לייב פרוכטער מווישאוו אשר הגיע בחלום לאחר מידידיו, מיושבי ארץ ישראל, ואמר לו: "ידידי, וכי סבירי לכו שרק אתם יושבים בארץ הקודש, גם אנו שרויים בתוכה" (דרך הנשר ותורת אמת' לנכדו הרב אברהם יהודה שווארץ, עמוד נא, בהערות 'מראה כהן'), ושמה יש קשר בין הסיפורים.

מעשה נורא עם האדמו"ר רבי סיני מזמיגראד

במורדות הר הזיתים מצויה לה מצבה שבמבט ראשון אינה מסגירה את שונותה. המצבה נושאת את שמו של הגה"ק רבי סיני הלברשטאם מזמיגראד, בנו של הרה"ק רבי ברוך מגארליץ, בנו של רבינו מרן הגה"ק בעל דברי חיים מצאנז זיע"א.

גם אותם המביטים בנוסח המצבה הקצר והתמציתי: "פה מקום קבורה אשר נקנה למוצת הרה"ק בוצינא קדישא רבינו סיני הלברשטאם זצוק"ל, אב"ד ור"מ זמיגראד, זכותו יגן עלינו - המצבה ונוסחה נעשו על פי צוואת בנו כ"ק אדמו"ר רבי אריה ליבש הלברשטאם זי"ע", הקבור בצמוד למצבה זו, אינם בהכרח מבחינים בסגנון השונה במקצת מכל מצבה רגילה.

בודדים ממש יודעים שהגה"ק מזמיגראד נסתלק לבית עולמו בארץ גזירה, בערבות סיביר הרחוקה, לשם הוגלה על ידי השלטונות הסובייטים. היה זה ביום כ"ו תמוז שנת תש"א, ובניו קברוהו בתוך יערות העד שעל יד עיירת 'מאלי אטלים' שבמחוז אומסק, מהערים הגדולות בסיביר. בנסיבות המקום והזמן לא הוקם אוהל על קברו, ואפילו מצבה ראויה לא הותקנה. רק אבן קטנה העידה על צדיק וקדוש שנתבקש בישיבה של מעלה.

לימים גם נשתכח מיקומו המדויק של הקבר, ומקום מנוחתו כבוד לא נודע.

כיצד, איפוא, ייתכן שבירושלים עיר הקודש, בהר הזיתים, יהיה קבר עם מצבה בה יתנוסס שמו של הרה"ק רבי סיני מזמיגראד?

לא זו אף זו: מסורת היא ביד נכדיו של הגה"ק מזמיגראד אומרת, כי הוא עצמו התאונן על כך שמקום מנוחתו הוא בשימון דרך, מקום בו לא יעלו על קברו. וכך פירש את דברי הפסוק (שמות טז ג): "וַיֹּאמְרוּ אֱלֹהֵם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִי יִתֵּן מוֹתְנוּ בְיַד ה' בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּשִׁבְתֵּנוּ עַל סֵיר הַבֶּשֶׂר בְּאֶכְלֵנוּ לֶחֶם לְשֹׁבַע כִּי הוֹצֵאתָם אֶתְנוּ אֶל הַמִּדְבָּר הַזֶּה לְהָמִית אֶת כָּל הַקָּהָל הַזֶּה בְּרָעָב". וקשה, הלוא באותה מידה ימותו הן במצרים והן במדבר, ועל מה התרעמו? אלא, הסביר הרב, במצרים היה להם 'בית הקברות' ולאחר אריכות ימים ושנים היו הצאצאים עולים לקברי אבותיהם, מדליקים נר בעבורם ומתפללים לעילוי נשמתם. זו היא נחת רוח גדולה לנשמה. אך במדבר, טענו בני ישראל, הלוא אין מקום קבורה מסודר, מי יעלה לקברם ומי יתפלל לעילוי נשמתם?!

כך רמז הגה"ק מזמיגראד על כך שעתיד הוא להיקבר במקום נידח אליו לא יעלו ולא יבואו... אלא, שבאמור, מדהים להיווכח כי מקום קבורה נכרה לו בהר הזיתים.

את פשרו של ענין מופלא זה נעתיק מתוך כתביו של בן האדמו"ר רבי ארי' לייבוש מזמיגראד, בנו הצעיר של הגה"ק רבי סיני, אשר כפי החקוק על המצבה היה היום של הקמת הקבר והמצבה. ואלו דבריו בקונטרס 'גבורות האר"י':

"לחיבת הקודש אמרנו להעתיק מה שהעלה על הכתב ב"ק מן אדמו"ר הגה"צ רבי חיים שליט"א, מעשה רב, האריך שהטריח עצמו הגה"ק רבי סיני זצ"ל ממכון שבתו בגן עדן, כדי שיוכלו בניו הקדושים לחקים ביתם נאמנה, ולהמשיך שלשלת הזהב לשם ולתפארה. הנה אחר פטירתו של הגה"ק רבי סיני זי"ע בא צו ממשלת רוסיה שיכולים לנסוע לעיירות של רוסיה, בכל מקום שירצו כמו מזרח רוסיה, ועל ידי גלגולין וכו' וכו' באו לארצינו ב"ק אאמו"ר הגאון שליט"א ביחד עם אחיו, הוא דודי הרה"צ ר' ישראל שליט"א, ואז היה עוד שנה קודם שנגמר המלחמה, שבאו מסיביר דרך פרוסיה, והיה עודם בחורים, ותיכף דיברו להם שידוכים ובאו בהתקשרות, אבל לא היה להם שום מבוא לעשות החתונות כי עוד היה העולם סגור.

והנה בתל אביב היה דר אז עוד מקודם שנת המלחמה חסיד מכ"ק זקני הגה"ק מזמיגראד זצ"ל שהיה אמיד ועושר, והיה לו אז גם בן שתי בתים גדולים בתל אביב אשר לקח שבר דירה מהם, ושמו היה ר' שמואל זיס ז"ל. ופתאום אחר איזה שבועות מחתנאים בא בבוקר לב"ק אאמו"ר הגאון שליט"א הרבני החסיד הנ"ל עם מלא פחד והדרת הכבוד והניח כסף שהיה סכום חשוב לצרכי החתונות על השלחן. ואמר: זה שהנני מניח היא רק 'דמי קדימה' על צרכי החתונות ומה שיחיה נצרך עוד אתן הלאה.

ישמע הרבי, כלילה זו ראיתי בחלום את הרבי זצ"ל זי"ע עם הקאפטין והשמריימל בבית מדרש גדול מלא אנשים, והוא היה עומד במקום אצל הארון הקודש, מקום שנראה שדרש דרשה. וכאשר ראיתי אותו רצתי אליו ליתן לו שלום, והשיב לי שלום. ושאלתי אותו: מה שלום הרבי. והשיב לי: דע, כי אני בארץ ישראל ולא כמו שאתה חושב שנקברתי בחוץ לארץ ושהנני שמח. ורציתי ליתן לו גפרורים, כי לקח ה'פייק צבוק' לעשן. ואמר לי: הלא אסור, וסכנה ליתן לנפטר שום דבר. ולא רצה ליקח.

ושאלתי אותו: איך הולך להרבי בעולם החוץ. והשיב לי: הלא אתה רואה שב"ה לא חסר לי כלום, אך הנני לקחתי אותך הנה, שתדע שהגיע זמן חתונת בני יחיו ולחודיע לך מה יש לך לעשות. ואמרתי לו: כמח הנני יודע ומשתדל לעשות עבורם כל מה שביכולתי, אך אל יחר אף הרבי שהנני מסרהב לשאול מה שברצוני לידע: מה הרבי אומר על המחנותנים החדשים של הרבי. והשיב לי תשובה. ואמר לי: דע כי אני רוצה שאתה תיסע לבני היקר מחמד נפשי ר' אריה ליבש שיחי' מאה ועשרים שנים, ותאמר לו שאתה מבטיח שתיתן כל הצמרכות על החתונות. וכן תקיים אח"כ.

ואני רוצה שכעת תבטיח לי זה, ואני אברך אותך בזכות זה עם אריכות ימים. ותיכף תבטחתי לו.

וְתִיכַף הקצתי עצמי ואני זוכר זה ונדמה לי בסדר שהרבי לפני והנני רואה אותו. והכל סיפר עם פחד והדרת הכבוד. וסיים דבריו: לכן יקח נא כעת הסכום הזה שהיה בביתי, ואני אתן כל מה שיהיה צריך. וכן קיים הרבני הנ"ל בשלמות. עד כאן מה שרשם אדמו"ר שליט"א.

וְעֵינַי שם שהמשיך וכתב:

"וּמִשּׁוּם עובדא זו קנה אחר כך רבינו שני חלקות אדמה בחר הזיתים בירושלים, בחלקת נאליציא, באותה השורה שנשמך אחר כך שם הרה"צ ר' נחום שלאף זצ"ל, האחת בעבורו ואחת בשביל אביו. ותנאי התנה עם החברה קדישא שלא יקברו אשה תשע חלקות מסביב, כמנהג בית צאנו שאין קוברין הנשים ליד האנשים. ובשנת תשנ"ח ובשנת תשנ"ט נסע איתי כמה פעמים לנחלתו, ופעם הבחין שקברו אשה סמוך מדאי למקום מנוחתו, על בן החליף מיד את מקום קבורתו, לאותו המקום שאיוה למנוחתו האחרונה ושם חלקת מחוקק ספון. וכמה פעמים והציעו לרבינו להשתדל להעלות עצמות אביו הקדוש כאשר באו מסיביר לארצינו הקדושה, לא הסכים רבינו לזה, באמרו שבלתי ספק אצלו שגופו כבר כאן".

לא להטריח את המלאכים בהובלת אדם עב בשר

עֵינַי זה שהצדיקים אחר פטירתם יוצאים מקברם בחוץ לארץ ועולים לארץ ישראל מצוי היה במסורת בית צאנו. וכך אכן כתב האדמו"ר רבי אריה לייבוש מזמיגראד, מהמקובל בידו מבית אבא, הגה"ק רבי סיני מזמיגראד, אודות מעשה נפלא שהיה עם זקנו רבינו מרן בעל דברי חיים זיע"א.

וְאֵלֹו דבריו בספר 'אריה שאג' (פרשת ויחי):

"וְשִׁמְעֵתִי מכ"ק אאמו"ר זצ"ל שסיפר, שהיה איש אחד, עשיר גדול ושמן. ובא לעת זקנותו ליקח עצה מכ"ק זקני הדברי חיים זי"ע: היות שהוא עשיר גדול, התיישב עצמו לנסוע לארץ ישראל לבלות זקנותו שם עם תהלים ועם מצוות, לעשות צדקה וחסד.

וּכְאֶשֶׁר נכנס, עמד בחדר של זקני אברך תלמיד חכם אחד שבא גם כן לשאול, אם לנסוע לארץ ישראל. ואמר האברך לזקני: היות שאין לי שום פרנסה, ואני עני ואביון... ושמה בארץ ישראל לא יכול להיות יותר עני, אם רק יקח מכולל רבי מאיר בעל הנם וכו', ויהיה שם כבולם ויעשה עבודתו עבודת הקודש שלו שם בשמחה. והשיב לו זקני, שהצדק עמו. ותיכף קרא להמשמש ר' משה יהושע ז"ל ואמר לו: כתוב מכתב לכולל רמב"ן שיתנו לו תמיכה חשובה, ושהוא תלמיד חכם וירא שמים, ואני אחתום.

והאיש הזקן הנ"ל שמע וראה כל זה. ואחר שהאברך הלך, בא הוא עם שאלתו הנ"ל. והשיב לו זקני הקדוש: למה לכם לנסוע לארץ ישראל, מה חסר לך פה, גם פה יכולים לעשות מצות ומעשים טובים, ועוד אתם יכולים לעשות מסחרים. אינני מסכים לדעתכם. האיש נעשה משתומם ואמר: תורה הוא ולימוד אני צריך. האברך שהיה לפני יהיה מוכרח ליקח שמה מן הכולל וכו', ואני ב"ה אתן שם עוד מה לעניים. למה הרבי לא מסכים שאסע?

השיב לו זקני זי"ע: אספר לך מעשה שהיה: פעם היה בעיר אחת איש אחד עשיר גדול. ובבואו לשנות הששים חשקה נפשו לנסוע לבקר לארץ ישראל, ונתוודע הדבר בכל העיר. והיה שם איש עני עם בני בית, ובשום אופן לא היה יכול להתפרנס עצמו, והיה אברך חשוב מאוד בעיר. ובשמוע את הנ"ל בא להאיש הנ"ל ואמר לו: היות שבכאן אין לי שום פרנסה, וכעת שמעתי שכבודו רוצה לנסוע לארץ ישראל על זמן קצר, ואני מבין שלכבודו קשה מאוד לנסוע לבדו, ובטח כבודו מכיר אותי בטוב שהנני איש נאמן, לכן עלה במחשבתי שאולי יתרצה כבודו שאסע עמו וישלם עבורי דמי הנסיעה, ועבור זה אני מקבל עלי לעשות עבורו בכל הדרך כל הענינים שיצטרך, ועל ידי זה אתוודע אם לפני האפשרות שאסע אחר כך עוד הפעם לארץ ישראל עם כל בני ביתי לדור שם ולהיות שם ככל עניי ארץ ישראל או לאו. האיש הנ"ל הסכים ונסעו ביחד.

באשר באו קרוב לארץ ישראל, והיה רק בשעה לנסוע עד יפו, התנפלו רוצחים על הספינה. העשיר הנ"ל הבין שמיד יבואו אצלו ויקחו כל כספו. והרהר בדעתו איך יוכל לחיות בלי כסף, וכן איך יסע בחזרה. לכן לקח במהרה מטבעות (הרענדלעך) של זהב ובלע כמה שהיה יכול, אבל אחר כך, עוד קודם שהגיעו ליבשה מת ל"ע על ידי זה. האברך עסק שיבוא לקבר ישראל בכל הכבוד שהיה יכול.

ואחר כך התחיל לעיין אם ארץ ישראל המקום עבורו. וראה שאין זה עבורו. והתחיל לקבץ פרוטה לפרוטה שיהיה ביכולתו לנסוע בחזרה, ובין כך ובין כך התיישב עצמו: הלא לא היה לי שום עוון אם אלך ואקח הכסף מה שבלע האיש שהבטיח לי ליתן לי את הסכום שאוכל לנסוע בחזרה, אדרבה יהיה לו עוד זה למצוה. הלך למקום קברו ופתח הקבר. אך מאד השתומם שראה ששם מונח איש אחר, אשר מכיר אותו מעירו, איש תלמיד חכם וירא שמים. ותיכף ביקש ממנו מחילה ושפך עליו האדמה כמו שהיה. וכמוכן שסופו אסף הסכום ובא לביתו. ובאשר בא נתוודע לו שהתלמיד חכם אשר ראה אותו קבור בארץ ישראל נפטר ביום שנקבר העשיר אשר הוא נסע עמו.

והנה העני הנ"ל בבואו מצא שאין כבר לחם בבית ובניו רעבים, ובחשבו כל היום מחשבות עלה בדעתו, היות שהאיש שאני נסעתי עמו נקבר בבירור בארץ ישראל במקום שקברתי אותו, ולקחו אותו והניחו שם התלמיד חכם הנזכר, אפשר שכמו כן באן, במקום שקברו את התלמיד חכם הנ"ל שראהו בארץ הניחו במקומו את העשיר

הנ"ל עם המטבעות של זהב, ושוב אפתח הקבר, והיה אם אמצא המטבעות שבלע יהיה זאת לזכות לו, שיהיה לי אותם ואפרנס בני ביתי הרעבים, והמה כבר הפקר ויאוש מהיורשים וכו'.

ולכן הלך להתוודע היכן קברו אותו. ואחר כך בחשבת הלילה הלך שמה וחפר ומצא במחשבתו, שהאיש מונח שמה. ולא איחר לעשות, ולקח את הסכין ופתח את בטנו של המת ונמל משם את המעות.

אחר שסיפר זקני את המעשה אמר לו: דעו כי מי שראוי להקבר בארץ ישראל, אוי מלאכים לוקחים אותו ומוליכים אותו לארץ ישראל וקוברים אותו שמה, ומי שאין ראוי אוי באים מלאכים ולוקחים אותו ממקום שקברו אותו וקוברים אותו בחוץ לארץ ומונח עד זמן תחית המתים.

לכן בין, האברך שראית הוא תלמיד חכם וירא שמים ורוח מאוד, ואם אחר כל עבודתו להשי"ת לא יהיה ראוי שישאר שם אחר מיתתו ח"ו אז יבוא מלאך ובקל יקח אותו לחוץ לארץ, אבל אתה איש שמן וכל הימים שקעת בעניני כסף, וכי תהיה ראוי להשאיר שמה אחר המות, ואם כן למה תטריחו את המלאכים בעבודה מאומצת כזאת ולא תשארו כאן עד זמן תחית המתים ותבואו לשמה על ידי גילגול מחילות ככל בני ישראל".

בין השיטין הוסיף האדמו"ר מזמיגראד והביא עניין נוסף, בו גילה טפח וכיסה טפחיים: "וגם אמר כ"ק אאמו"ר זי"ע, שגם בחוץ לארץ עצמה עושים כן. וסיפר מה שהיה בימיו, באיש שחשבו שהוא צדיק וקברו אותו אצל צדיקים. ואחר כך נתוודע מבח איזה סיבה שבאותו מקום מונח צדיק אחר. והרשע הלז נקבר בין רשעים. אינני מביא בכאן כל הסיפור עם הפרטים כדי שלא לבייש, ולא מה שמותר לדבר יכולים להדפיס, וד"ל".

ר' שניאור מדעמביץ

מהיות ודברי האדמו"ר רבי אריה לייבוש מושתתים על דברי אביו, הגה"ק רבי סיני מזמיגראד, אמרנו לבדוק האם אביו התייחס לענין זה בכתביו אשר ראו אור בשנים האחרונות. ואכן כך מצאתי בספר 'חמדה גנוזה' (ענינים שונים, עמוד רא):

"**בדעמביץ**, גר יהודי נגיד וחסיד בשם ר' שניאור, והיה בדעתו לנסוע לגור בארץ ישראל. ונסע לצאנו ושאל מכ"ק אא"ו [הרה"ק רבי חיים מצאנז] את חוות דעתו. וחשיב לו אא"ו שלא נכון בעיניו שיסע לשם. באותו מעמד, שאל לו איש אחר, אם יסע לשם. וציווה לו לנסוע.

שאל תיכף ר' שניאור לאא"ו: מדוע אליו ציוה לנסוע ולי אינו מסכים שאסע. וחשיב לו: הלוא ידוע שמי שאינו ראוי להיות נקבר בארץ ישראל, לא פעל כלום במה שקוברים אותו שמה, כי לאחר הקבורה נושאים מלאכים אותו בחזרה לחוץ לארץ.

והיות והאיש הזה הוא איש קמן וכחוש, לא יהיה עכ"פ עבודה גדולה להמלאכים לשאת אותו לחוץ לארץ, אבל אתה הנך בעל קומה ובעל בשר ויהיה להם למרחח גדולה, לזאת מוטב שתשאר כאן".

נראה, לכאורה, כי אכן מדובר באותו סיפור. ומעתה יודעים אנו את שם אותם אדם לו מיאן הרה"ק מצאנו להסכים כי יעלה לארץ ישראל: ר' שניאור מדמביץ.

יצוין ששמו של רבי שניאור יוצא לנו ממקום אחר בבית צאנו. הנה כך העיד הרה"ח ר' רפאל הלוי צימטבוים, משמש בקודש של הרה"ק מצאנו, בספרו 'דרכי חיים' (עמוד נ): "והיה שמה אחד ר' שניאור מדעמביץ, שהיה רגיל להיות 'קאזאק' על החתונות אצל הצדיקים".

אלא שיש להבחין שהגה"ק רבי סיני מזמיגרד כתב לעצמו רק את תורף דברי הרה"ק מצאנו, ואילו את הסיפור על העשיר שעלה לארץ ישראל, בלע את מטבעות הזהב, ונמצא קבור בחוץ לארץ, לא הביא אלא בנו, בעל 'אריה שאג', אשר הוא זה שהעלה זאת על הכתב כפי ששמע מאביו.

שתה מרק עם מטבעות זהב!

אמנם יצוין כי דווקא את מוטיב זה של בליעת מטבעות הזהב עם החלפת קברים מארץ ישראל לחוץ לארץ מצאתי במקור נוסף, המספר את הדברים בשינויים מסויימים. וכך הובא בקונטרס הדק 'שדה צופים' (ירושלים תרכ"ג, יד ב):

"ויש חילוק בין צדיק לצדיק, כי צדיק הנקבר בארץ הקדושה לא יוכלו לנגוע לו נשמות הרשעים. אבל הצדיקים הנקברים בחו"ל ואחרי מותם נושאים אותם לארץ הקדושה, הן בידי אדם כגון הרמב"ם ז"ל שנפטר במצרים ונקבר בארץ ישראל, והן בידי המלאכים שמביאים לירושלים.

וראיה מזה מהרב שבבבל שנפטר ונקבר שם, והמלאכים הביאו אותו לירושלים והניחו אותו בקבר עשיר שבבבל שנפטר בירושלים. וזה המעשה ראיתי בספר שחיבר הרב דארם צובת. וכך היה כתוב, שקודם היה התיקון בירושלים עיר הקודש בשנים קדמוניות, שמי שיבוא לירושלים היה צריך ליתן מהמעות מה שהביא חציו לכולל, והחצי השני ישאר אצלו על הוצאות, כי המעות הולכים ואינם חוזרים, ואחר כך יבוא אל הכולל לבקש מהם על הוצאות הפרנסה.

פעם אחת בא עשיר גדול והיה אצלו לערך מאה אלפים דינרי זהב, והוכרח ליתן חצי לכולל. ואחרי כלות כמה שנים נשאר אצלו חמש מאות דינרי זהב. והיה חולה עד מאד. והיה ברעתו שלא יעמוד מזה החולי. וגם שאל מהרופאים ואמרו לו שלא יחיה. וזה העשיר היה קמצן, ולא רצה ליתן בחייו ואפילו לאחר מותו לקופת הכולל, והיה דואג על איבוד דמיו ולא על איבוד ימיו. וראה זה העשיר שכבדו עיניו מראות ואזנים משמוע ורגלים לרוץ מהמיתה חמרה המעותדת לו, על כן אמר להמשרת שלו שיקנה בגינו שני עופות ויעשה לו מהם מרק לשתות. וכן עשה לו.

וראה המשרת שלקח הדינרים זהב והשליך לבית הבליעה, ואחר כך שתה המרק. כך עשה עד כלות ערך המעות אשר היה לו. והמשרת ראה את כל אשר עשה והחריש, ולא סיפר את הדבר לשום בן אדם מהמעשה של בעל הבית. ואחר האכילה נפטר העשיר הלז וקברו אותו.

ואחר כך הלך המשרת בלילה לפתוח הקבר של בעל הבית שלו ליקח המעות מבטנו. ובאו שנים או שלשה כנגדו ושאלו ממנו: מה אתה מבקש. והשיב להם, שהוא רוצה ליקח המעות מבעל הבית שהם בבטנו. והשיבו לו ואמרו לו: בזה הקבר נממן הרב של בבל, ותלך לבבל במקום שנקבר שם הרב של בבל, בזה הקבר מונח בעל הבית שלך. ובן עשה המשרת ונסע לבבל ושאל: באיזה מקום נקבר הרב. והראוהו לו. ושאלו: מה אתה מבקש. והשיב להם, שהוא רוצה לפתוח הקבר של הרב. וסיפר להם המעשה. ופתחו וראו בדבריו בן הוא... כתבו מבבל לירושלים שיעמידו על מצבת העשיר עוד מצבה ויכתבו עליו שם הרב דבבל".

הכותב אינו מפרט מהו אותו ספר "שחיבר הרב דארם צובה" בו מופיע סיפור זה, אם כי מתוכן הקונטרס בו הוא מזכיר את הגאון רבי אברהם ענתיבי, רבה של ארם צובה, נראה לכאורה שכוונתו לחכם זה, אלא שמחיפוש מקופיא שערכתי בספרי גאון זה לא הצלחתי למצוא את הסיפור.

תוך כדי חיפושיו אחר מקור הסיפור ראיתי בספר 'כסף צרוף' (ירושלים תרפ"ו, פרשת וירא, מא ג) שהעתיק את סיפור זה, וכתב על כך: "זה המעשה כתוב בספר 'כות הרבים' להרב יצחק פרחי ולא בספרי רבני ארם צובה". אלא, שגם בספר זה לא הצלחתי למצוא את הסיפור.

אם כי חשוב לציין שלפום ריהטא נראה מלשונו של בעל 'כסף צרוף' כי בודעו ומכירו הוא לבעל העובדא, הרב מבבל שנמצא קבור בארץ ישראל, שכן כך הביא שם:

"ושמעתי באומרים כי החסיד אהרן נאוי היה גבאי של עיה"ק צפת ת"ו, בהיותו בבגדאד, היה מקבץ ושולח להם וגם בעצמו רגליו דרכו על אדמת הקודש, וישב לשם איזה זמן, וחזר לבגדאד, ונפטר ומת, והניחוהו בקבר. והיו בונים ומבנים הקבר בלבנים וגבסים כמנהג, עד שלא סתמו אותו ראו כי גולמו איננו. ואמרו לו לחכם אהרן נ"ע והשיב להם: תשלימו הקבר ללבון הלבנים, ואין לכם עסק בנסתרות".

השמועה אינה ברורה כל כך, אך נראה כי גיבור הסיפור הוא רבי אהרן נאווי מצפת, אותו הניחו בקבר ונעלם משם.

רבי נתנאל סופר מצאנו

מקרה נוסף, אף הוא בבית צאנו, על החלפת קברים ומתים שיצאו מקברם מארץ ישראל לחוץ לארץ ולהיפך, נמסר לנו בספר 'דברי ברוך' (גארליץ, עמוד שצ):

"שמעתי מהרב הישיש רבי משה פרנס שליט"א, מעשה באחד שהיה בנו של הסופר שכתב פעם פרשיות של תפילין למרן הגה"ק מצאנו זי"ע. אבל עם כל זה

לא היה רבי ולא רב, רק יהודי טוב וחשוב. ביום היאהרצייט שלו, כשבנו היה על הציון של אביו שם בנאליציה, היה שם עוד יהודי שגם הוא אמר תהלים על יד ציון של אביו. ובן בשנה האחרת נפגשו עוד הפעם שם. הדבר היה לפלא בעיני בנו של הסופר, וכי מה עושה האיש הזה אצל ציון של אביו כבר ביאהרצייט השנית. ושאלו: מה זה. הלה השיב לו דברים כהווייתן: אבי היה גר בארץ ישראל, ונסתלק ובא אלי בחלום ואמר לי, שאם ברצונך לילך על קברי תלך שם ושם בחוץ לארץ, כי החליפו את הקברים, אותי הוציאו מארץ ישראל לשם וכו'. ולכן באתי לבאן אצל הציון של אבא. ואז כבר הבין שאביו זכה להקבר בארץ ישראל בקברו של אביו של איש פלוני".

באן אין אנו יודעים את שמו של אדם זה, אולם ממקורות אחרים אנו שומעים כי מדובר בר' נתנאל סופר (ראה: ספר 'שיח זקנים', עמוד רכח), הוא הגבר אשר רבינו הרה"ק בעל דברי חיים שלחו למרחקים בכדי ללמוד את מלאכת עשיית קשר של תפילין, ונתן בידו צידה לדרך סכום של מאה זהובים להוצאותיו, וכשחזר שמח מאוד רבינו עמו ואף ערך סעודה לכבודו.

הרבנית מנאדליץ: איני מפחדת ממלאכים

מקור נוסף מבית צאנו מספר על המלאכים המעבירים קברים מהכא להתם. וכך סיפר ב"ק אדמו"ר מקלויזנבורג ('שפע חיים' יב עמוד ק):

"**זקנתי** מנאדליץ ע"ה, אמרה פעם: אני אינני מפחדת ממלאכים. פעם אחת הבטתי החוצה, כי שמעתי קול המולה, וראיתי שנושאים הם ארון. במבטי הבחנתי שאלה הנושאים את הארון אינם מאלה הסובכים אותנו. אבל אני לא פחדתי והרהבתי לשאלם: את מי הם נושאים. וחשיבוני, שהיום נפטר צדיק פלוני לבית עולמו וכעת נושאים אותו לארץ ישראל. הרי שמי שראוי להטמן בארץ"ק אף שנפטר בחוץ לארץ מוליכים אותו המלאכים לשם ומאידך מי שאיננו ראוי לכך מובילים אותו חזרה לחו"ל".

הצדיקים שנשארו בחוץ לארץ

לעיומת כל מה שהבאנו עד כה אודות הצדיקים שעלו לארץ ישראל, הנה ישנם צדיקים שקבלה עליהם שהם נשארו במקום גניזתם ולא עלו לארץ ישראל, הרה"ק האהבת שלום והרה"ק רבי שלום שכנא מלובלין, וכדי להשלים את הדברים אמרנו לציין שכך גם קבלה בידינו על הרה"ק רבי אלימלך מליזענסק והרה"ק רבי מנחם מנדל מקאצק.

וכך הובא בספר 'אביר הרועים', תולדותיו של הרה"ק רבי אברהם מסאכמישוב, בעל 'אבני נזר' (אות עה):

"**וסיפר** לי הרב החסיד וכו' מו"ה מנחם מענדיל נ"י משעדליץ ששמע מדודו רבינו הקדוש זצ"ל, שחמיו הקדוש האלקי מקאצק זצ"ל קרוב לפטירתו אמר לו, שהצדיקים מלובלין כבר נשאו אותם משם לארץ ישראל [ר"ל: את גופם המהודר מבית

קברם] והוא לא יעזוב לסור אותו ממקומו, ואמר עוד אליו, שמקומו הוא אצל הויד הקדוש מפרשיםחא ושאינו מכיר אלא את הויד הקדוש זצ"ל...

ומאז שמעתי מפום חסידים נאמנים ששמעו פעם אחת מפיו הקדוש בל"ג בעומר כשישב בסעודה לכבוד היום טוב של הילולא דרשב"י בהנחתת שלחן המהור כדרכו בקדוש שאמר, שהגם שיש צדיקים שזכו להוביל גופם המהור מכאן לארץ ישראל, אבל גופו המהור של הרבי ר' אלימלך מליזענסק צוק"ל עדיין הוא פה בחוץ לארץ.

ואמר רבינו הקדוש זצ"ל, שמי שיודע הסוד של שמחת הילולא דרשב"י יותר מבשאר תנאים הוא יודע גם כן המעם למה דוקר הרבי ר' אלימלך נשאר גופו בחוץ לארץ, זי"ע".

ויש להוסיף על כך את שהובא בספר 'נפלאות התפארת שלמה' (אות רנב):

"פעם אחת אמר: כל העולם בוודאי תמהים היתכן הרב מראדאמסק יסע לליזענסק על הציון, ומה מעם על ציון הצדיק הזה ולא על ציון אחר. ובטח אם נכתוב שאלה ותשובה על זה להגאון ר' שלמה קליגער זצ"ל מבראד בוודאי יכתוב ויארך כמה תשובות ארוכות וחידושים על זה... אבל מי שיודע מפני מה בארץ ישראל ישנן שם קברי נביאים ומלכים, שופטים, תנאים ואמוראים ועל שום ציון אין עושין הילולא רק על ציון רשב"י וציון האר"י ז"ל, מי שיודע זאת יודע וגם יבין את זאת, עכ"ל, והוא פלא".

מקום שחתפללו בו אבותי

את מאמרינו נחתום באמרת שפר אותה דבר בקדשו כ"ק רבינו מהר"ש מבאבוב זי"ע.א. **היה** זה בעת שיצא רבינו להשתטח על קברי אבותיו ורבותיו בארצות הגולה אשר שם חלקת מחוקק ספון. תחת אחד השיחים ניגש אדם אחד אל רבינו ובפיו עלה תואנה, מפני מה מטריח עצמו רבינו ואנשי שלומו להיות עולים ויורדים בבתי החיים, מהם במקומות רחוקים ונרחים, והלוא אין שם מקום מנוחת הצדיקים, שהלוא המה עולים ומתעלים לארץ ישראל.

השיבו רבינו בחכמתו: על עיקר דברך אין אתנו יודע עד מה ומי יבוא בסוד קדושים לדרוש במופלא ולחקור במכוסה. אולם זאת אדע בוודאות, כי מקומות אלו בהם נקברו הצדיקים אדמת קודש הם, כי הם המקומות בהם התפללו אבותי והעתירו בדמעות, בתפילה ובתחנונים, לפני שוכן מרומים בזכות אותם הצדיקים אשר שם מנוחתם כבוד. ודיינו במעלה נכבדה זו בכדי שגלך באורחותם ונמשך בדרכם, ומנהג אבותינו בידינו, ובזכות זאת נושע כולנו בדבר ישועה ורחמים.

רבי ישראל דנדרוביץ שליט"א

ראש בית המדרש 'באר האבות', ערד

מח"ס 'הנחמדים מזהב'

אותן שלש מאות להיכן הלכו

פתירה במספרם הכולל של בני שבט לוי, עליה נשאל רבן יוחנן בן זכאי
מחכם גוי, מביאה בעקבותיה תעלומה של ממש על חוסר היחסיות במנין
הנפשות של משפחות שבט לוי מול משפחות שאר השבטים

הגמרא מספרת במסכת בכורות (ה א): "שאל קונטרקוס השר את רבן יוחנן בן זכאי:
בפרטן של לויים אתה מוצא, עשרים ושנים אלף ושלש מאות. בכללן אתה מוצא, עשרים
ושנים אלף. אותן שלש מאות להיכן הלכו".

קונטרקוס הבחין בחוסר התאמה המצוי בין הסיכום הסופי של בני שבט לוי לבין
סיכומי הביניים. שלושה בנים היו ללוי: גרשון קהת ומררי. צאצאי גרשון מנו: שבעת
אלפים וחמש מאות איש (במדבר ג כב). צאצאי קהת מנו: שמונת אלפים ושש מאות איש
(שם, פסוק כח). צאצאי מררי מנו: ששת אלפים ומאתיים איש (שם, פסוק לד). חישוב כולל
מעלה שהמניין הסופי של בני שבט לוי הוא: עשרים ושנים אלף ושלוש מאות איש.

בפועל, כשהתורה עצמה מסכמת את המניין היא מגיעה לתוצאה שונה: "כל פקודי
הלויים אשר פקד משה ואהרן על פי ה' למשפחותם כל זכר מבן חודש ומעלה שנים
ועשרים אלף" (שם, פסוק לט).

שאל איפוא קונטרקוס השר את רבן יוחנן בן זכאי שאלה כהלכה: "אותן שלש
מאות להיכן הלכו". להיכן נעלמו שלוש מאות איש שהיו קיימים בסיכומי הביניים
וחסרים בסיכון הסופי?

דיני ממונות

מלבד חוסר ההתאמה בין המספרים, אותם שלש מאות לויים חסרים מעוררים
בעיה נוספת. כידוע, בכורי ישראל נפדו על ידי הלויים, וככתוב: "ולקחת את הלויים
לי אני ה' תחת כל בכור בבני ישראל" (שם, פסוק מא). מנין הבכורות עמד על "שנים
ועשרים אלף שלשה ושבעים ומאתים" (שם, פסוק מג) ואילו הלויים לסיכום התורה מנו
רק עשרים ושנים אלף. לכן, עשרים ושנים אלף בכורות אכן התקזזו עם עשרים ושנים
אלף לויים, אולם רע"ג בכורות נוספים, שלא נמצא להם פתרון אצל הלויים, נאלצו
לפדות את נפשם בחמשה שקלים לגולגולת (שם, פסוקים מז-מז).

והנה, אם אכן היו קיימים עוד שלש מאות לויים, כפי שנראה בסיכום הביניים, הרי שכל הבכורות היו צריכים להפדות על ידי הלויים ואף לא אחד מכל הבכורות לא היה צריך לשלם את חמשת השקלים.

מחדד המהרש"א ואומר, שזו למעשה הייתה עומק טענתו של קונטרקוס לרבי יוחנן בן זכאי: "והיינו שחשדו למשה שעשה כן להעשיר לאהרן ולבניו שיקבלו כסף פדיון של רע"ג העודפים". קונטרקוס לא הציג כאן שאלה של חשבון שגוי גרידא אלא הוא העלה חשד חמור למעילה כספית: שמא משה רבינו בכוונה תחילה הסתיר את קיומם של הלויים הנוספים כדי להוציא כסף במרמה מידי רע"ג בכורי ישראל.

ואכן בדברי המדרש (במדבר רבה, ד ט) מפורש: "וזה שאלה שאל הונגמים הגמון לרבן יוחנן בן זכאי. אמר לו: משה רבכם או גנב היה או לא היה יודע לחשוב. אמר לו: למה. אמר לו הונגמים: מפני שהיו כ"ב אלף בכורות ועוד רע"ג, וצויה המקום שיפדו הלויים בבכורות... מפני מה אותן שלש מאות לויים היתרים לא פדו אותן רע"ג בכורות העודפין... הוי, לא גנב אותן מן החשבון אלא כדי שיתנו אותן רע"ג בכורות חמשה חמשה סלעים לאהרן אחיו, או שמא לא היה יודע לחשוב".

אין בכור מפקיע בכור

רבן יוחנן בן זכאי השיב לקונטרקוס ואמר לו: "אותן שלש מאות בכורות היו ואין בכור מפקיע בכור. מאי טעמא, אמר אביי: דיו לבכור שיפקיע קדושת עצמו". היינו, כל הסיכום הסופי של בני שבט לוי לא נעשה אלא בכדי לקבוע את מספר הבכורות שיוכלו להפדות על ידי הלויים. ומהיות ובשבט לוי עצמו היו שלוש מאות בכורות שהפקיעו את קדושת עצמם על ידי עצם היותם לויים, הרי שלויים אלו כבר אינם יכולים להוסיף ולפדות את בכורי ישראל. ולכן, אותם שלש מאות לויים לא נמנו בחשבון הסיכום הכולל של הלויים פודי בכורות ישראל.

שאלה ותשובה זו אנו מוצאים בשינויים קלים גם בתלמוד הירושלמי (סנהדרין פ"א ה"ד): "אנטונינוס הגמון שאל את רבי יוחנן בן זכאי: בכלל חסירין ובפרט יתירין. אמר ליה: אותן שלש מאות יתירין בכורי כהונה היו, ואין קודש מוציא קודש". וגם בדברי המדרש (שם): "אמר לו רבן יוחנן: לא גנב היה ויודע היה לחשוב, ודבר אחד לחש לי לומר לך. אמר לו: אמור. אמר לו ריב"ז: יודע את לקרות אבל אין את יודע לדרוש... אותן שלש מאות שבלויים בכורות, ואין בכור פודה בכור".

קושיית העולם

ומצאתי קושיה נפלאה בספר 'לוית חן' (זולקובה תצ"ב): "העולם מקשים, דילמא באמת לא הפקיעו בכורים את עצמם, אלא שלא היו בתוך הלויים רק מאה וחמשים בכורים,

והוצרך לפדיונם מאה וחמישים לויים פשוטים, ועל כן לא נכנסו שלש מאות לויים למנוין פדיון בכורי ישראל".

היינו, לשם מה עלינו לחדש שבכורות שבט לוי הפקיעו את קדושת עצמם, בעוד שיכולים אנו לומר שאכן גם בכורות שבט לוי היו צריכים להפדות, ואכן מאה וחמישים בכורי שבט לוי נפדו על ידי מאה וחמישים מבני שבט לוי, והם יחד אותם שלוש מאות איש החסרים משבט לוי.

בעדת קרח היו מאתים וחמישים בכורות

בראשית דבריו מתרץ ה'לוית חן' בתירוץ מקורי: "על פי מה שכתב הרמב"ן ז"ל בפרשת קרח ועדתו (במדבר טז א) וז"ל: 'והקרוב כי היו אלה הנקהלים כולם בכורות כי על כן חרה להם על הכהונה'. הרי לדעתו היו כל הנקהלים בעדת קרח כולם בכורים, ובשם רבינו חננאל הביא (שם, פסוק ה) כי אלה הנקהלים היו כולם לויים, וזה שאמר להם 'רב לכם בני לוי' 'שמעו נא בני לוי'. הרי להרמב"ן ורבינו חננאל היו הנקהלים בעדת קרח מאתים וחמישים איש כולם בכורים ולויים.

ולפי זה אי אפשר לומר דתוך שבט לוי לא היה רק מאה וחמישים בכורים והם היו צריכים מאה וחמישים לויים פשוטים לפדותם, שהרי בעדת קרח עצמו היה נמצא מאתים וחמישים בכורי לויים. אלא על כרחך צריך לומר שכל שלש מאות העודפים בלויים היו כולם בכורים והפקיעו עצמם".

ואף כי אין משיבין על הדרוש, בכגון דא צריכים אנו להודיע שה'לוית חן' בתירוצו זה 'ארכביה אתרי ריכשי', שכן הרמב"ן כתב להדיא שחלילה לומר כדברי רבינו חננאל אלו. והמעייין שם יראה לנכון שאף רבינו חננאל לא סבירא ליה כהרמב"ן. ולא ידעתי מה היה לו לה'לוית חן' שחיבר את הנפרדים וחדש מדברי עצמו שהיו ר"נ בכורי לוי, דבר שלא שמענו מעולם! ועליו הראיה.

קול המולה שמהגים ואינם יודעים מה מהגים'

בהמשך דבריו יוצק ה'לוית חן' זהב רותח אל תוך פי המקשים זאת, שכן לדעתו קושיה מעיקרא ליתא: "תירוץ זה כתבתי לקול המולה, שמהגים ואינם יודעים מה מהגים. אבל באמת אין כאן התחלת קושיא. דהיאך סלקא דעתך למימר דבכור בן לוי יצטרך פדיון על ידי בן לוי פשוט, והלא כל שבט לוי, בכורים ופשוטים, כולם קדושים ולא היו בחטא העגל, דכתיב 'מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי', ולמה יגרע בכור לוי לבלתי הקריב לעבודת ה' יותר מלוי פשוט".

טוען ה'לוית חן' שלא יתכן לומר שלוי בכור יצטרך פדיון אצל לוי פשוט כמו שאר בכורי ישראל שנפדו אצל הלויים. זאת מכיון שאין כל עדיפות ללוי פשוט על לוי בכור, שהרי כל שבט לוי ללא יוצא מהכלל, לא היו בחטא העגל. ולכן ברור שדווקא הבכורות

שהיו בחטא העגל הם צריכים פדיון אצל הלויים, ואילו בשבט לוי לא ייתכן שלוי בכור יפדה אצל לוי פשוט.

ואל תאמר, שאם אכן אין חילוק אצל בני שבט לוי, בין לוי פשוט ללוי בכור, מדוע אין אומרים שכפי שלוי פשוט מפקיע בכור ישראל כך גם בכור לוי מפקיע בכור ישראל. כי הסיבה שאין בכור לוי פודה בכור ישראל היא לפי שדיו לבכור לוי שיפקיע קדושת עצמו, וכלשונו:

"אלא הא דבכור בן לוי לא פדה בכור ישראל כמו שפדה בן לוי פשוט, לאו משום גריעותיה דבכור. אלא משום דבכורי לויים היו בכלל כל בכורי ישראל שהיה עליהם חובת הגוף לעבוד ולשרת את ה', על ידי שהגן בעדם במכות בכורי מצרים כדכתיב 'כי לי כל בכור ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים'. וא"כ כשנפסלו בכורי ישראל מעבודה על ידי חטא עגל איך יפדה אותם בכור לוי לשרת במקומם, והלא די להפקיע בכורתו את עצמו שהיה מחויב לעבוד ולשרת בקודש אף אם לא היו נפסלין בכורי ישראל ליתן העבודה".

ובשל כך מגיע ה'לוית חן' למסקנה: "לכן אין בכור לוי פודה בכור ישראל, אבל בן לוי פשוט דלא הוטל עליו לעבוד עבודה פודה הוא בכור ישראל לשרת הוא במקומו, אבל להיות צריכין בכורי לויים לפדיון נפשם זה הס שלא להזכיר שאין לזה טעם וריח שידחה לוי פשוט לבכור לוי להיות במקומו. ואם כן על כרחך אותן שלש מאות לויים העודפים על מספר בכורי ישראל, בכורים היו והפקיעו את עצמם".

ונמצאנו למדים מדברי הלוית חן, שאין מקום לשאול שמא מאה וחמישים לויים פשוטים פדו מאה וחמישים לויים בכורים, כיון שדווקא הלויים הפשוטים יכלו לפדות את הבכורים, לפי שאלה חטאו בעגל ואלה לא חטאו, אך לא ייתכן שבתוך שבט לוי, בו כולם לא חטאו בעגל, יפדה אחד את חברו. ועם כל זאת בכורי שבט לוי עצמם צריכים פדיון, מצד שעבודתם היא מצד היותם בני שבט לוי ולא מצד חלק הבכורה שבהם, ועל כן דים שיפקיעו קדושת עצמם.

נימלה הקדושה מבכורי שבט לוי

למרות דבריו הנחרצים של ה'לוית חן' בהם הוא טוען "זה הס שלא להזכיר שאין לזה טעם וריח שידחה לוי פשוט לבכור לוי להיות במקומו", חובה עלינו לדעת כי דעת האחרונים אינה כן, ובוודאי יש סברא פשוטה שבכור לוי יהיה צריך פדיון מלוי פשוט, ולא זו אף זו שהבנה זו מוכרחת לכאורה מעומק דברי הגמרא.

הגאון רבי מאיר דן פלוצקי, בספרו 'כלי חמדה' (במדבר ב, ב), מפלפל בסוגיא זו לאחר שהוא מקדים וכותב: "להלחיב לבב התלמידים אכתוב בזה איזהו הערות בדיני בכור השייך לסדר היום". והנה על דברי אב"י שהסביר מדוע אין בכור מפקיע בכור "דיו לבכור שיפקיע קדושת עצמו", מקשה ה'כלי חמדה' קושיה אלימता:

"אך באמת פשטות דברי אביי אין להם הבנה. דלמה היה צריך שיפקיעו קדושת עצמן ואמאי לא אמרינן כפשטא כיון דהיה צריך לפדות בכורים על ידי לויים וליתן אותם לעבודה תחת הבכורים, אם כן אותם שהיו בכורים בשבט לוי והיו משועבדין מצד עצמן לעבודה מצד בכורים לא היו יכולין לפדות את בכורי ישראל.

וקשיות הגמרא דמאי טעמא אין לו מובן לפי פשטא, הא הטעם מובן היטב דאין בכור פודה בכור כיון דגם הוא בעצמו קדוש".

במילים אחרות: בהשקפה ראשונה בדברי הגמרא עולה הסיבה שבכור לוי לא פדה בכור ישראל הוא משום שבכורי לוי הם בכלל כל בכורי ישראל שהיה עליהם חובת הגוף לעבוד ולשרת את ה'. ולכן גם אם נפסלו בכורי ישראל מעבודה בשל חטא העגל הרי שהבכורות של שבט לוי נשארו על מכונם, ואיך יפדה בכור לוי לשרת במקום בכור ישראל, כשהוא מצד עצם היותו בכור מחויב לשרת בקודש.

אם זהו ההסבר הפשוט, טוען הכלי חמדה, מה שייך לשאול על זה 'מאי טעמא' בעוד שהדברים ברורים ומחזוריים: המשועבד מצד עצמו בהיותו בכור אין ביכולתו לפדות בכור אחר. ואם למרות זאת עדיין אנו רואים שהגמרא שואלת 'מאי טעמא' על כרחנו שיש כאן הבנה אחרת ועמוקה יותר.

ואכן ה'כלי חמדה' מסביר את הדברים בטוב טעם, שבשל חטא העגל נסתלקה קדושת הבכורה אפילו מהבכורות של שבט לוי:

"לכן נראה דפירוש הגמרא, כיון דעל ידי חטא העגל נפגם קדושת בכורה וניטלה הבכורה מישראל, שוב גם משבט לוי ניטלה. אע"ג שלא חטאו בעגל, מכל מקום כיון דקדושת בכורה היתה קדושה כללית בכל ישראל, ואותה קדושה נלקחה מישראל והקב"ה בחר את הכהנים לעבודה, ממילא בטל קדושת בכורה מכל וכל. רק שנשאר עליהם ענין קדושת דמים לפדותם או על ידי לויים או על ידי חמש סלעים".

לחוס על כבוד בכורות ישראל

ובאותו עניין יצוין שחידוש נפלא זה שגילה לנו ה'כלי חמדה' שקדושת הבכורה נסתלקה אף משבט לוי למרות שהם לא חטאו בעגל, ואף בכורי הלויים מחויבים היו בפדיון, מצאתי לו חבר והוא בדברי הגאון רבי דוד פארדו בפירושו 'משכיל לדוד' (ונציה תקכ"א. במדבר ג, יב-לט), אם כי מטעם אחר.

בתחילה מסביר רבי דוד פארדו שהבכורה ניטלה גם משבט לוי שלא חטאו כדי לחוס על כבודם של הבכורות מבני ישראל:

"הואיל ועשו [הבכורות] תשובה חס המקום על כבודם והוציא מכלל העבודה גם בכורי הלויים אע"ג דלא חטאו, דמעתה תו לא מוכחא מילתא דטעמא דלא עבוד עבודה הבכורות היינו לפי שחטאו, דאיכא למימר בכורי הלויים יוכיחו, ובה חסך על כבודם".

ומחמת כן הוא מגיע למסקנה שאף בכורי הלויים צריכים פדיון: "דטעם הפדיון לבכורות הוא לפי שעד עתה היו קדושים לעבוד עבודה ועכשיו נפסלו ויוצאין לחולין, והיו דומיא דקדשים שנפסלו שיוצאין לחולין בפדיון, ומעתה גם בכורי הלויים שגם הם נפקעו מן ההקרבה מהטעם דכתיבנא לעיל, נמצא שגם הם נקראו יוצאין לחולין הואיל ואינם ראויים עוד להקריב, ואם כן גם הם היו צריכים פדיון".

מאי טעמא דאין בכור מפקיע בכור

ממשיך ה'כלי חמדה' ומסביר את שאלת הגמרא 'מאי טעמא': "ולכן כשאמרין בגמרא דאותן שלש מאות לויים בכורים היו ואין בכור מפקיע בכור, שואלת הגמרא 'מאי טעמא', והכוונה בשאלת הגמרא לידע הטעם, אם דהוא משום שלויים נשארו בכורים, וממילא לא היה שייך שהם יפדו את בכורי ישראל. או משום דהלויים גם כן היו צריכין לפדיון על הקדושת בכורה שנשארה בהם כמו כל בכורי ישראל אבל קדושת בכורה ניטלה גם מהם".

זהו גופא ספק הגמרא מהו הטעם שאין בכור לוי פודה בכור ישראל: האם זה משום שבכורות שבט לוי נשארו בכורות לכל דבר, וכמובן שאין הם יכולים לפדות בכורי ישראל, וכפשטות דברי הגמרא. או דילמא, קדושת הבכורה נסתלקה אף מהבכורות של שבט לוי, ולכן הם זקוקים לפדיון בדיוק כפי שבכורי ישראל צריכים זאת.

ועל זה מתרץ אביי: "דגם הלויים אע"ג דנפקע גם מהם קדושת בכורה, מכל מקום היו צריכין להפקיע את עצמם לגמרי מקדושת הבכורה שהיתה עליהם, כיון דקדושת הבכורה נפגמה על ידי חטא העגל היתה צריכה לצאת לגמרי לחולין וזה היה על ידי פדיון, והיה צריך גם בבכורי לויים שיפקיעו את עצמם על ידי פדיון".

קושיה במקומה עומדת

אתה הראת לדעת כי גם בכורי שבט לוי היו צריכים להפדות על ידי פשוטי הלויים. ואם ה'לוית חן' סובר כי "אין לזה טעם וריח שידחה לוי פשוט לבכור לוי להיות במקומו" אנו טעמנו וראינו כי טוב וריחו כריח שדה אשר ברכו ה', וכטעם לשבח וכריח ניחוח אותו נתן ה'כלי חמדה' בדבריו הברורים.

ומעתה, הדרה קושית העולם לדוכתא והיא עמדה וגם נצבה על מכונה: מדוע שאלתו של קונטרקוס הביאה את רבן יוחנן בן זכאי לתרץ ששלש מאות בכורי לוייה היו, בעוד שיכול היה לומר שרק מאה וחמישים בכורי לוייה היו והם הוצרכו מאה וחמישים לויים פשוטים כנגדם כדי לפדותם.

מה גם שדוחק הוא לומר שחבוש יתיר עצמו מבית האסורים והיה בכורי הלויים פודים את בכורתם בכך שהם לויים, וראה לה'כלי חמדה' (שם) שכתב: "הבכורים

שבשבט לוי לא היו יכולים לקבל קדושת לוויה עד שיפקיעו מהם קדושת בכורה", ונמצא שעדיף היה לומר שמאה וחמישים בכורי שבט לוי נפדו על ידי מאה וחמישים לויים פשוטים, מאשר לחדש ולומר שהיו שלש מאות בכורות ופדה כל אחד את עצמו.

היחסות במספר הנפשות שבכל משפחה

והנראה לומר בזה דבר נאה ומתקבל בהקדם קושיה נוספת וחדשה בה נתחבט הגאון רבי שמעון משה דיסקין בספרו 'משאת המלך' (פרשת במדבר):

"קשה דלפי חשבון זה נמצא שכל אחת מ'ישראל ילדה כעשרים וחמשה פשוטים. שהרי מספר בני ישראל היה ששים רבוא ומנין הבכורים היה למעלה מכ"ב אלף, כך שנמצא על כל בכור בין עשרים וחמשה לשלושים פשוטים. ואילו הלויים שהיה מנינם שנים ועשרים אלף היה להם שלש מאות בכורים כמבואר במסכת בכורות, ונמצא שעל כל בכור בלויים היה כששים פשוטים שהוא מנין כפול מחשבון הבכורות של ישראל".

בואו חשבון: הנה המנין הכולל של בני ישראל הוא "שש מאות אלף ושלושת אלפים וחמש מאות וחמישים" (במדבר א מו). לכל משפחה יש רק בכור אחד. ואם יודעים אנו שהיו כ"ב אלף ורע"ג בכורות עלינו לחלק את מספר בני ישראל (603.550) במספר הבכורות (22,273) וכך נגיע לתוצאה שבכל משפחה מבני ישראל יש כעשרים ושבע נפשות (27.097). לאידך, אם נחלק את מספר הלויים (22,300) במספר הבכורות (300) התוצאה תהיה שלכל משפחה משבט לוי יש כשבעים וארבעה נפשות (74.333).

ועל חוסר יחסיות זה הקשה הגרש"מ דיסקין: מדוע בכל משפחה משבט לוי היו נפשות כפי שלוש יותר מאשר בשאר השבטים. וראה בספר 'אזנים לתורה' (פרשת במדבר) שאף הוא הוכיח כן, שהריבוי של שבט לוי היה פי כמה מריבוי שאר השבטים.

בואו ונחשב חשבוננו

אולם ה'משאת המלך' הביא בשם חכם אחד שתירץ כהוגן: "שוב העירני הרב תנחום פיישהוף, שהרי למנין פשוטי בני ישראל יש להוסיף גם את הפחותים מבני עשרים ואת היתרים על ששים שנים, ואם כן יתכן דחשבון הלויים שוה לבני ישראל לענין הפשוטים".

ובהרחבת הדברים: בני ישראל נמנו מגיל עשרים ועד גיל ששים. הוי אומר, המניין התפרס על פני ארבעים שנה, שהוא שליש מתוחלת החיים של אדם רגיל העומדת על מאה ועשרים שנה. לכן, אם ברצוננו לדעת את המנין הכללי של בני ישראל עלינו להכפיל את המספר האמור פי שלש והתוצאה תהיה שמנין בני ישראל יעמוד על מיליון ושמונה מאות ועשר אלף ושש מאות וחמישים איש. כשנחלק מנין זה לפי מנין הבכורות (22,273), התוצאה תהיה כשמונים ואחד נפשות למשפחה ישראלית (81.293).

מנין הלויים כבר נעשה לפי חשבון זה, שהרי כל הלויים נמנו מגדול ועד קטן, אחת מהנה לא נעדרה, מבן חודש ומעלה (שם ג, מ) ואף את הזקנים שלמעלה מגיל

ששים (כדברי המפרשים), ונמצא שהממוצע של שבט לוי העומד על כשבעים וארבע נפשות במשפחה הוא ממנינם הכולל, ולא רק באותו חתך הגילים שבין עשרים לששים.

לפי חשבון זה כמעט ונעלם הפער היחסי בין שבט לוי לשאר שבטי ישראל, ומתברר שבכל השבטים יש ממוצע של שבע נפשות במשפחה יותר מבשבט לוי. ואכן הדברים עולים בקנה אחד עם מה שכתבו הראשונים (ראה רמב"ן, במדבר ג יד, ועוד מרבתינו) שבשבט לוי לא היה ריבוי כמו בשאר ישראל.

על מקומו יבוא בשלום

מעתה מתורצת 'קושיית העולם' הפלא ופלא וכמין חומר. כמה הרפתקי עדו עלן עד שעלה בידינו לתרץ את מספר הבכורות המועט יחסית למנין בני שבט לוי ולהתאים את מנין הנפשות במשפחות באופן מידתי והגיוני עם שאר השבטים.

שוו בנפשכם שהיו רק מאה וחמישים בכורות בשבט לוי, ונחלק את בני שבט לוי (22.300) למאה וחמישים בכורות, הרי נקבל את התוצאה שבכל משפחה של שבט לוי היו כמאה וחמישים נפשות (148.666), בעוד שאצל שאר השבטים בקושי גדול הצלחנו להגיע לשמונים נפשות במשפחה. פער כזה הוא בלתי הגיוני ואינו מציאותי.

מחמת כן מיאן רבן יוחנן בן זכאי לומר שהיו רק מאה וחמישים בכורות, אלא קבע שכל השלוש מאות לויים שנחסרו מהמניין הכללי היו בכורות, וכל בכור הפקיע את קדושת עצמו.

